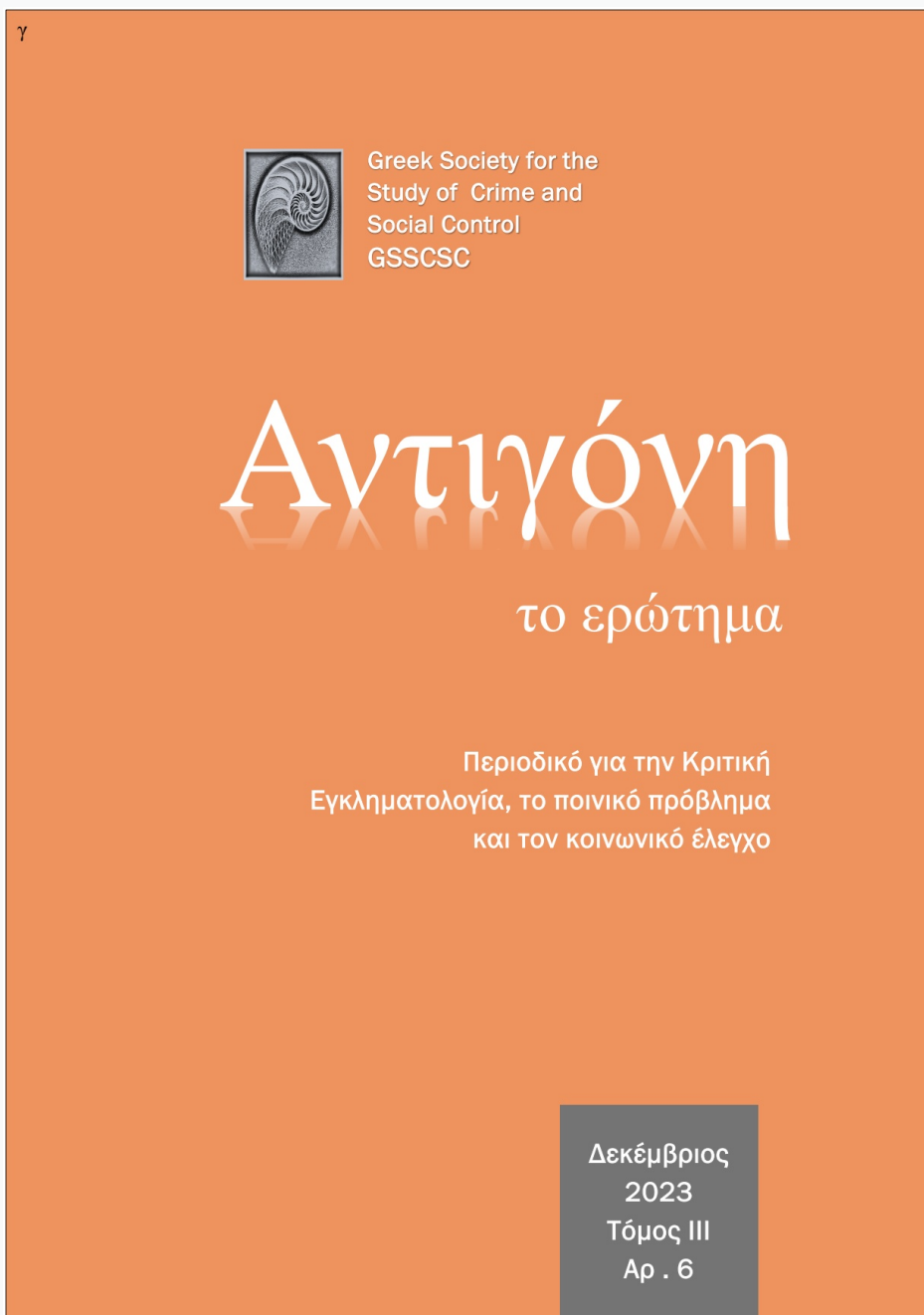

Αντιγόνη: το ερώτημα

Τόμ. 3, Αρ. 6 (2023)

Αντιγόνη: το ερώτημα, Δεκέμβριος 2023

Ελληνική Εταιρεία Μελέτης του Εγκλήματος
και του Κοινωνικού Ελέγχου

Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε.

Αντιγόνη

το ερώτημα

Περιοδικό
για την Κριτική Εγκληματολογία,
το Ποινικό Πρόβλημα
και τον Κοινωνικό Έλεγχο

Δεκέμβριος
2023
Τόμος III
Αρ. 6

Αντιγόνη, το ερώτημα

Ελληνική Εταιρεία Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου (Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε.)

Εξαμηνιαία Επιστημονική Επιθεώρηση για την Κριτική Εγκληματολογία,
το Ποινικό Πρόβλημα και τον Κοινωνικό Έλεγχο

Αντιγόνη, the question

Greek Society for the Study of Crime and Social Control (GRSSCSC)

Semi-annual Scientific Review on Critical Criminology, the Penal Problem and Social Control

Συντακτική Επιτροπή

Σοφία Βιδάλη, Μαργαρίτα Γασπαρινάτου, Στράτος Γεωργούλας, Όλγα Θεμελή, Νικόλαος Κ. Κουλούρης,
Χρήστος Κουρουτζάς, Γιώργιος Παπανικολάου, Ειρήνη Σταμούλη, Γιάννης Πέτσας

Επιστημονική Επιτροπή

Έφη Αβδελά, Ομ. Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Αθηνά Αθανασίου, Καθηγήτρια, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Βασιλική Αρτινοπούλου, Καθηγήτρια, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αλέξανδρος Κεσσόπουλος, Επίκ. Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Κώστας Κοσμάτος, Επίκ. Καθηγητής, Δ.Π.Θ., Μαρία Κρανιδιώτη, Επίκ. Καθηγήτρια, Ε.Κ.Π.Α., Γιώργος Νικολόπουλος, Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Χάρης Παπαχαράλαμπος, Αν. Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κύπρου (CY), † Στέφανος Παύλου, Καθηγητής, Δ.Π.Θ., Δήμητρα Σορβατζιώτη, Αν. Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας (CY), Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου, Καθηγήτρια, Α.Π.Θ., Τόνια Τζαννετάκη, Επίκ. Καθηγήτρια, Ε.Κ.Π.Α., Δημήτρης Χριστόπουλος, Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Iñaki Rivera Beiras, Professor, University of Barcelona (SP), David Brotherton, Professor, City University of N.Y. (U.S.A.), George Rigakos, Professor, Carleton University (CA), Vincenzo Ruggiero, Professor, Middlesex University (UK), Dina Siegel, Professor, Utrecht University (NL), René Van Swaaningen, Professor, Erasmus University (NL), Valeria Weis, Associate Professor, University of Buenos Aires (AR), Damian Zaitch, Associate Professor, Utrecht University (NL).

Επιστημονικοί συνεργάτες

Βίκυ Βασιλαντωνοπούλου, Άννα Κασάπογλου, Δημήτρης Κόρος, Δημήτρης Παρασκευόπουλος,
Μαρκέλα Σιταρά, Σοφία Σπυρέα, Αθανάσιος Χουλιάρας.

Επικοινωνία: Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε.: grsscsc@gmail.com

Υπεύθυνος επικοινωνίας: Για την Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε.: Ε. Σταμούλη

Γλωσσική επιμέλεια: Στέλιος Στεμής

Σχεδιασμός – Επιμέλεια

Μοτίβο εκδοτική Α.Ε., Μεθώνης 71Α, 10683 Αθήνα, Τηλ. 2108222835, info@motibo.com

Κεντρική διάθεση

Το περιοδικό διατίθεται σε ηλεκτρονική μορφή αρχείων PDF και epub, από την ηλεκτρονική πλατφόρμα www.toposbooks.gr/contents/books2.php?bid=92&bcid=4

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση μέρους ή όλου του έργου, καθώς και η αναπαραγωγή ή μετάδοσή του με οποιοδήποτε οπτικοακουστικό, γραπτό ή άλλο μέσο χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη ή του συγγραφέα.

Ετήσια συνδρομή για pdf: Ιδιώτες: 36€ / Βιβλιοθήκες, Πανεπιστήμια: 60€

Τιμή τεύχους pdf: 20€

Τιμή άρθρου: 5€

Ετήσια συνδρομή για έντυπη μορφή: Ιδιώτες: 50€ / Βιβλιοθήκες, Πανεπιστήμια: 70€

Τεύχος 6 – 2023 • ISSN 2732-8600

6ο Τεύχος

Δεκέμβριος 2023

Εκδοτικό σημείωμα..... 5

ΑΦΙΕΡΩΜΑ:

Αστυνομία

ΑΡΘΡΑ-ΜΕΛΕΤΕΣ

Γιώργος Παπανικολάου
«Νόμος και τάξη», αστυνομία και πολιτικά κόμματα
μετά τις εκλογές του 2023 8

Σοφία Βιδάλη
Η διαφθορά στην αστυνομία και η ελληνική διάσταση..... 36

Βασιλική Κ. Θεολόγη
Τεχνητή Νομοσύνη για ασφαλείς πολίτες ή για «ασφαλή» αστυνομία;
Εννοιολόγηση, όρια και προτάσεις..... 74

Βίκυ Βασιλαντωνοπούλου
Εκφάνσεις της αστυνομικής αυθαιρεσίας: η αποτύπωσή τους από
τον Εθνικό Μηχανισμό Διερεύνησης Αυθαιρεσίας και η λειτουργική τους αξία
υπό την Κριτική Εγκληματολογία..... 93

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

Βασίλης Παπαστεργίου
Αντεγκληματική πολιτική, αστυνομία και κράτος δικαίου..... 107

ΕΠΙΚΑΙΡΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Δημήτρης Κόρος
Παράνομες επαναπροωθήσεις: η συνεχής τεκμηρίωση και οι στρατηγικές
άρνησης. Σύντομη παρουσίαση της Ετήσιας Έκθεσης 2022 του Μηχανισμού
Καταγραφής Περιστατικών Άτυπων Αναγκαστικών Επιστροφών..... 113

Issue 6

December 2023

Editorial note..... 5

SPECIAL EDITION: Police

ARTICLES-STUDIES

Georgios Papanicolaou
“Law and order”, police and political parties
after the 2023 elections..... 8

Sofia Vidali
Police Corruption: The Greek perspective..... 36

Vasiliki Theologi
Artificial Intelligence for safe citizens or “safe” police?
Conceptualization, limits and proposals..... 74

Vicky Vasilantonopoulou
Aspects of police arbitrariness: their mapping by the National
Arbitrariness Investigation Mechanism and their functional value
in the context of Critical Criminology..... 93

INTERVENTIONS

Vasilis Papastergiou
Anti-crime policy, police and rule of law..... 107

RELEVANT ISSUES

Dimitris Koros
Illegal Refoulements: the constant documentation and the strategies
of denial. Brief presentation of the Annual Report of the Recording
Mechanism of Incidents of Informal Forced Returns for 2022 113

Εκδοτικό σημείωμα

Editorial Note

Η αστυνομία απασχολεί συστηματικά πλέον τον δημόσιο λόγο και τις δημόσιες πολιτικές πολλά χρόνια τώρα. Αποτελεί εξάλλου έναν από τους πλέον σημαντικούς θεσμούς για την εμπέδωση της κρατικής εξουσίας, την επιβολή και διασφάλιση της δημόσιας τάξης και της δημόσιας ασφάλειας και για την προστασία των πολιτών από ποικίλες προσβολές εγκληματικού χαρακτήρα. Κυρίως αποτελεί διώκτη του εγκλήματος. Η αστυνομία, στα περισσότερα μέρη του κόσμου, έχει επικριθεί από πολλές πλευρές για τον τρόπο που εφαρμόζει τον νόμο και συμπεριφέρεται στους πολίτες, ενώ είναι πάγια η συζήτηση για μεταρρυθμίσεις που θα έπρεπε να θεσπιστούν με στόχο τη συγκρότηση μιας αστυνομίας που θα λειτουργεί απολύτως εντός συνταγματικών πλαισίων και σύμφωνα με τον νόμο. Η συζήτηση για συστηματικές παραβιάσεις του νόμου από την ίδια την αστυνομία εντάσσει τέτοια φαινόμενα ανάμεσα στα εγκλήματα του κράτους και αναγωγικά ανάμεσα στα εγκλήματα των ισχυρών. Πρόκειται για μια συζήτηση που βρίσκεται στο επίκεντρο των προβληματισμών της Κριτικής Εγκληματολογίας και στο πλαίσιο αυτό έχει γραφτεί πλήθος έργων που πραγματεύονται το θέμα. Από την άλλη μεριά, τόσο οι συνθήκες υπό τις οποίες παρέχεται το αστυνομικό έργο όσο και η δράση των παράνομων ομάδων καθιστούν την αστυνομία ευάλωτη ως οργανισμό. Το γεγονός ότι η αντιμετώπιση τέτοιων ζητημάτων προσεγγίζεται συχνά ως άλυτο αλλά τεχνικής – διαχειριστικής φύσεως ζήτημα συμβάλλει στη διατήρηση τέτοιων προβλημάτων και αναπαράγει μια συγκρουσιακή σχέση αστυνομίας – πολιτών, καθώς πρόσφατες έρευνες και τοποθετήσεις δείχνουν τη σχέση ανάμεσα στην παράνομη βία και τη διαφθορά στην αστυνομία. Στην Ελλάδα, αυτά τα ζητήματα, όπως και οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει η αστυνομία, δεν τυχάνουν συχνά επιστημονικής διερεύνησης και κατά κανόνα προσεγγίζονται υπό την πίεση ηθικών πανικών.

Το παρόν 6ο τεύχος του περιοδικού *Αντιγόνη: το ερώτημα* φέρνει στο επίκεντρο της επιστημονικής συζήτησης την αστυνομία. Περιλαμβάνει ένα αφιέρωμα στον θεσμό της Ελληνικής Αστυνομίας μέσω συμβολών που πραγματεύονται επίκαιρους προβληματισμούς για το θέμα, κυρίως από την οπτική της Κριτικής Εγκληματολογίας, δηλαδή από την οπτική μιας προσέγγισης όπου ο παράγων εξουσία αποτελεί κεντρικό ζήτημα για την κοινωνική κατασκευή και την ανάλυση του εγκλήματος. Οι μελέτες που ακολουθούν εντάσσονται σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό σε αυτήν την προσέγγιση.

Συγκεκριμένα, από τις συμβολές που περιλαμβάνονται σε αυτό το τεύχος και υποβλήθηκαν σε διαδικασία κρίσης, το άρθρο του Γιώργου Παπανικολάου επιχειρεί μια πρωτότυπη για την ελληνική βιβλιογραφία προσέγγιση – αξιολόγηση της εφαρμογής του δόγματος «νόμος και τάξη» από την κυβέρνηση, των ιδιαιτεροτήτων που η πολιτική αυτή έχει στην Ελλάδα και της δυνατότητας των υπόλοιπων πολιτικών κομμάτων να εκφράσουν τις αντιδράσεις τους απέναντι στις πολιτικές επιθετικής αστυνόμευσης και τιμωρητικότητας κατά τη νέα κοινοβουλευτική περίοδο.

Το δεύτερο κείμενο είναι μια μελέτη της Σοφίας Βιδάλη, στην οποία εξετάζει το πρόβλημα της διαφθοράς στην αστυνομία, και, στη συνέχεια, επικεντρώνεται στην Ελληνική Αστυνομία και αναλύει μία συγκεκριμένη υπόθεση διαφθοράς. Η μελέτη ερευνά το θέμα για πρώτη φορά στην ελληνική βιβλιογραφία συγκεκριμένα σχετικά με την ΕΛΑΣ και καταλήγει ότι η διαφθορά σε αυτό το πλαίσιο, εκτός από συμβιωτικό φαινόμενο με την παρανομία, μπορεί να λειτουργεί ανταγωνιστικά απέναντι σε παράνομες αγορές υπό συγκεκριμένες συνθήκες, ότι είναι συστημικό πρόβλημα και ότι έχει σχέση και με την αστυνομική βία. Επισημαίνει επίσης ότι η ανάλυση της συστημικής διαφθοράς στην αστυνομία επιβάλλεται να γίνεται υπό το θεωρητικό πρίσμα του κρατικά οργανωμένου εγκλήματος σε συνάρτηση με ένα συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο.

Η μελέτη της Βασιλικής Θεολόγη, στη συνέχεια, εστιάζει στην επίδραση που έχει η εισαγωγή της Τεχνητής Νομοσύνης στην προληπτική αστυνόμευση μέσω της εξέτασης του ρόλου που έχουν τα προγράμματα που χρησιμοποιεί η αστυνομία για τη διασφάλιση της ευταξίας σε ένα κράτος. Αναδεικνύει τις στρεβλώσεις που προκαλούνται από τις αποφάσεις που λαμβάνονται με βάση τα αποτελέσματα των αλγορίθμων πρόβλεψης, χωρίς να προϋπάρχει επιστημονικό υπόβαθρο για τον σχεδιασμό τους. Η μελέτη καταλήγει ότι η έννοια της ασφάλειας μιας κοινωνίας δεν συνδέεται με τα «ασφαλή» τεχνολογικά συστήματα πρόληψης του εγκλήματος και κατ' επέκταση με την «ασφαλή» αστυνομία, αλλά με μια βαθύτερη επεξεργασία των ζητημάτων της πρόληψης που προϋποθέτει εγκληματολογική προσέγγιση, όχι αυτοματοποίηση.

Τέλος, η συμβολή της Βίκυς Βασιλαντωνοπούλου θέτει το ζήτημα, μαζί με τις δύο επόμενες παρεμβάσεις, της αστυνομικής βίας και αυθαιρεσίας. Η Βασιλαντωνοπούλου συσχετίζει τα πορίσματα από τις εκθέσεις του Εθνικού Μηχανισμού για τη Διερεύνηση της Αστυνομικής Αυθαιρεσίας με τις θέσεις και τα ζητήματα που αναδεικνύει η Κριτική Εγκληματολογία. Η ανάλυσή της αναδεικνύει τις λανθάνουσες λειτουργίες της αστυνομικής αυθαιρεσίας και καταλήγει στη διαπίστωση ότι υπό την κυριαρχία της οικονομίας της αγοράς και της κοινωνίας της ανασφάλειας, και κατ' επέκταση της ποινικής τους έκφρασης υπό το πρίσμα της νέας ποινολογίας, το έως σήμερα απαξιωμένο εθνικό κράτος κάνει μια νέα «επιστροφή» και αποκτά νέα βαρύτητα και λόγο ύπαρξης μέσω της εμπέδωσης του *ποινικού μιθριδατισμού* και των αιτημάτων καταστολής.

Από τις συμβολές του τόμου που είναι εκτός κρίσης, η συμβολή του Βασίλη Παπαστεργίου και αυτή του Δημήτρη Κόρου κλείνουν το τεύχος, παραμένοντας όμως στο

ζήτημα της αστυνομίας και των παραβιάσεων του νόμου εκ μέρους της. Ειδικότερα, η παρέμβαση του Βασίλη Παπαστεργίου (που την παρουσίασε σε εκδήλωση της Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε. για την αστυνομία) παρέχει μια εμπειρική αφήγηση (λόγω και του επαγγέλματος του δικηγόρου που ασκεί) των δύσκολων σχέσεων αστυνομίας και πολιτών σε διάφορες πτυχές της μεταξύ τους επαφής και αναδεικνύει, συνοπτικά και συστηματικά, όλα τα γνωστά προβλήματα και καταστάσεις επί του θέματος, με αναφορά σε καταχρηστικές πρακτικές της αστυνομίας και στις συνέπειές τους, με ιδιαίτερη έμφαση στο ζήτημα της βίας και εκθρότητας των αστυνομικών έναντι των πολιτών.

Το τελευταίο κείμενο, αυτό του Δημήτρη Κόρου, πραγματεύεται το ζήτημα των αναγκαστικών επιστροφών μέσα από την επίσημη έκθεση του αρμόδιου μηχανισμού. Επιδιώκει να παρουσιάσει συνοπτικά τις παρατηρήσεις και τις συστάσεις της Ετήσιας Έκθεσης 2022 του Μηχανισμού Καταγραφής Περιστατικών Άτυπων Αναγκαστικών Επιστροφών σχετικά με τις συστηματικές παραβιάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων στα ελληνοτουρκικά σύνορα. Το κείμενο ολοκληρώνεται με μια κριτική αποτίμηση της σημασίας που έχει η τεκμηρίωση των παράνομων επαναπροωθήσεων ως σημαντικό εργαλείο για την παύση αυτών των παράνομων πρακτικών σε βάρος προσφύγων και μεταναστών στα σύνορα της Ευρώπης.

Έτσι, το τεύχος αυτό φιλοδοξεί να ανοίξει έναν διάλογο στο πλαίσιο της επιστημονικής κοινότητας των εγκληματολόγων και των επιστημών, με τις οποίες συνομιλούν για έναν βασικό θεσμό της Δημοκρατίας του οποίου η δράση αποτελεί και δείκτη εμπέδωσής της.

Η Συντακτική Επιτροπή

«Νόμος και τάξη», αστυνομία και πολιτικά κόμματα μετά τις εκλογές του 2023

Γιώργος Παπανικολάου

Αναπληρωτής Καθηγητής, Νομική Σχολή, Πανεπιστήμιο Northumbria (Ηνωμένο Βασίλειο)

“Law and order”, police and political parties after the 2023 elections

Georgios Papanicolaou

Associate professor, Law School, Northumbria University (United Kingdom)

Περίληψη

Το παρόν άρθρο επιχειρεί μια αξιολόγηση της εφαρμογής του δόγματος «νόμος και τάξη» από τη συντηρητική κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας μεταξύ 2019-2023 και παρουσιάζει τα πολιτικά προγράμματα και τις τοποθετήσεις των υπόλοιπων πολιτικών κομμάτων σε σχέση με την κυβερνητική πολιτική, στην πορεία προς τις διπλές εκλογές του Μαΐου και Ιουνίου 2023 αντίστοιχα. Κάνοντας χρήση ανοικτών δεδομένων τα οποία αντλήθηκαν από τα προγραμματικά κείμενα και άλλες δημόσιες τοποθετήσεις των κομμάτων που συμμετείχαν στη Βουλή του 2019-2023, η παρούσα ανάλυση αξιολογεί την ικανότητα της επανεκλεγείσας κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας να επεκτείνει την εφαρμογή των πολιτικών αυτών στη νέα της θητεία, καθώς και την ικανότητα της αντιπολίτευσης να προβάλλει πειστικά και αποτελεσματικά αντιστάσεις στη διαφαινόμενη σκλήρυνση και επέκταση των πολιτικών επιθετικής αστυνόμευσης και τιμωρητισμού κατά τη νέα κοινοβουλευτική περίοδο.

Abstract

This article attempts an evaluation of the “law and order” policies of the conservative New Democracy government in Greece between 2019-2023 and compiles the views expressed by other forces across the political spectrum vis-à-vis those policies in the run-up to the double parliamentary elections of May and June 2023 respectively. Using open-source data drawn from party manifestos and other public statements of the parties that participated in the 2019-2023 parliament, the

analysis assesses the re-elected New Democracy government's potential to further its policies in the new parliamentary term as well as the capacity of the opposition to mount a credible and viable resistance to the hardening and proliferation of aggressive policing and punitive policies advocated by the government.

1. Εισαγωγή

Οι διπλές βουλευτικές εκλογές του 2023 και η επικράτηση της Νέας Δημοκρατίας τον Ιούνιο του 2023 σηματοδότησαν την ολοκλήρωση ενός κύκλου, κατά τον οποίο οι αντιλήψεις που συγκροτούν το αποκαλούμενο δόγμα «νόμος και τάξη» εφαρμόστηκαν για πρώτη φορά ως ρητά εκφρασμένη κυβερνητική πολιτική (Βουλή των Ελλήνων, 2019α: 1.228). Οι αντιλήψεις αυτές αναφέρονται στο σύνολο της αντεγκληματικής πολιτικής, καλύπτοντας ένα πεδίο εφαρμογής το οποίο εκτείνεται από τη διάρθρωση και τον ρόλο της αστυνομίας, ιδίως σε ό,τι αφορά την αστυνόμευση του δημόσιου χώρου, έως την κατάρτιση της ποινικής νομοθεσίας, ιδίως τα πλαίσια ποινών, και τους όρους λειτουργίας του σωφρονιστικού συστήματος. Η εφαρμογή του δόγματος αυτού κατά την περίοδο της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας μεταξύ 2019 και 2023 έγινε ιδιαίτερα αισθητή στο πεδίο της αστυνόμευσης. Η αλλοίωση του επαγγελματικού χαρακτήρα της αστυνομίας, εμφανής στις κυβερνητικές προσεγγίσεις σε θέματα σύνθεσης και διάταξης του προσωπικού της, είχε βέβαια δρομολογηθεί ήδη από το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1990 (βλ. Παπανικολάου, 2018· Βιδάλη, 2007β). Ωστόσο, η περίοδος 2019-2023 έχει την ιδιαιτερότητα πως οι συνέπειες της πολιτικής αυτής αναδείχθηκαν με δραματικό τρόπο στην αστυνόμευση της καθημερινότητας, με τρόπο τέτοιο, ώστε να αποτελέσουν, σε αρκετά μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με το παρελθόν, θέμα συζήτησης και στην κεντρική πολιτική σκηνή, αλλά και ευρύτερα, ιδίως με αφορμή επανειλημμένα περιστατικά καταχρηστικής αστυνομικής βίας.

Οι ανησυχίες για τις επιπτώσεις της πολιτικής αυτής μετασχηματίστηκαν σε μαζική διαμαρτυρία μόνο περιστασιακά, στον απόηχο διαφόρων σχετικών περιστατικών. Ακόμη περισσότερο, ένα από τα χαρακτηριστικά της περιόδου αυτής υπήρξε και η ανοιχτή υπεράσπιση των επιλογών της κυβέρνησης από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τον ευρύτερο δημόσιο λόγο. Η δημόσια συζήτηση όμως δεν επεκτάθηκε, ούτε και αναδείχθηκε σε ιδιαίτερη θεματική κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου, ιδίως στην πορεία για την πιο «ανοιχτή», θεματικά, εκλογή του Μαΐου 2023. Όπως μάλιστα αναδεικνύεται παρακάτω, τα κόμματα της αντιπολίτευσης στα αριστερά της Νέας Δημοκρατίας όχι μόνο δεν έφεραν τα σχετικά ζητήματα στο κέντρο της προεκλογικής αντιπαράθεσης (όπως θα ήταν ίσως εύλογο και αναμενόμενο), αλλά ούτε και ενσωμάτωσαν οργανικά στον προεκλογικό τους λόγο την εμπειρία της περιόδου 2019-2023.

Η εγχώρια αυτή εικόνα βρίσκεται εν πολλοίς σε διάσταση με τη διεθνή δυναμική που διαμορφώθηκε στον χώρο της πολιτικής Αριστεράς και των κοινωνικών κινημάτων

κατά την ίδια περίοδο (βλ., συνολικά, Clement, 2023). Η δυναμική αυτή σε διεθνές επίπεδο δεν εξαντλήθηκε στην εντυπωσιακή διεύρυνση κινημάτων, όπως έγινε με τα Black Lives Matter και Defund the Police, στον απόηχο των δολοφονιών μαύρων πολιτών από αστυνομικούς στις ΗΠΑ ή το κίνημα των Κίτρινων Γιλέκων στη Γαλλία και την υψηλή θεατότητα και ένταση της κατασταλτικής βίας σε βάρος κοινωνικών ομάδων οι οποίες δεν βρίσκονται συνθήως στο στόχαστρο της γαλλικής αστυνομίας. Αντίθετα, έστω και περιορισμένα, η δράση των κινημάτων αυτών δημιούργησε εξελίξεις στην επίσημη πολιτική σκηνή και την εφαρμοσμένη πολιτική. Στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, χώρα προέλευσης του κυρίαρχου μοντέλου οργάνωσης της αστυνομίας, αλλά και χώρα στην οποία τα σχετικά κινήματα υπήρξαν μαζικότερα, η δυναμική αυτή σε κάποιες περιπτώσεις οδήγησε είτε σε ευθεία ανατροπή της οργάνωσης της αστυνομίας, όπως στη Μινεάπολη, είτε σε έμμεση αμφισβήτηση των αρμοδιοτήτων και των δημοσιονομικών απαιτήσεων της αστυνομίας, είτε, ακόμη, και σε απόπειρες εφαρμογής μοντέλων μετασχηματιστικής δικαιοσύνης (βλ., π.χ., Way, 2021· Harvard Law Review Notes, 2021· Taylor-Thompson, Thompson, 2022).

Χωρίς η αμέσως προηγούμενη αναφορά να έχει το νόημα πως η διεθνής αυτή δυναμική θα μπορούσε να εκφραστεί εξίσου ή δίχως άλλο στην ελληνική πραγματικότητα, γεγονός παραμένει πως η δημόσια συζήτηση και πολιτική δράση γύρω από τα ζητήματα που ανέδειξε με σαφήνεια η περίοδος της πρώτης κυβέρνησης Μητσοτάκη παρέμεινε μάλλον αναιμική. Αυτό επέτρεψε στους νικητές της εκλογής του Ιουνίου 2023 να ερμηνεύσουν το εκλογικό αποτέλεσμα ως επικύρωση του δόγματος «νόμος και τάξη» από το εκλογικό σώμα (Βουλή των Ελλήνων, 2023α: 1.339· Βουλή των Ελλήνων, 2023β: 1.435), αν και το θέμα δεν αποτέλεσε αντικείμενο πολιτικής διάπλης προεκλογικά.

Αντικείμενο της παρούσας μικρής μελέτης είναι η αποτίμηση των προγραμματικών τοποθετήσεων των ελληνικών πολιτικών κομμάτων κατά τον κύκλο των εκλογών του 2023 σε σχέση με τα κεντρικά χαρακτηριστικά και τις εξελίξεις της περιόδου 2019-2023, με ειδικότερη αναφορά στο πεδίο της αστυνομίας και της αστυνόμευσης. Οι αναπτύξεις στις σελίδες που ακολουθούν βασίζονται εξ ολοκλήρου σε ανοιχτά δεδομένα, όπως προκύπτουν από επίσημα κείμενα, δημόσιες τοποθετήσεις και δημοσιογραφικό υλικό. Σε αυτά γίνονται και ανάλογες παραπομπές. Οι τοποθετήσεις αυτές, όπως θα υποστηριχθεί, θέτουν τις προϋποθέσεις για την περαιτέρω εμπέδωση του δόγματος «νόμος και τάξη» στην εφαρμοσμένη πολιτική. Κατά τούτο, διαγράφουν και συγκεκριμένα όρια σε ό,τι αφορά τόσο τις όποιες προοπτικές μεταρρύθμισης στο πεδίο της αστυνομίας μέσω της κεντρικής πολιτικής σκηνής, όσο και τη δυναμική της αντιμετώπισης των συγκεκριμένων θεμάτων και προβλημάτων στην ευρύτερη δημόσια συζήτηση. Αντίστοιχα, η δομή του κειμένου που ακολουθεί περιλαμβάνει δύο μέρη, στα οποία αναπτύσσεται μια αποτίμηση των χαρακτηριστικών της περιόδου 2019-2023 και μια αξιολόγηση των προγραμμάτων και τοποθετήσεων των κομμάτων στην πορεία για τις εκλογές του Μαΐου και του Ιουνίου. Στο καταληκτικό

μέρος του κειμένου παρουσιάζονται σκέψεις σχετικές με τα πιθανά χαρακτηριστικά της περιόδου μετά τις εκλογές ως προς τα θέματα αυτά.

2. Το δόγμα «νόμος και τάξη» ως κυβερνητική πολιτική στην Ελλάδα, 2019-2023

Η εισαγωγή του δόγματος «νόμος και τάξη» ως κυβερνητική πολιτική τον Ιούλιο του 2019 δεν υπήρξε κεραυνός εν αιθρία, αλλά περισσότερο η συνέπεια της ωρίμανσης της στρατηγικής του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας απέναντι στα ζητήματα της εσωτερικής ασφάλειας και αντεγκληματικής πολιτικής κατά τη δεκαετία του 2010. Οι τοποθετήσεις του κόμματος αυτού, όπως και η προσέγγισή του από τη θέση της κυβέρνησης σε σχέση με τον ρόλο και την πρακτική διαχείριση του ποινικοκατασταλτικού συστήματος χαρακτηρίζονται μεν από μια σχετική συνέχεια στη μεταπολιτευτική περίοδο, ωστόσο από τα μέσα της δεκαετίας του 2010, αναδείχθηκε ένα νέο στοιχείο στον επίπεδο τόσο του επικοινωνιακού όσο και του προγραμματικού λόγου του. Το στοιχείο αυτό δικαιολογεί την αναφορά σε ένα συγκροτημένο «δόγμα» («νόμος και τάξη»), στον βαθμό που ο νέος λόγος της Νέας Δημοκρατίας έχει σαφείς ομοιότητες με τον λόγο και τη στρατηγική των συντηρητικών κομμάτων στις ΗΠΑ κατά τη δεκαετία του 1980 (βλ., π.χ., Platt, 1994· Platt, Takagi, 1981) και στη Μ. Βρετανία (βλ., π.χ., Terrill, 1989). Στην τελευταία, όπως είναι γνωστό, το «νόμος και τάξη» χρησιμοποιήθηκε ακόμη και ως πολιτικό σύνθημα από τη Μ. Thatcher (“the people want less tax and more law and order”). Όπως σε εκείνες τις χώρες του αναπτυγμένου καπιταλιστικού κέντρου τότε, έτσι και στην εποχή μας η στρατηγική της Νέας Δημοκρατίας από το 2016 και μετά νοηματοδότησε με συγκεκριμένο τρόπο όψεις της εσωτερικής ασφάλειας ή του καθημερινού βιώματος της εγκληματικότητας και του αισθήματος (αν)ασφάλειας των πολιτών, για να νομιμοποιήσει την τιμωρητική στροφή στην αντεγκληματική πολιτική και στη διαχείριση του ποινικοκατασταλτικού συστήματος, με στόχο εκλογικά οφέλη και τη διευκόλυνση της εφαρμογής της ευρύτερης πολιτικής των συντηρητικών κομμάτων (ιδιωτικοποιήσεις, περιστολή κοινωνικών δομών και παροχών κ.λπ.).

Όπως παρατηρεί ο Phil Scraton για την περίπτωση της Μ. Βρετανίας, η εφαρμογή των πολιτικών οικονομικής αναδιάρθρωσης της κυβέρνησης των Συντηρητικών τη δεκαετία του 1980 συνοδεύτηκε από την επέκταση και των αρμοδιοτήτων της αστυνομίας στο πεδίο της προανακριτικής διαδικασίας με την εισαγωγή του Police and Criminal Evidence Act του 1984 και στο πεδίο του ελέγχου των συγκεντρώσεων και διαδηλώσεων με την Public Order Act 1986, της επιχειρησιακής αυτονομίας της αστυνομίας (π.χ. ρόλος της Ένωσης των Αρχηγών των Αστυνομιών ACPO), αλλά και των επιχειρησιακών δυνατοτήτων της (π.χ. οργάνωση των αντίστοιχων μονάδων MAT). Η ρητορική του δόγματος «νόμος και τάξη» ουσιαστικά νοηματοδοτεί κάθε αντιπολίτευση ως απειλή στην κατεστημένη τάξη, την καθιστά παράνομη και συνε-

πώς αντικείμενο της δράσης των ενισχυμένων κατασταλτικών μηχανισμών, μέσω της οποίας εμπεδώνονται οι ταξικοί, εθνοτικοί, έμφυλοι και άλλοι αποκλεισμοί που παράγει ή διευρύνει η νεοφιλελεύθερη οικονομική αναδιάρθρωση (βλ. Scraton, 1987).

Γενικότερα, τα χαρακτηριστικά αυτής της στρατηγικής προς την εντατικοποίηση της καταστολής και την τιμωρητικότητα συνοψίζονται συνήθως ως μια σειρά ταυτόχρονων κινήσεων στο πεδίο της αντεγκληματικής/ποινικής πολιτικής, όπως η εισαγωγή και χρήση ελάχιστων υποχρεωτικών ποινών (mandatory sentencing), η επέκταση των πλαισίων ποινών προς τα πάνω, ο περιορισμός της διακριτικής ευχέρειας των δικαστικών και άλλων οργάνων κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας και της έκτισης των ποινών, η επέκταση του συστήματος των φυλακών αλλά και της πέραν της φυλακής ποινικής επιτήρησης (βλ., π.χ., Simon, 1993), και φυσικά η αύξηση των πόρων και των ευχερειών/εξουσιών όπως, αντίστοιχα, και η χαλάρωση των ελέγχων στη δραστηριότητα της αστυνομίας (Hamilton, 2014). Οι πολιτικές αυτές δρομολογούνται και υποστηρίζονται από δηλώσεις και θέσεις που εκφράζονται ανοιχτά στον δημόσιο λόγο από πολιτικά και άλλα δημόσια πρόσωπα (δημοσιογράφους, πανεπιστημιακούς), τα οποία συμβάλλουν στη διαμόρφωση θετικής στάσης της κοινής γνώμης (Farrall et al., 2016).

Το τελευταίο αυτό στοιχείο, δηλαδή η προσπάθεια μεταστροφής (ή και η πραγματική μεταστροφή) του κυρίαρχου πολιτικού σώματος σε αντιλήψεις που επικυρώνουν την τιμωρητική στροφή, έχει οδηγήσει σε πολλές περιπτώσεις στον χαρακτηρισμό της επικράτησης της τιμωρητικότητας στο πολιτικό σύστημα στο τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα ως «αυταρχικό λαϊκισμό» (Hall, 1980) ή «συναινετικό αυταρχισμό» (Norrie, Adelman, 1989). Οι σχετικές πολιτικές στο πεδίο της αντεγκληματικής πολιτικής χαρακτηρίζονται πιο συγκεκριμένα ως «ποινικός λαϊκισμός» (Pratt, 2007), όρος που χρησιμοποιείται πλέον συχνά και στην Ελλάδα (βλ., π.χ., Φυτράκης, 2021). Είναι ωστόσο σαφές πως, ανεξάρτητα από το πώς επιχειρεί κάποιος να αποτυπώσει εννοιολογικά τις τάσεις αυτές, η ουσία του φαινομένου έγκειται στην αυταρχικοποίηση του συστήματος εξουσίας στις αναπτυγμένες φιλελεύθερες δημοκρατίες της Δύσης, μέσω της διεύρυνσης των εξουσιών κατασταλτικών μηχανισμών. Κατά τούτο, το φαινόμενο αυτό, δηλαδή η ανάδυση μιας μορφής κράτους την οποία ο Νίκος Πουλιαντζάς (2000) είχε ήδη προσδιορίσει ως «αυταρχικό κρατισμό» και η οποία αντιστοιχεί στη λειτουργία του κράτους κατά τον νεοφιλελεύθερο μετασχηματισμό των καπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα (Papanicolaou, 2012) εμφανίζεται σήμερα στη χώρα μας μετά από την ωρίμανση μετασχηματισμών που δρομολογήθηκαν ήδη από τη δεκαετία του 1990 (Σακελλαρόπουλος, Σωτήρης, 2004) και βεβαίως επιταχύνθηκαν με πρωτοφανή αγριότητα κατά τη μνημονιακή περίοδο 2010-2018, κοινωνικά και θεσμικά (Sakellaropoulos, 2019· Σερεμέτης, 2020).

Η στρατηγική της Νέας Δημοκρατίας αντιστοιχεί στις ιδιαίτερες αυτές ελληνικές συνθήκες τόσο ως γενικότερος πολιτικός λόγος από το 2016 και μετά όσο και συγκεκριμένα ως κυβερνητική πολιτική από το 2019. Η έξαρση της καταστολής

δεν προσαρτάται απλώς εξωτερικά και εργαλειακά στην υπόθεση της προώθησης και εγκατάστασης των μηχανισμών της ελεύθερης αγοράς, δηλαδή τον πυρήνα της πολιτικής της Νέας Δημοκρατίας. Άλλωστε, στην καταστολή ως «αναγκαίο κακό» κατέφυγαν όλες οι κυβερνήσεις οι οποίες μετά την κρίση αποδέχτηκαν ως εσωτερική πολιτική την εμπέδωση των «μεταρρυθμίσεων» σε αρμονία με τους διεθνείς μηχανισμούς οικονομικής επιτήρησης και την εφαρμογή των σχετικών προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής (βλ., π.χ., Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010). Η ιδιαιτερότητα της Νέας Δημοκρατίας είναι πως ενσωμάτωσε οργανικά το δόγμα «νόμος και τάξη» στην προσπάθειά της να εκμεταλλευτεί πολιτικά τις πλώσεις και αντιφάσεις που καθόρισαν τη στάση του εκλογικού σώματος μετά την πρώτη φάση της μνημονιακής περιόδου. Αυτό βέβαια συνέβη και με την αμέριστη αρωγή των μέσων διαμόρφωσης των στάσεων της κοινής γνώμης (Μυλωνάς, 2022).

Με απλούστερα λόγια, η στρατηγική της Νέας Δημοκρατίας δεν εδράζεται απλώς σε μια επιτυχημένη εκμετάλλευση των στοιχείων που παραδοσιακά βαραίνουν στη συγκρότηση του ελληνικού μπλοκ εξουσίας (μικροϊδιοκτησία, αυτοαπασχόληση, πελατειακά δίκτυα και εξάρτηση από το Δημόσιο), προκειμένου να προωθήσει ένα γενικό και αφηρημένο φόβο του εγκλήματος και της διατάραξης της δημόσιας τάξης, παρότι βέβαια τέτοια στοιχεία είναι μόνιμα παρόντα στον λόγο της, όπως, για παράδειγμα, η «ταλαιπωρία» που υφίσταται το κοινό (π.χ. Βουλή των Ελλήνων, 2020: 16.122)¹ και η αναστάτωση του εμπορικού κέντρου της πόλης από τις διαδηλώσεις και το παραεμπόριο (π.χ. Πρώτο Θέμα, 2019α). Πολύ περισσότερο το δόγμα «νόμος και τάξη» χρησιμοποιείται ως μοχλός στη στρατηγικά στοχευμένη κατασκευή «εσωτερικών εχθρών», όπως οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί, η πολιτικά ενεργή νεολαία και τα υπολείμματα του ενεργού εργατικού κινήματος (οι «λαθρομετανάστες», οι «μπαχαλάκηδες» κ.ο.κ.). Στοχοποιούνται έτσι κοινωνικές κατηγορίες, οι οποίες αφενός μεν αποτελούν θεωρητικά ή και στην πράξη εμπόδια για την πλήρη επικράτηση των μηχανισμών της αγοράς, αφετέρου δε, μπορούν να χαρακτηριστούν και να αναπαρασταθούν ως πηγές και πολλαπλασιαστές του «αισθήματος ανασφάλειας των πολιτών». Η στρατηγική της Νέας Δημοκρατίας νοηματοδότησε εξαρχής την «ανομία» με αυτό ακριβώς το συγκεκριμένο περιεχόμενο (Πελώνη, 2016), κάτι το οποίο επιβεβαιώθηκε, για παράδειγμα, από τη ρητορική που χρησιμοποίησε το κόμμα αυτό στη Βουλή κατά τις συζητήσεις των νομοσχεδίων για τις δημόσιες συναθροίσεις² και την εισαγωγή της πανεπιστη-

1. «Πρωτίστως στην Αθήνα, στην πρωτεύουσα, αλλά και σε πολλά αστικά κέντρα, πορείες με ελάχιστους συμμετέχοντες αποτελούν ένα καθημερινό φαινόμενο. Ποιο είναι το αποτέλεσμα; Αηροσπέλαστο το κέντρο, ακινητοποιημένα οχήματα στους δρόμους, πολιορκημένοι πολίτες οι οποίοι θέλουν να πάνε στη δουλειά τους και άδεια από πελάτες τα καταστήματα εμπορικών δρόμων. Μοναδικό ψύχραιμοι, κάποιοι τουρίστες που βλέπουν απορημένοι αυτό το άγνωστο στις χώρες τους θέαμα» (ομιλία Κ. Μητσotάκη, Βουλή των Ελλήνων, 2020: 16.122).
2. «Νομίζω ότι τα λόγια περιττεύουν, όχι γιατί κάποιοι λίγοι επιμένουν να μισούν την οργανωμένη πολιτεία, όσο γιατί ουσιαστικά μισούν τους ίδιους τους συμπολίτες τους, τη μνήμη εκείνων που

μιακής αστυνομίας.³ Ιδίως στην τελευταία περίπτωση, ο ρόλος της πανεπιστημιακής αστυνομίας ως δύναμη *κατειρήνευσης* (pacification, η διά της βίας «ειρήνευση» γηγενών πληθυσμών και περιοχών στο πλαίσιο της αποικιοκρατικής ή ιμπεριαλιστικής επιβολής των –καπιταλιστικών– κοινωνικών σχέσεων, βλ. Neocleous, 2011) νοήθηκε ως αναπόσπαστο στοιχείο της παράδοσης της ασφάλειας των πανεπιστημίων και σε ιδιωτικά συμφέροντα, και έτσι ως βήμα προώθησης της ιδιωτικοποίησης και της αλλοίωσης του δημόσιου χαρακτήρα των ΑΕΙ (Παπανικολάου, 2021γ). Προφανώς, δεν πρόκειται για «ανομία» με την καθιερωμένη κοινωνιολογική/εγκληματολογική έννοια του όρου, η οποία αναφέρεται αντίστοιχα σε μια γενικευμένα δυσλειτουργική και ταξικά μεροληπτική κοινωνία (Merton, 1938).

Η έκθεση και στόχευση του δόγματος από τον ίδιο τον Κ. Μητσοτάκη, κατά τη διαδικασία παροχής ψήφου εμπιστοσύνης τον Ιούλιο του 2019, υπήρξε χαρακτηριστική:

«Το άσυλο της ανομίας και της παραβατικότητας καταργείται! Το πρώτο μας νομοσχέδιο! Τα πανεπιστήμια αδειάζουν από μολότοφ, από «μπαχαλάκηδες», από εμπόρους ναρκωτικών και επιστρέφουν στους φοιτητές, στους καθηγητές και στους εργαζόμενούς τους, εκεί που πραγματικά ανήκουν... Η ασφάλεια, αυτό το βασικό δημοκρατικό δικαίωμα, επιστρέφει και πάλι στις γειτονιές... [Ο] νόμος, το καταφύγιο του πιο αδυνάτου, επιβάλλεται παντού. Αίρονται αμέσως προβληματικές διατάξεις του Ποινικού Κώδικα. Αποτρέπεται η αποφυλάκιση δολοφόνων, ισοβιτών και τρομοκρατών. Αλλάζει το καθεστώς των αδειών και ιδρύονται φυλακές υψίστης ασφαλείας τύπου Γ΄. Μέχρι το τέλος του έτους θα έχουν προσληφθεί χίλιοι πεντακόσιοι νέοι αστυνομικοί. Θα στελεχώσουν την Ομάδα «ΔΙΑΣ» και την Ομάδα «ΔΕΛΤΑ», την οποία θα επανασυστήσουμε, και εντός εξαμήνου θα αντικατασταθούν ο εξοπλισμός και τα αλεξίσφαιρα γιλέκα της Ελληνικής Αστυνομίας, ενώ μέσα στο 2020 θα εξασφαλίσουμε νέα περιπολικά και νέες μηχανές. Εντατικοποιούνται

χάθηκαν, αλλά και όσους την τιμούν και μαζί τους όλους όσοι διεκδικούν το δικαίωμα να κυκλοφορούν ελεύθερα στον δημόσιο χώρο. Με άλλα λόγια, μισούν την ίδια την κοινωνία και περιφρονούν προκλητικά τους κανόνες που διέπουν την οργάνωσή της. Ας μη φοβόμαστε τις λέξεις. Αυτή η πρακτική της τυφλής βίας, της άκριτης έχθρας, της άκρατης καταστροφής λέγεται «φασισμός». Κι όμως, τέτοια φαινόμενα εκδηλώνονται, δυστυχώς, κάθε τόσο στο όνομα του δημοκρατικού δικαιώματος στη διαδήλωση» (ομιλία Κ. Μητσοτάκη, Βουλή των Ελλήνων, 2020, 16.122).

3. «Το νομοσχέδιο προβλέπει και κάτι ακόμα παντελώς αυτονόητο: την ελεγχόμενη είσοδο στα ανώτατα ιδρύματα... ώστε να πάψουν, επιτέλους, οι αιθουσες των φοιτητών να μετατρέπονται σε γιάφκες των περιθωριακών, να πάψουν, επιτέλους, οι χώροι του δημόσιου πανεπιστημίου να γίνονται εκθετήρια παρεμπορίου! Οι σχολές θα κλείσουν έτσι την πόρτα στη βία, ανοίγοντας την πόρτα στην ελευθερία. Με περιμετρική φύλαξη με τεχνικά μέσα θα αποτρέπονται παράνομες πράξεις, αλλά θα εντοπίζονται εγκαίρως και περιπτώσεις ατυχημάτων ή έκτακτων κινδύνων. Τέλος, οι νέες ρυθμίσεις εισάγουν κι ένα σύγχρονο πλαίσιο πειθαρχικών κανόνων στην πανεπιστημιακή ζωή, γιατί και η ακαδημαϊκή ιδιότητα δεν μπορεί εσαεί να είναι άλλοθι για την παραβατικότητα. Κι ένας φοιτητής, ένας καθηγητής δεν είναι δυνατόν να εξαιρείται από τις συνέπειες που έχουν όλοι οι υπόλοιποι πολίτες, όταν μετέχουν σε επεισόδια ή πρωταγωνιστούν σε αντικοινωνικές συμπεριφορές. Γιατί; Γιατί κανένα τάγμα εφόδου δεν έχει θέση στον κόσμο της προόδου!» (ομιλία Κ. Μητσοτάκη, Βουλή των Ελλήνων, 2021, 8.145).

στα σύνορα αλλά και στο εσωτερικό οι έλεγχοι της παράνομης μετανάστευσης. Η διαδικασία παροχής ασύλου αλλάζει και θα ολοκληρώνεται πια με μεγάλη ταχύτητα, πάντα όμως με σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα» (Βουλή των Ελλήνων, 2019α: 1.228, ομιλία Κ. Μητσotάκη).

Εξίσου χαρακτηριστική είναι και η συμπύκνωση του δόγματος (ως νέου δόγματος «εσωτερικής ασφάλειας») από τον πρώτο υπουργό Προστασίας του Πολίτη στην κυβέρνηση Μητσotάκη:

«[Α]ς είμαστε ρεαλιστές. Η Ελλάδα δεν πάσχει σήμερα από καταπάτηση δικαιωμάτων. Από ασφάλεια υποφέρει, γι' αυτό εκεί θα επικεντρωθούμε. Οι στόχοι ανά τομέα δράσης είναι τέσσερις. Διαφύλαξη της ασφάλειας των πολιτών με διαρκή καταπολέμηση της εγκληματικότητας, αποτελεσματικότερος έλεγχος των συνόρων και της μεταναστευτικής πολιτικής, αποτελεσματική, σύγχρονη πολιτική προστασία και σύγχρονη διαχείριση κρίσεων και καταστροφών και τέλος, η νέα εγκληματική και σωφρονιστική πολιτική, με ενίσχυση στις συνθήκες διαβίωσης των κρατουμένων και τον σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα... [Θ]α ξεριζώσουμε τις εγκληματικές συμμορίες που τρομοκρατούν τους πολίτες, μπαίνοντας στα σπίτια τους για να ληστέψουν... Πρώτη προτεραιότητα οι διαρρήξεις που τρομάζουν τους ανθρώπους. Προσλαμβάνονται μέχρι τέλους του χρόνου χίλιοι πεντακόσιοι αστυνομικοί, ειδικό φρουροί, ώστε στο τέλος του 2019 πλέον να έχουμε πλήρη κάλυψη από πλευράς περιπολιών και αστυνομικής παρουσίας σε όλη την Ελλάδα... Θέλουμε ζωντανές, ασφαλείς γειτονιές, τα παιδιά να παίζουν στις πλατείες, στις παιδικές χαρές, στις γειτονιές μας και να περπατούμε άφοβα το βράδυ» (Βουλή των Ελλήνων, 2019β: 1.325, ομιλία Μ. Χρυσοχοϊδη).

Η αναφορά στον κ. Χρυσοχοϊδη, ο οποίος υπήρξε το κεντρικό πρόσωπο των κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ στο πεδίο της δημόσιας τάξης από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και μετά, έχει επίσης την ιδιαίτερη αξία ότι δηλώνει τη διαφοροποίηση της προσέγγισης της Νέας Δημοκρατίας από εκείνες του ύστερου ΠΑΣΟΚ, το οποίο, αν και δρομολογούσε τις διαδικασίες νεοφιλελευθεροποίησης της ελληνικής κοινωνίας, αντιλαμβάνονταν την αντιμετώπιση της εγκληματικότητας εν πολλοίς ως απάντηση σε ένα πρόβλημα «ποιότητας ζωής» (βλ. γενικά Παπανικολάου, 2018). Αντίθετα, η μετά το 2016 Νέα Δημοκρατία αντιλαμβάνεται το ζήτημα της ασφάλειας στον πλήρη του οργανικό ρόλο για την εμπέδωση και προστασία των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων (εκμετάλλευση της μισθωτής εργασίας, προστασία της ιδιοκτησίας, επέκταση των σχέσεων και της λογικής της αγοράς και σε νέα πεδία, όπως η εκπαίδευση, η υγεία κ.λπ., και, αντίστοιχα, νέες πειθαρχίες) (Neocleous, 2011· Rigakos, 2016). Η θεμελιώδης σημασία του δόγματος «νόμος και τάξη» στον λόγο της Νέας Δημοκρατίας αφορά τον φόβο και την ανασφάλεια των ομάδων πληθυσμού με τις οποίες το κόμμα αυτό συνομιλεί και επιχειρεί να εκπροσωπήσει πολιτικά. Αλλά εννοεί τον «νόμο» και την «τάξη», και πέραν της εγκληματικότητας, ως επιχείρηση εγκαθίδρυσης και γενίκευσης

των σχέσεων της αγοράς και σε πεδία τα οποία θεωρούνται γενικά πως (οφείλουν να) λειτουργούν εκτός αγοράς ή πεδία στα οποία ο λαϊκός παράγοντας παρουσιάζει ακόμη αντιστάσεις. Είναι ενδεικτικό ότι σημαντικές κοινωνικές συγκρούσεις της περιόδου 2019-2023 περιστράφηκαν γύρω από τις νομοθετικές πρωτοβουλίες και τις πολιτικές για θέματα της ανώτατης εκπαίδευσης, της δημόσιας υγείας αλλά και, σε μικρότερη κλίμακα, του αστικού εξευγενισμού, ιδίως στην περιοχή των Εξαρχείων, θέματα τα οποία η κυβέρνηση ανοικτά παρουσίασε ως παραδείγματα εφαρμογής του δόγματος «νόμος και τάξη», στοχοποιώντας αντίστοιχες κοινωνικές κατηγορίες, όπως τους φοιτητές (Dimou, 2021), τη νεολαία (Papanicolaou, Giannaki, 2023) ή τους «ανεμβολιάστους» (βλ. Σαμικού, Τεντόμας, 2023) (συμπεριλαμβανομένων και περισσότερων από 6.000 υγειονομικούς υπαλλήλους) ως εσωτερικούς εχθρούς.

Οι προηγούμενες αναφορές βέβαια δεν προσφέρουν παρά μόνο μια πρώτη αξιολόγηση της σημασίας του δόγματος «νόμος και τάξη» κατά την πρώτη θητεία της Νέας Δημοκρατίας. Στοιχεία μιας αποτίμησης διάφορων πτυχών της κυβερνητικής πολιτικής έχουν ήδη τεθεί στον δημόσιο λόγο (π.χ. Βιδάλη, 2021· Παπανικολάου, 2021α· Φυτράκης, 2023· Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε., 2022· Παπανικολάου, Δήμου, 2021· Τσουκαλά, 2021). Εκκρεμεί ωστόσο μια συστηματική κριτική της πολιτικής της Νέας Δημοκρατίας και των νέων κοινωνικών και πολιτικών δεδομένων που διαμορφώνει αυτή. Η πρόκληση μιας τέτοιας κριτικής είναι πως αυτή θα πρέπει να αντιμετωπίσει τη στρατηγική της Νέας Δημοκρατίας όχι απλώς ως περίπτωση μιας τιμωρητικής στροφής ή μιας καιροσκοπικής προσφυγής στον «ποινικό λαϊκισμό», αλλά ως συστατικό στοιχείο της εκδίπλωσης της λογικής της ασφάλειας στην επιταχυνόμενη νεοφιλελευθεροποίηση της μεταμνημονιακής Ελλάδας, δηλαδή με αναφορά στα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της συγκρότησης των κατασταλτικών μηχανισμών στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό και το εγχώριο σύστημα εξουσίας (π.χ. Παπανικολάου, 2021β· Βιδάλη, 2007α). Ο λόγος είναι ότι μια αφηρημένη κριτική της νεοφιλελευθεροποίησης θα πρέπει να αντιμετωπίσει και την επιβίωση παραδοσιακών σχέσεων και τον μετασχηματισμό τους στη σημερινή συγκυρία, όπως π.χ. των πελατειακών σχέσεων, την καλή σχέση με τα σώματα ασφαλείας κ.λπ. Η επιβίωση αυτών των χαρακτηριστικών, όπως θα φανεί στην επόμενη ενότητα, συνεχίζει να προσφέρει πολιτικά πλεονεκτήματα στη σημερινή Νέα Δημοκρατία, ενώ η αντιπολίτευση δεν έχει διατυπώσει επαρκή αντιπρόταση.

3. Οι εκλογές του 2023: μια αξιολόγηση των προγραμμάτων των πολιτικών κομμάτων

Οι εκλογές του Μαΐου και Ιουνίου 2023 χαρακτηρίστηκαν, όπως είναι γνωστό, από την άνετη επικράτηση της Νέας Δημοκρατίας, η οποία, κατακτώντας κοινοβουλευτική πλειοψηφία 158 εδρών τον Ιούνιο, σχημάτισε δεύτερη κατά σειρά αυτοδύναμη κυβέρνηση από το 2019. Η εκλογική καθίζηση του ΣΥΡΙΖΑ, η αποτυχία του ΜέΡΑ25,

ως συνασπισμού ουσιαστικά της πέραν των ΣΥΡΙΖΑ και ΚΚΕ Αριστεράς, και παρά τη μαχητικότητα της θητείας του στο κοινοβούλιο κατά το 2019-2023, να ξεπεράσει το εκλογικό κατώφλι του 3%, η περιορισμένη ενίσχυση του ΠΑΣΟΚ και του ΚΚΕ, η διατήρηση των δυνάμεων της Ελληνικής Λύσης και η είσοδος στο κοινοβούλιο ακόμη δύο νέων (και εν πολλοίς αγνώστων) κομμάτων, των κομμάτων της Νίκης και των Σπαρτιατών αντίστοιχα, τα οποία τοποθετούνται στα δεξιά της Νέας Δημοκρατίας, υπήρξαν τα υπόλοιπα σημαντικά στοιχεία των διπλών εκλογών του 2023 (Υπουργείο Εσωτερικών, 2023). Δεν είναι εδώ ο τόπος για να αναλυθούν σε οποιαδήποτε έκταση οι επιπτώσεις ούτε των εκλογικών ανακατατάξεων στα αριστερά της Νέας Δημοκρατίας, οι οποίες πάντως φαίνεται ότι απομακρύνουν για ένα ακαθόριστο χρονικό διάστημα κάθε κυβερνητική προοπτική για την Αριστερά, ούτε αυτές των αναδιατάξεων στα δεξιά της Νέας Δημοκρατίας, οι οποίες δείχνουν μια εκλογική ενίσχυση συνολικά του χώρου αυτού, και σηματοδοτούν την πολιτική επιβίωση του χώρου που κάλυψε στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 2010 η Χρυσή Αυγή.

Η συζήτηση στην παρούσα ενότητα επικεντρώνεται στα προγραμματικά κείμενα για την ασφάλεια και τη δημόσια τάξη των έξι κομμάτων που εκπροσωπήθηκαν στη Βουλή του 2019-2023 (Νέα Δημοκρατία, ΣΥΡΙΖΑ, ΠΑΣΟΚ, ΚΚΕ, ΜέΡΑ25 και Ελληνική Λύση). Η ιδιαίτερη αξία των εκλογικών προγραμμάτων των κομμάτων αυτών έγκειται κυρίως στο ότι ιδίως αυτά της αντιπολίτευσης, εξαιτίας της πρόσβασης που έχουν τα κόμματα αυτά σε άμεση ενημέρωση μέσω των κοινοβουλευτικών διαδικασιών, τόσο κατά την άσκηση του νομοθετικού έργου όσο και του κοινοβουλευτικού ελέγχου, ήταν θεωρητικά σε καλύτερη θέση να αξιολογήσουν την κυβερνητική πολιτική και τα δεδομένα τα οποία αυτή διαμορφώνει. Από την παρακολούθηση της δραστηριότητας των κομμάτων αυτών στο Κοινοβούλιο και στη δημόσια συζήτηση προκύπτει ότι αυτό πράγματι συνέβη σε αρκετές περιπτώσεις. Αντίστροφα, η πιο άμεση επαφή αυτών των κομμάτων με τις νομοθετικές εξελίξεις και τη λειτουργία του κρατικού μηχανισμού κάνει και πιθανότερη τη διατύπωση συγκεκριμένων εκλογικών/προγραμματικών θέσεων ως προς τα θέματα αυτά. Συνεπώς, είναι εύλογη η υπόθεση ότι τα εκλογικά τους προγράμματα, τα οποία εξετάζονται εδώ, θα αντιμετωπίζουν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό τόσο τα στρατηγικά όσο και τα τρέχοντα ζητήματα διαχείρισης στα σχετικά πεδία πολιτικής.

Από την άλλη πλευρά, οι εκλογικές διακηρύξεις των κομμάτων που εισήλθαν στο κοινοβούλιο για πρώτη φορά το 2023, στον βαθμό που περιέλαβαν θέσεις σχετικές με τα πεδία αυτά, ακολουθούν τις τοποθετήσεις που εμφανίζονται στον γενικό πολιτικό ιδεολογικό χώρο στον οποίο εντάσσονται: οι θέσεις, για παράδειγμα, της Νίκης (Δημοκρατικό Πατριωτικό Κίνημα) για τη δημόσια ασφάλεια (Νίκη, 2020), οι οποίες μάλιστα σε σχέση με το εκτενές σώμα θέσεων του κόμματος αυτού είναι μάλλον συνοπτικές, δεν εμφανίζουν ουσιαστικές αποκλίσεις από εκείνες της Ελληνικής Λύσης ή και της Νέας Δημοκρατίας. Επίσης, εδώ η επικέντρωση στην κεντρική πολιτική σκηνή δεν μειώνει την αξία των τοποθετήσεων και της στάσης φορέων, οργανώσεων

ή συλλογικότητων, οι οποίες είτε διατηρούν σχέσεις με τα κοινοβουλευτικά κόμματα (για παράδειγμα, οι συνδικαλιστικοί φορείς των αστυνομικών), είτε επηρεάζουν στην πράξη την κίνηση και τις εξελίξεις στην κεντρική πολιτική σκηνή μέσω της δράσης τους, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό. Ωστόσο, οι αναλύσεις στο παρόν κείμενο θα περιοριστούν στα πέντε κοινοβουλευτικά κόμματα της περιόδου 2019-2023.

Ειδικότερα, σχετικά με τα κείμενα που λαμβάνονται υπόψη εδώ, οφείλεται να τονιστεί πως δεν είναι όλα συνταγμένα ειδικά για τις ανάγκες της προεκλογικής εκστρατείας του κάθε κόμματος. Το χαρακτηριστικό αυτό επηρεάζει το πόσο λεπτομερειακά αναπτύσσονται οι διάφορες θέσεις των κομμάτων που παρουσιάζονται στο εκλογικό σώμα. Σε περισσότερες από μία περιπτώσεις, οι σχετικές θέσεις είναι διατυπωμένες σε κείμενα προερχόμενα από συνεδριακές διαδικασίες (π.χ. ΚΚΕ, ΜέΡΑ25) ή άλλα κομματικά όργανα (όπως, για παράδειγμα, η επιτροπή προγράμματος του ΣΥΡΙΖΑ). Κείμενα σαν αυτά τα τελευταία τείνουν να είναι πολύ εκτενέστερα και αναλυτικότερα από τις προεκλογικές εκδόσεις που παρουσιάζουν τις προτάσεις ενός κόμματος συνοπτικά. Στην παρουσίαση που ακολουθεί έχουν ληφθεί υπόψη κείμενα και των δύο ειδών.

Κάνοντας εδώ χρήση του γενικού πολιτικού άξονα «αριστερά – δεξιά», ο οποίος παραμένει βέβαια επίκαιρος για τον χαρακτηρισμό πολιτικών θέσεων και στάσεων ακόμη και σήμερα, εν μέσω σύνθετων πολιτικών αναδιατάξεων (βλ., αντί άλλων, Bobbio, 1996), είναι δυνατόν να διαπιστωθεί χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία το σημείο που διαχωρίζει τις θέσεις των παραπάνω κομμάτων, και αυτό έγκειται στην αποδοχή ή μη αποδοχή του δεδομένου ρόλου και λειτουργίας της Ελληνικής Αστυνομίας. Δηλαδή, οι θέσεις που εκφράζονται από τα δεξιά του πολιτικού φάσματος, δηλαδή από τη Νέα Δημοκρατία και την Ελληνική Λύση, τονίζουν την ανάγκη ενίσχυσης των κατασταλτικών δυνατοτήτων της αστυνομίας και της θέσης του προσωπικού της σε σχέση με τη χρήση των δυνατοτήτων αυτών. Αντίθετα, οι θέσεις των κομμάτων της Αριστεράς (ΠΑΣΟΚ, ΣΥΡΙΖΑ, ΜέΡΑ25 και ΚΚΕ) τονίζουν την ανάγκη της μεταρρύθμισης ή και ριζικότερης αλλαγής του πλαισίου λειτουργίας της αστυνομίας. Το ΜέΡΑ25, μάλιστα, είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό ευθυγραμμισμένο με αιτήματα που συναντά κάποιος στο κίνημα του Defund, αλλά και τις θέσεις του ποινικού καταργητισμού.

3.1. Η Δεξιά

Τα πιο πρόσφατα κείμενα της **Νέας Δημοκρατίας**, αυτά δηλαδή του 2019 (Νέα Δημοκρατία, 2019α) και του 2023 (Νέα Δημοκρατία, 2023) διαφέρουν από αντίστοιχα προηγούμενα κατά το ότι απουσιάζει από αυτά μια εκτενέστερη παρουσίαση της αποτίμησης των αναγκών και του σκεπτικού, το οποίο υποστηρίζει τα συγκεκριμένα μέτρα που προτείνονται. Αυτή η αποτίμηση, για παράδειγμα, εμφανιζόταν στα προγράμματα του κόμματος αυτού ακόμη και κατά τη δεκαετία του 2000, στα οποία τονιζόταν η ανάγκη χάραξης μιας ορθολογικής αντεγκληματικής πολιτικής ενόψει της έξαρσης της εγκληματικότητας και του αισθήματος ανασφάλειας, φαινόμενα τα

οποία ρητά πρόβαλε το κόμμα αυτό ως κύρια προβλήματα κατά τη χρονική εκείνη περίοδο (Νέα Δημοκρατία, χ.χ.). Η ανάπτυξη ενός συγκεκριμένου σκεπτικού για την υποστήριξη των προτάσεων του κόμματος απουσίαζε ακόμη και από την παρουσίαση του προγράμματος από τον ίδιο τον πρόεδρό του το 2019 (Νέα Δημοκρατία, 2019β). Φυσικά, όπως δείχνουν και τα αποσπάσματα από τα Πρακτικά της Βουλής που παρατέθηκαν παραπάνω, στην τρέχουσα περίοδο πολλά από τα στοιχεία του σκεπτικού, τα οποία θα εμφανίζονταν με τη μορφή κειμένου σε προηγούμενες περιόδους, παρουσιάζονται ως προφορικές τοποθετήσεις, ιδίως μέσω των ηλεκτρονικών μέσων μαζικής ενημέρωσης.

Γεγονός παραμένει πως, όπως και στο εκλογικό πρόγραμμα του 2019, έτσι και σε αυτό του 2023, η πολιτική πρόταση της Νέας Δημοκρατίας παρουσιάζεται εξαιρετικά συνοπτικά, προτάσσοντας την «έξυπνη και στοχευμένη αντιμετώπιση της εγκληματικότητας... με έμφαση στην αξιοποίηση πληροφοριών και στην ανάλυση δεδομένων», την «ενίσχυση πεζών και εποχούμενων περιπολιών» με την υπόσχεση της αποδέσμευσης 5.000 αστυνομικών από δευτερεύουσες υπηρεσίες γραφείου, προκειμένου να ενισχύσουν «τις υπηρεσίες πρώτης γραμμής» (Νέα Δημοκρατία, 2023: 24). Στην ίδια ενότητα (Ε2) αναφέρεται και η ασφάλεια των συνόρων, η ενίσχυση της λογοδοσίας, ο εφοδιασμός των αστυνομικών πρώτης γραμμής με κάμερες και η κατασκευή νέων καταστημάτων κράτησης. Σε σύγκριση δηλαδή με το 2019, όταν ασφάλεια και φύλαξη συνόρων αποτελούσαν ξεχωριστές ενότητες, το 2023 αστυνομία, σωφρονισμός και φύλαξη συνόρων συμπτύσσονται σε μία ενότητα, ενώ απουσιάζουν οι αναφορές σε ανομία και «μπαχαλάκηδες», οι οποίες είχαν γίνει στο πλαίσιο της παρουσίασης του προγράμματος από τον Κ. Μητσοτάκη (Νέα Δημοκρατία, 2019b). Με απλά λόγια, το 2023 η Νέα Δημοκρατία χτίζει επί του κεκτημένου της επιτυχίας της πολιτικής της γραμμής, χωρίς να θίγει τα ζητήματα που προέκυψαν από την εφαρμογή της πολιτικής αυτής (ιδίως την έξαρση της αστυνομικής αυθαιρεσίας ή τις αντιδράσεις για τις παρεμβάσεις της στην ποινική και σωφρονιστική νομοθεσία, καθώς και την έξαρση οργανωμένου εγκλήματος).

Αυτή η πολιτική γραμμή της Νέας Δημοκρατίας δεν αντιμετώπισε το 2019-2023 και θα είναι απίθανο να αντιμετωπίσει και στο μέλλον ουσιαστικές αντιρρήσεις από κόμματα που τοποθετούνται περισσότερο δεξιά. Η μελέτη των δημοσιευμένων από το 2021 προγραμματικών θέσεων της **Ελληνικής Λύσης** υπερθεματίζουν στη γενική αυτή γραμμή, με διαφοροποιήσεις οι οποίες στην ουσία τους αφορούν τεχνικά ζητήματα οργάνωσης των υπηρεσιών και διάταξης του προσωπικού της αστυνομίας. Η έμφαση στα ζητήματα προσωπικού της αστυνομίας εξηγείται βέβαια από τον συναγωνισμό με τη Νέα Δημοκρατία στη διεκδίκηση της εκλογικής προτίμησης των αστυνομικών, οι οποίοι στη μεγάλη τους πλειοψηφία κινούνται στα δεξιά του πολιτικού φάσματος (Papanicolaou, Parageorgiou, 2016). Άλλωστε, αυτή την άμεση προσέγγιση του προσωπικού, με τον ταυτόχρονο προσδιορισμό των εσωτερικών εχθρών αντίστοιχα, προτάσσει το ίδιο το προγραμματικό κείμενο της Ελληνικής Λύσης, ως εξής:

«Τα στελέχη των Σωμάτων Ασφαλείας αποτελούν για την ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΥΣΗ την εσωτερική ασπίδα ασφαλείας των Ελλήνων πολιτών έναντι των χιλιάδων παράνομων μεταναστών και μη, των σύγχρονων εγκληματιών, των αδίστακτων λαθρεμπόρων και γενικώς των παράνομων ανθρώπων με έντονη παραβατική συμπεριφορά, της τρομοκρατίας, των ασύμμετρων απειλών, των νέων μορφών εγκληματικότητας, της εμπορίας ανθρώπων, των εγκλημάτων κατά των παιδιών» (Ελληνική Λύση, 2021: 377).

Σε ό,τι αφορά τα επιμέρους τεχνικά σημεία, το κόμμα αυτό υποστηρίζει χωρίς περιστροφές την ενίσχυση και διεύρυνση του πεδίου αρμοδιότητας, διακριτικής ευχέρειας και κατασταλτικών επεμβάσεων της αστυνομίας και στο πλαίσιο αυτό διατυπώνει θέσεις όχι απλώς υπέρ του οργανωσιακού εκσυγχρονισμού των υπηρεσιών της αστυνομίας (διοίκηση, δομή και λειτουργία), αλλά και υπέρ της ανάπτυξης εξειδικευμένων κατασταλτικών υπηρεσιών (Μονάδα Αεροπορικών Μέσων, ειδική υπηρεσία συνοριοφυλακής, μονάδα βαρέων τεθωρακισμένων οχημάτων, πανεπιστημιακή αστυνομία αποτελούμενη από «ειδικά εκπαιδευμένους ένστολους που υπηρέτησαν στις καταδρομές και τη ΜΥΚ» (380), δημιουργία πολιτοφυλακής), και υπέρ μιας ευρύτερης αυτονόμησης του προσωπικού τόσο στα θέματα διοίκησης (π.χ. Γενικός Γραμματέας του νέου Υπουργείου Δημόσιας Ασφάλειας προερχόμενος από διατελέσαντες αξιωματικούς των σωμάτων ασφαλείας) όσο και σε επιχειρησιακά θέματα, όπως «...επαναπροσδιορισμός των κανόνων εμπλοκής κυρίως του προσωπικού της ΕΛΑΣ, λόγω του συνεχώς οξυνόμενου προβλήματος των παρανόμων μεταναστών και των παραβατικών ενεργειών τους εναντίον των Ελλήνων πολιτών...» (Ελληνική Λύση, 2021: 380).

Συνολικά, συνεπώς, στα δεξιά του πολιτικού φάσματος παρατηρείται η καθολική επικράτηση της λογικής που υπαγορεύσει το δόγμα «νόμος και τάξη», όχι απλώς σε σχέση με την ενίσχυση των δυνατοτήτων των κατασταλτικών μηχανισμών και ιδιαίτερα της αστυνομίας, αλλά ιδίως σε σχέση με την αναγνώριση ότι οι μηχανισμοί αυτοί είναι συστατικά στοιχεία της προστασίας του δεδομένου συστήματος εξουσίας και, ειδικότερα, των κυρίαρχων σχέσεων οικονομικής και κοινωνικής εξουσίας. Η έμφαση στο πρόγραμμα της Νέας Δημοκρατίας είναι κυρίως στην εφαρμογή του οικονομικού της προγράμματος και τις θεσμικές μεταρρυθμίσεις που αποτελούν παρακολούθημά του, ενώ στην περίπτωση της Ελληνικής Λύσης, πέρα από την αξιωματική παραδοχή ότι «δεν μπορεί να υπάρξει οικονομική ανάκαμψη χωρίς ασφαλές περιβάλλον» (Ελληνική Λύση, 2021: 377), ο γενικός εθνικιστικός τόνος του προγράμματος καθιστά σαφές ποιοι και με ποιους όρους γίνονται αντιληπτοί ως εσωτερικοί εχθροί σε αυτό το πλαίσιο.

3.2. Η Αριστερά

Η εικόνα στην Αριστερά είναι πιο σύνθετη, γιατί σε αυτόν τον χώρο τοποθετούνται σχηματισμοί με διαφορετικά χαρακτηριστικά λόγω της ιστορικής τους διαδρομής και

της πολιτικής τους τοποθέτησης σε σχέση με την υπάρχουσα τάξη της φιλελεύθερης (αστικής) δημοκρατίας. Εκφράζονται λοιπόν θέσεις οι οποίες κινούνται από τη διαχειριστικού τύπου νέα σοσιαλδημοκρατία, την οποία, ως πολιτικός χώρος με εκτενή εμπειρία στη διαχείριση του κράτους, εκπροσωπεί το ΠΑΣΟΚ έως τις πιο δραστικές διατυπώσεις που περιλαμβάνονται στις τοποθετήσεις του ΚΚΕ ή του ΜέΡΑ25. Η αξιολόγηση των προγραμμάτων της Αριστεράς παρουσιάζει δυσκολίες στον βαθμό που θεωρητικά προφανής υιοθέτηση θέσεων του καταργητισμού σε σχέση όχι μόνο με την αστυνομία καθεαυτή αλλά και με το γενικότερο πεδίο της ποινικής καταστολής δεν επιβεβαιώνεται ιστορικά. Αυτό ισχύει ιδίως σε ό,τι αφορά τους σχηματισμούς της Αριστεράς, οι οποίοι είτε διεκδίκησαν την κρατική εξουσία είτε και την άσκησαν ακόμη, ιδίως τα ευρωπαϊκά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα (βλ. αναλυτικότερα Παπανικολάου, 2018: 562-565).

Το πρόβλημα στην ελληνική περίπτωση υπήρξε έντονο στο παρελθόν λόγω και των ειδικών ιστορικών συνθηκών, οι οποίες καθόρισαν την κατεύθυνση και τα όρια της παρέμβασης στους κατασταλτικούς μηχανισμούς. Κατά την πρώτη περίοδο των κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ (1981-1989), η προτεραιότητα να περιοριστεί η επιρροή που είχε η Δεξιά στους σκληρούς μηχανισμούς του μετεμφυλιοπολεμικού κράτους, στην ουσία στάθηκε εμπόδιο σε μια ριζική μεταρρύθμιση του χαρακτήρα της αστυνομίας, οδηγώντας τελικά στη μεταβίβαση των οργανωσιακών και ιδεολογικών αγκυλώσεων του μείζονος προηγούμενου σώματος της Χωροφυλακής, ιδίως τα χαρακτηριστικά της στρατιωτικής γραφειοκρατίας, στο νέο σώμα της Ελληνικής Αστυνομίας (Rigakos, Papanicolaou, 2003· Βιδάλη, 2007β· Παπανικολάου, 2018). Πολλά χρόνια αργότερα και υπό άλλες, αλλά εξίσου κρίσιμες, συνθήκες στην περίοδο των μνημονίων, κατά την οποία βρέθηκε ο ΣΥΡΙΖΑ στην κυβέρνηση (2015-2019), τόσο το καθεστώς οικονομικής και πολιτικής κηδεμονίας της χώρας από τους διεθνείς μηχανισμούς ελέγχου όσο βέβαια και οι περιορισμοί που επέβαλε η κυβερνητική συνεργασία με το (δεξιό) κόμμα των Ανεξάρτητων Ελλήνων, είχε ως συνέπεια το ότι ο ΣΥΡΙΖΑ υπαναχώρησε ουσιαστικά από προηγούμενες εκφρασμένες θέσεις (Τμήμα Σωμάτων Ασφαλείας ΣΥΡΙΖΑ, 2014) σχετικά με την αναμόρφωση των ποινικοκατασταλτικών μηχανισμών. Τα ίχνη των ιστορικών αυτών διαδρομών είναι αντίστοιχα φανερά στα προγραμματικά κείμενα των δύο αυτών κομμάτων στις εκλογές του 2023.

Το πρόγραμμα του **ΣΥΡΙΖΑ-Προοδευτική Συμμαχία** έθεσε, ίσως με πρωτόγνωρες για εκλογικό κείμενο αξιώσεις πληρότητας, ένα πρόγραμμα «για μια συνολική αναμόρφωση της δομής, της λειτουργίας και του θεσμικού πλαισίου της Ελληνικής Αστυνομίας προς την κατεύθυνση του ουσιαστικού δημοκρατικού εκσυγχρονισμού της λειτουργίας της και της αποτελεσματικής συμβολής της στην αντιμετώπιση του εγκλήματος» (ΣΥΡΙΖΑ-Προοδευτική Συμμαχία, 2023: 37). Οι προγραμματικές δεσμεύσεις του κόμματος αυτού κινούνταν ουσιαστικά σε δύο παράλληλες κατευθύνσεις: κατά πρώτο, την ακύρωση των νομοθετικών παρεμβάσεων της κυβέρνησης Μητσοτάκη (π.χ. κατάργηση των νόμων για τις δημόσιες συναθροίσεις, την πανεπιστημιακή

αστυνομία, αναστροφή της ένταξης των σωφρονιστικών υπηρεσιών στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, αντιμετώπιση των διαφοροποιημένων τρόπων πρόσληψης προσωπικού στην αστυνομία· κατά δεύτερο, «...τη συνολική αναμόρφωση οργανικών νόμων και κανονισμών, του θεσμικού πλαισίου εκπαίδευσης του προσωπικού της Ελληνικής Αστυνομίας, των μέτρων και στρατηγικών αντιμετώπισης του εγκλήματος, με γνώμονα την πρόληψη του εγκλήματος, τη συνεχή πραγμάτωση της δημοκρατίας, τον σεβασμό και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων...» (ό.π.: 37). Οι δεσμεύσεις αυτές, όπως εξηγείται στο κείμενο του προγράμματος, θα είχαν σειρά επιπτώσεων στην οργάνωση, διάταξη και διοίκηση της αστυνομίας, την υπηρεσιακή κατάσταση του προσωπικού, αλλά και την άσκηση των αστυνομικών αρμοδιοτήτων (ό.π.: 37-38). Το πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ περιελάμβανε επίσης και μια σειρά αξόνων διαμόρφωσης αντεγκληματικής πολιτικής με βάση αφενός μεν την αναμόρφωση των συστημάτων παραγωγής και αξιοποίησης των δεδομένων για την εγκληματικότητα, αφετέρου δε τον διαβουλευτικό ρόλο ενός ευρύτερου συνόλου υπηρεσιών και φορέων στον καθορισμό αυτής της πολιτικής (στο ίδιο: 38).

Δεν απουσιάζουν από το πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ ορισμένες προωθημένες θέσεις σε σχέση με την αντίληψη της μορφολογίας και της κίνησης της εγκληματικότητας, οι οποίες απηχούν εντελώς τρέχουσες θέσεις και της επιστημονικής συζήτησης, όπως είναι, για παράδειγμα, η αναφορά στις ειδικές εκφάνσεις «οργανωμένου εγκλήματος» στην ελληνική πραγματικότητα (ό.π.: 38· για την επιστημονική συζήτηση, βλ., ιδίως, Βιδάλη κ.ά., 2019). Εξίσου, το πρόγραμμα απηχεί σε ικανοποιητικό βαθμό τους προβληματισμούς του κόμματος σε σχέση με το ερώτημα του «εκδημοκρατισμού της αστυνομίας με το συγκεκριμένο νόημα που έδινε ο ΣΥΡΙΖΑ στην έννοια αυτή ως πύκνωση του πλέγματος των εξωτερικών/θεσμικών ελέγχων στην αστυνομία, είτε ευθέως (π.χ. συμμετοχή της Βουλής στην επιλογή της ηγεσίας, μεταρρύθμιση του κανονιστικού πλαισίου εκτέλεσης της υπηρεσίας, ειδική υπηρεσία αξιολόγησης της δράσης και της αποτελεσματικότητας των υπηρεσιών της αστυνομίας), είτε έμμεσα, με την υπαγωγή της δραστηριότητας της αστυνομίας στις ευρύτερες δομές σχεδιασμού και εφαρμογής της αντεγκληματικής πολιτικής, όπως παρουσιάζονται στο πρόγραμμα (ό.π.: 38-39).

Παρά την πληρότητα και τη συνοχή του, το πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ του 2023 υπολείπεται σε σχέση με προηγούμενα κείμενα του κόμματος αυτού κατά το ότι δεσμεύεται μόνο έμμεσα σε σχέση με τα κύρια σημεία αντιπαράθεσης γύρω από τον ρόλο της αστυνομίας, ιδίως την περίοδο 2019-2023 (αλλά βέβαια και καθ' όλη την περίοδο της επιβολής των μέτρων οικονομικής επιτήρησης κατά τη δεκαετία του 2010). Αυτά είχαν προκύψει, όπως είναι γνωστό, κυρίως από τη νέα βαρύτητα της αστυνομίας τάξης στην αστυνόμευση του δημόσιου χώρου (παραδοσιακές ειδικές κατασταλτικές μονάδες, νέες κινητές μονάδες, όπως η ΔΙΑΣ και η ΔΕΛΤΑ/Δράση κ.λπ.) (Παπανικολάου, 2021α). Μια ανοικτή τοποθέτηση του ΣΥΡΙΖΑ απέναντι στις βασικές εστίες των φαινομένων αστυνομικής αυθαιρεσίας και καταχρηστικής βίας, ιδίως καθώς οι κατά καιρούς δηλώσεις του κόμματος θα δικαιολογούσαν μια τέτοια

προσδοκία (Πρώτο Θέμα, 2019β). Η έμμεση δέσμευση για την αντιμετώπιση αυτών των φαινομένων προκύπτει βέβαια από το σημείο του προγράμματος, το οποίο αφορά την «αναθεώρηση του στρατηγικού προσανατολισμού της λειτουργίας των αστυνομικών υπηρεσιών με σκοπό την πρόληψη και αντιμετώπιση» συγκεκριμένων μορφών σοβαρού και οργανωμένου εγκλήματος (ΣΥΡΙΖΑ-Προοδευτική Συμμαχία, 2023: 39).

Έμφαση στις διαχειριστικές όψεις των ποινικοκατασταλτικών μηχανισμών, ιδίως της αστυνομίας, δίνεται και από το **ΠΑΣΟΚ-Κίνημα Αλλαγής**, ιδιαίτερα σε ζητήματα του προσωπικού. Το πρόγραμμα του ΠΑΣΟΚ ξεκινά, όπως θα ανέμενε κάποιος, με την επίκληση των μεταρρυθμίσεων των παλαιότερων κυβερνήσεων του, οι οποίες συνέβαλαν «...στον εκδημοκρατισμό της Ελληνικής Αστυνομίας, καθιστώντας την από φόβητρο και διώκτη... σε υπηρεσία υποστηρικτική προς τον πολίτη, με γνώμονα την εμπέδωση του αισθήματος ασφαλείας, της ελευθερίας και δημοκρατίας...» (ΠΑΣΟΚ-Κίνημα Αλλαγής, 2023). Όπως δηλώνεται ευθύς εξαρχής στο προγραμματικό κείμενο του κόμματος αυτού, «...η αστυνομία αποτελεί σημαντικό πυλώνα του δημοκρατικού πολιτεύματος και εγγύηση της τήρησης του κράτους δικαίου σε μια ευνομούμενη πολιτεία...». Διαπιστώνεται όμως μια σειρά σημαντικών προβλημάτων τόσο σε σχέση με τη θέση του προσωπικού εντός του οργανισμού της Ελληνικής Αστυνομίας, με προεξάρχοντα ζητήματα τη διαφθορά, την αβεβαιότητα σε σχέση με ζητήματα υπηρεσιακής κατάστασης και εξέλιξης (τοποθετήσεις, αποσπάσεις, μετατάξεις και μεταθέσεις), τις χρόνιες μισθολογικές αδικίες και στρεβλώσεις, όπως και το άδικο «...οικονομικό σύστημα επιβράβευσης των υπερωριών και κατανομής σε βάρδιες...», το σύστημα εκπαίδευσης του προσωπικού, τη διάθεση του προσωπικού σε θέσεις «χωρίς πραγματική ανάγκη» (π.χ. για τη φύλαξη ευπαθών στόχων/προσώπων).

Αν και το ΠΑΣΟΚ αναγνωρίζει την ύπαρξη προβλημάτων, όπως η ανεπαρκής «κοινωνική ανταπόκριση στις ανάγκες προστασίας ευάλωτων ατόμων, όπως πρόσφυγες, μετανάστες, άτομα με αναπηρία, ανήλικοι, Ρομά και εσχάτως οι γυναίκες, με την έξαρση της έμφυλης βίας», είναι φανερό από τη μελέτη των προγραμματικών του θέσεων ότι δεν έχει υπόψη του αντιρρήσεις ή επιφυλάξεις ως προς τον δομικό ρόλο της αστυνομίας, αλλά περισσότερο προβλήματα τεχνικού – διαχειριστικού τύπου, τα οποία μπορούν να αντιμετωπιστούν με ενίσχυση των εξωτερικών μηχανισμών λογοδοσίας (π.χ. εκθέσεις δραστηριότητας προς τη Βουλή, ενίσχυση της συνεργασίας με τον Συνήγορο του Πολίτη), την εκπαίδευση του προσωπικού και στοχευμένες δράσεις σε σχέση με συγκεκριμένα ζητήματα, όπως την καταπολέμηση της έμφυλης βίας (ΠΑΣΟΚ-Κίνημα Αλλαγής, 2023). Εξίσου διαχειριστικού τύπου είναι και οι προτάσεις του κόμματος αυτού σε σχέση με τον σχεδιασμό της αντεγκληματικής πολιτικής, κατά το ότι αφενός μεν το κείμενο σε δομικό επίπεδο προβλέπει μόνο την «επιστροφή της αντεγκληματικής πολιτικής και των φυλακών στον φυσικό τους χώρο, το Υπουργείο Δικαιοσύνης», χωρίς ωστόσο να διευκρινίζει με ποιον τρόπο θα αναστραφούν οι συνέπειες της πολιτικής επιλογής της Νέας Δημοκρατίας να υπαχθούν οι φυλακές

στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, ενώ επί της ουσίας η ίδια η αντεγκληματική πολιτική γίνεται αντιληπτή σε συνάρτηση με τις μεθόδους και τις διαδικασίες του υπαρκτού σωφρονιστικού συστήματος (Κεφάλαιο Ζ-4).

Δεν είναι βέβαια αδιάφορο το γεγονός πως οι προτάσεις του ΠΑΣΟΚ για την αντεγκληματική πολιτική δεν απομακρύνονται πλήρως, τουλάχιστον σε διακηρυκτικό επίπεδο, από το προνοιακό πρότυπο που τυπικά χαρακτήριζε τις αντιλήψεις της σοσιαλδημοκρατίας (γι' αυτές, βλ. Reiner, 2021). Απουσιάζει ωστόσο μια δομικού τύπου κριτική αποτίμηση των προβλημάτων της εγκληματικότητας και της αστυνόμευσης (ο Reiner, ό.π., για παράδειγμα, δομεί τις αναπτύξεις του πάνω σε μια δριμύτατη κριτική του νεοφιλελευθερισμού). Αυτό δεν αποτελεί ιδιαίτερη έκπληξη: ιδίως σε ό,τι έχει να κάνει με την αστυνομία, τα χαρακτηριστικά του οργανισμού της, τα οποία έχουν βρεθεί στο επίκεντρο αντιπαραθέσεων στην τρέχουσα περίοδο, όπως η δημιουργία περισσότερων ταχυτήτων προσωπικού, ο πολλαπλασιασμός των επιτελικών στρωμάτων, η δημιουργία εξειδικευμένων κατασταλτικών ομάδων (Papanicolaou, 2006· Papanicolaou, 2019· Βιδάλη, 2007β), είχαν διαμορφωθεί από τις παλαιότερες κυβερνήσεις του κόμματος αυτού.

Τέλος, σχετικά σύντομη μόνο αναφορά μπορεί να γίνει εδώ για τις τοποθετήσεις του **ΜΕΡΑ25** και του **ΚΚΕ**. Ο λόγος είναι ότι η ριζική εναντίωση και των δύο αυτών κομμάτων στις δομές της καπιταλιστικής κοινωνίας συνολικά έχει ως συνέπεια πως αυτά δεν τοποθετούνται αποσπασματικά απέναντι σε συγκυριακά μεταβαλλόμενα και μερικού (ή «μεταρρυθμιστικού») χαρακτήρα ερωτήματα, αλλά εκφράζουν απόψεις από θέσεις αρχής. Αυτό μειώνει και τη δυνατότητα σύγκρισης με τα προγράμματα των άλλων κομμάτων της κεντρικής πολιτικής σκηνής ή εντοπίζει την αποτίμηση των θέσεων τους σε μια περιορισμένη σειρά θεμάτων. Βέβαια, πέρα από τη γενική αυτή εικόνα, οι διαφορές στον λόγο αυτών των δύο κομμάτων είναι σημαντικές (όπως βέβαια διαφέρει και το ειδικό βάρος του καθενός ως πολιτική δύναμη).

Πιο συγκεκριμένα, το πρόγραμμα του ΚΚΕ δεν περιέχει βέβαια θέσεις οι οποίες αφορούν τη μεταρρύθμιση των ποινικοκατασταλτικών μηχανισμών στο πλαίσιο των δομών της καπιταλιστικής κοινωνίας. Όπως αναφέρεται στο πρόγραμμα του ΚΚΕ:

«Στη θέση του αστικού Στρατού και των Σωμάτων καταστολής, που έχουν διαλυθεί εξ ολοκλήρου, δημιουργούνται νέοι θεσμοί της σοσιαλιστικής εξουσίας, στη βάση της επαναστατικής πάλης για τη συντριβή της αντίστασης των εκμεταλλευτών και την υπεράσπιση της Επανάστασης. Διαμορφώνεται νέο στελεχικό δυναμικό, διαπαιδαγωγημένο με τις αρχές της νέας εξουσίας, από νέους με εργατική καταγωγή. Αξιοποιείται η θετική πείρα της σοσιαλιστικής οικοδόμησης, όπου τα καθήκοντα περιφρούρησης των επαναστατικών κατακτήσεων δεν εκτελούνταν μόνο από τα μόνιμα ειδικά Σώματα, αλλά και από επιτροπές εργατών» (ΚΚΕ, 2013).

Πρόκειται για μια θέση που αντικατοπτρίζει τη διαχρονική, από την πλευρά του Κομμουνιστικού Κόμματος, αντίληψη για την αστυνομία ως «ειδική ένοπλη οργάνωση,

κάτω από τη διοίκηση της αστικής τάξης, διαχωρισμένη από και αντίθετη προς τον λαό», η οποία με τη συγκρότηση της επαναστατικής κυβέρνησης θα αντικατασταθεί από μια «γνήσια λαϊκή πολιτοφυλακή, συγκροτημένη από το σύνολο του πληθυσμού, όλους τους ενήλικες πολίτες και των δύο φύλων» και «θα συνδυάζει τις λειτουργίες ενός λαϊκού στρατού με αστυνομικές λειτουργίες, τις λειτουργίες του πρωταρχικού και θεμελιώδους οργάνου της δημόσιας τάξης και της δημόσιας διοίκησης» (Λένιν, 1981). Η τοποθέτηση αυτή αποτελεί και τη βάση της σταθερής θέσης του ΚΚΕ για την άμεση κατάργηση των ειδικών κατασταλτικών μονάδων της αστυνομίας (ΜΑΤ, ΔΡΑΣΗ, ΟΠΚΕ, ΕΚΑΜ, ΔΙΑΣ κ.λπ.), συμπεριλαμβανομένης και κατά την προηγούμενη περίοδο και της πανεπιστημιακής αστυνομίας (ΟΠΠΙ), και επίσης έχει υπαγορεύσει και το αίτημα για την κατάργηση των κατασταλτικών νομοθετημάτων που εισήγαγε η κυβέρνηση την περίοδο 2019-2023 (Κουτσούμπας, 902.gr, 2022· Ριζοσπάστης, 2021). Από την άλλη πλευρά, το ΚΚΕ, σε διάφορες τοποθετήσεις του, έχει διευκρινίσει ότι δεν ταυτίζει το σύνολο του προσωπικού της αστυνομίας με τον κατασταλτικό ρόλο της τελευταίας, και συνεπώς έχει τοποθετηθεί θετικά υπέρ του συνδικαλισμού στα σώματα ασφαλείας και έχει παράσχει υποστήριξη στα εργασιακά και μισθολογικά αιτήματα των συνδικαλιστικών ενώσεων των αστυνομικών (βλ., π.χ., Ριζοσπάστης, 1999, 2003, 2015).

Αντίστοιχα, το ΜέΡΑ25 έχει τοποθετηθεί και αυτό υπέρ μιας ριζικής μεταρρύθμισης της αστυνομίας και της αστυνόμευσης, στο πλαίσιο της οποίας θα

«[α]παιτείται ένας εκ βάθρων επαναπροσδιορισμός των αρμοδιοτήτων και των υπηρεσιών της Ελληνικής Αστυνομίας. Η εξαιρετικά ευρεία εντολή της θα πρέπει να περιοριστεί και να εστιάσει στη διασφάλιση της δημόσιας ασφάλειας με πληθώρα άλλων αρμοδιοτήτων να μεταφέρονται σε κοινωνικές υπηρεσίες, οι οποίες θα πλαισιώνουν το έργο της ΕΛΑΣ ή θα λειτουργούν και αυτόνομα, δυνητικά στα πλαίσια υπηρεσιών της τοπικής αυτοδιοίκησης. Αυτός ο απαραίτητος προοδευτικός επανασχεδιασμός της δημόσιας ασφάλειας θα πρέπει να λάβει χώρα στα πλαίσια δημοκρατικής αναδιάρθρωσης της Ελληνικής Αστυνομίας και γενικότερης ανακατανομής πόρων από την καταστολή στην καταπολέμηση των αιτιών της εγκληματικότητας. Στην ίδια κατεύθυνση, δηλαδή, που τα κινήματα παγκοσμίως μάχονται για τον εκδημοκρατισμό και την αποχρηματοδότηση της αστυνομίας (defund the police)» (ΜέΡΑ25, 2021: 48-49).

Πέρα από την κατάργηση των ειδικών κατασταλτικών μονάδων της αστυνομίας, το ΜέΡΑ25 έχει διατυπώσει και τα αιτήματα για τον αποπλισμό των αστυνομικών μονάδων καθημερινής αστυνόμευσης, την απαγόρευση της χρήσης χημικών στις δηλώσεις, την αναμόρφωση του κανονισμού εκτέλεσης της υπηρεσίας (Π.Δ. 141/91), την ενίσχυση των συστημάτων εξωτερικής λογοδοσίας με συμμετοχή πολιτών (citizen oversight, βλ. Walker, 2001). Ταυτόχρονα, οι θέσεις του για την αντεγκληματική πολιτική και ιδιαίτερα τον ρόλο και τη λειτουργία του σωφρονιστικού συστήματος ακολουθούν γνήσια καταργητιστικές αντιλήψεις (ΜέΡΑ25, 2021: 36-37).

4. Αντί συμπεράσματος: προς μια κοινωνία ασφυκτικής αστυνομίας;

Η ανάλυση που προηγήθηκε οδηγεί σε μια σειρά διαπιστώσεων και συμπερασμάτων. Κατ' αρχάς, τα εμπόδια που συνάντησε η Νέα Δημοκρατία στην εισαγωγή και εφαρμογή του δόγματος «νόμος και τάξη» κατά την πρώτη της θητεία δεν ήταν, στην πραγματικότητα, ιδιαίτερα ισχυρά. Ο λόγος δεν είναι απλώς ότι η Νέα Δημοκρατία διέθετε την απαιτούμενη κοινοβουλευτική πλειοψηφία ώστε να προχωρήσει ανενόχλητη στη σειρά των νομοθετικών και πολιτικών πρωτοβουλιών για την εφαρμογή του προγράμματός της – προφανώς αυτή υπήρξε η αναγκαία συνθήκη. Υπάρχει και ένας ουσιαστικότερος λόγος, ο οποίος έχει να κάνει πρώτα με το γεγονός ότι τα δύο μεγαλύτερα αντιπολιτευτικά κόμματα στα αριστερά της, ΣΥΡΙΖΑ και ΠΑΣΟΚ, αποδέχονται ήδη σε θεωρητικό επίπεδο τον δομικό ρόλο της αστυνομίας και των ποινικοκατασταλτικών μηχανισμών στο πλαίσιο της λειτουργίας της φιλελεύθερης αστικής δημοκρατίας, όπως και εν πολλοίς αποδέχονται συγκεκριμένα δομικά χαρακτηριστικά του ελληνικού αστυνομικού μηχανισμού, δηλαδή της Ελληνικής Αστυνομίας, όπως εξελίχθηκε ως οργανισμός από τη συγχώνευση του 1984 και έπειτα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ως προς αυτό είναι η ιστορική εξέλιξη του ερωτήματος του «εκδημοκρατισμού» της αστυνομίας.

Αφενός μεν για το ΠΑΣΟΚ της πρώτης περιόδου, το νόημα του «εκδημοκρατισμού» περιορίστηκε τελικά στην προσπάθεια περιορισμού της επιρροής της Δεξιάς στον αστυνομικό μηχανισμό μέσω αλλαγών κορυφής, όπως, για παράδειγμα, τη νέα δομή του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης με τον Ν. 1481/84 και τον κυρίαρχο ρόλο που απέδιδε αυτή στην πολιτική ηγεσία του υπουργείου (βλ. Παπανικολάου, 2018). Από την άλλη, μεταρρυθμιστικές κινήσεις υψηλής εμβέλειας, όπως η υπαγωγή του συστήματος πρόσληψης του προσωπικού στο σύστημα των πανελληνίων εξετάσεων τέθηκαν σε αμφισβήτηση από το ίδιο το ΠΑΣΟΚ, το οποίο εισήγαγε τα πολλαπλά είδη αστυνομικού προσωπικού στα τέλη της δεκαετίας του 1990 (ειδικοί φρουροί, συνοριακοί φύλακες, βλ. Rigakos, Paranicolaou, 2003).

Από την άλλη, ο ΣΥΡΙΖΑ σε προηγούμενες φάσεις αντιλαμβάνονταν τον «εκδημοκρατισμό» της αστυνομίας ως αλλαγή όχι μόνο στα συστήματα πρόσληψης και εξέλιξης του προσωπικού (αποκλειστικότητα του συστήματος των πανελληνίων εξετάσεων ως τρόπου εισαγωγής, αυξημένες εγγυήσεις αντικειμενικής αξιολόγησης/εξέλιξης του προσωπικού), αλλά και ως παρέμβαση στη φυσιογνωμία του οργανισμού και του επιχειρησιακού προσανατολισμού της Ελληνικής Αστυνομίας (αποστρατιωτικοποίηση, κατάργηση ΜΑΤ και συναφών κατασταλτικών μονάδων, βλ. Τμήμα Σωμάτων Ασφαλείας του ΣΥΝ, 2009, 2014). Κάποια στοιχεία αυτών των θέσεων παρέμειναν, όπως είδαμε, στο πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ ως πρόωθηση ενός αξιοκρατικού θεσμικού πλαισίου ή ως πρόθεση αλλαγής του Π.Δ. 141/91. Το πρόβλημα στις προσεγγίσεις αυτές είναι ότι αντιλαμβάνονται τον «εκδημοκρατισμό της αστυνομίας» ως ενίσχυση

του πλέγματος του εξωτερικού/θεσμικού ελέγχου της αστυνομίας και όχι ως πρόβλημα αναδιάρθρωσης των εσωτερικών σχέσεων και των συστημάτων εργασίας (ιεραρχία, εσωτερικός καταμερισμός ρόλων, ρόλος των πολιτών κ.λπ.). Ο εκδημοκρατισμός νοείται περισσότερο ως ενίσχυση της λογοδοσίας (accountability) του οργανισμού της αστυνομίας, παρά ως γνήσιος εκδημοκρατισμός (democratisation), παρότι το νόημα του τελευταίου ως ευρύτατου επαναπροσδιορισμού της αποστολής και της οργάνωσης της αστυνομίας δεν ήταν άγνωστο στο ΣΥΡΙΖΑ, τουλάχιστον σε επίπεδο θεωρητικών επεξεργασιών (βλ. Papanicolaou, Rigakos, 2014).⁴

Επιπλέον, και τα δύο αυτά κόμματα αποδέχονται και τη διαχειριστική λογική που υπαγορεύεται από τις ιδιαιτερότητες της συγκρότησης του ελληνικού συστήματος εξουσίας με βάση τις πελατειακές σχέσεις και το βάρος της δημόσιας εργοδοσίας (βλ., π.χ., Τσουκαλάς, 1987-1989). Για παράδειγμα, προφανώς είναι πολύ δύσκολο να προσπεραστεί πολιτικά το γεγονός ότι η Ελληνική Αστυνομία, η οποία υπάγεται στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, είναι ένας πολύ μεγάλος εργοδότης: η Ελλάδα, ακόμη και μετά την οικονομική κρίση, διακρίνεται από μια αναλογία αστυνομικών προς τον γενικό πληθυσμό, η οποία είναι από τις μεγαλύτερες διεθνώς (Eurostat, 2023). Ανάλογες δυσκολίες σε τολμηρές μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες αντιμετωπίζει και η συγκρότηση άλλων σχετικών μηχανισμών, όπως το δικαστικό και το σωφρονιστικό σύστημα, με την έννοια ότι και εκεί οποιοσδήποτε σχηματισμός με φιλοδοξίες επικράτησης στην κεντρική πολιτική σκηνή είναι υποχρεωμένος να συνδιαλεχθεί με κατεστημένες σχέσεις εξουσίας και συμφέροντα, με τα οποία η Νέα Δημοκρατία παραδοσιακά συνομιλεί με προνομιακό τρόπο. Η εμπειρία της ισοπεδωτικής πολιτικής κριτικής στην οποία υποβλήθηκαν οι πολιτικές της κυβέρνησης του ΣΥΡΙΖΑ σε σχέση με την αναθεώρηση του Ποινικού Κώδικα ή την αποσυμφόρηση των φυλακών είναι ενδεικτική αυτών των περιορισμών, όπως ενδεικτική του βάρους αυτών των μηχανισμών υπήρξε και η ευκολία με την οποία η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας αντιμετώπισε τη σοβαρότατη υπόθεση των τηλεφωνικών υποκλοπών, στόχος των οποίων, μεταξύ πολλών άλλων, υπήρξε και ο ίδιος ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ. Το νόημα των παραπάνω παρατηρήσεων είναι πως από τη στιγμή που ένας πολιτικός σχηματισμός της αριστερής αντιπολίτευσης δεν έχει διάθεση να προτάξει δομικού

4. Το 2015, στον απόηχο του διεθνούς συνεδρίου για τον εκδημοκρατισμό της αστυνομίας, το οποίο είχε διοργανώσει το Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς (βλ. ΣΥΡΙΖΑ 2014· Rigakos, 2016), είχα διατυπώσει σε άρθρο στον ιστότοπο RedNotebook το περιεχόμενο του εκδημοκρατισμού της αστυνομίας ως εξής: «Μια αστυνομία της οποίας η μορφή έχει αποστρατιωτικοποιηθεί, ο εσωτερικός καταμερισμός εργασίας έχει απογραφειοκρατικοποιηθεί, οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων και η οργάνωση της υλοποίησής τους βασίζονται σε εκτεταμένη εξωτερική και εσωτερική δημοκρατική διαβούλευση, είναι μια αστυνομία, η οποία υπόκειται σε διεξοδικό και αποτελεσματικό θεσμικό έλεγχο και οργανώνεται με βάση έναν επιστημονικά τεκμηριωμένο και ηθικά διαφανή επαγγελματισμό. Είναι μια αστυνομία, η οποία διασφαλίζει την ακεραιότητα, την αξιοπρέπεια και την ανάπτυξη των ικανοτήτων και της προσωπικότητας των ανθρώπων που εργάζονται σε αυτή. Αυτό είναι το νόημα του εκδημοκρατισμού της αστυνομίας» (Παπανικολάου, 2015).

τύπου αντιρρήσεις στη λειτουργία των ποινικοκατασταλτικών μηχανισμών, τότε αναγκαστικά εγκλωβίζεται σε αντιπαραθέσεις για επιμέρους τεχνικού – διαχειριστικού τύπου προβλήματα. Σε μικρότερο βαθμό, το πρόγραμμα και η γενικότερη στάση του ΣΥΡΙΖΑ, και σε μεγαλύτερο βαθμό τα αντίστοιχα του ΠΑΣΟΚ, αντικατοπτρίζουν αυτόν τον περιορισμό.

Από την άλλη πλευρά, ο τύπος της κριτικής που προσφέρουν κόμματα όπως το ΚΚΕ και το ΜέΡΑ25 ουσιαστικά τα θέτει εκτός του παιχνιδιού της κεντρικής πολιτικής σκηνής. Ούτε οι πολιτικές προτεραιότητες του ΚΚΕ, ούτε, πολύ περισσότερο, το (μικρό) ειδικό πολιτικό βάρος του ΜέΡΑ25, παρά τη μαχητική κοινοβουλευτική τους παρουσία, έχουν επιτρέψει την υπέρβαση ενός καταγγελτικού λόγου, ο οποίος είναι εν πολλοίς επαναληπτικός και περιορισμένος (παρά το ότι επί της ουσίας αφορά κορυφαία ζητήματα αρχής). Πολύ περισσότερο δεν προσφέρει ασφαλές σημείο αναφοράς για την ανάπτυξη ευρύτερων κοινωνικών διεργασιών με ορίζοντα τη μεταρρύθμιση ή και τη ριζική αλλαγή των ποινικοκατασταλτικών μηχανισμών. Τέτοιες διεργασίες θα μπορούσαν να έχουν είτε τη συμβατική μορφή της μεταστροφής της κοινής γνώμης και έτσι του εκλογικού σώματος προς την κατεύθυνση της μεταρρύθμισης, είτε τη μορφή της ανάπτυξης μαζικών κοινωνικών κινημάτων όπως το Defund, τα οποία συνδέουν ευθέως το πρόβλημα του αυξανόμενου αυταρχισμού των ποινικοκατασταλτικών μηχανισμών με τα συστημικά αδιέξοδα του νεοφιλελευθερισμού, και θέτουν συνεπώς έναν πιο ριζοσπαστικό ορίζοντα.

Προφανώς, η θέση που κινεί την παρούσα ανάλυση στο σύνολό της είναι ότι η εφαρμογή των πολιτικών που υπαγορεύει η λογική του δόγματος «νόμος και τάξη» αποτελεί μια δραματική οπισθοδρόμηση όχι μόνο αφηρημένα αναφορικά με τις αξίες της προώθησης των ελευθεριών, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της κοινωνικής δικαιοσύνης, αλλά ακόμη και με βάση τα δεδομένα μιας αμέσως προηγούμενης φάσης στη λειτουργία της φιλελεύθερης (αστικής) δημοκρατίας. Σε αυτή την προηγούμενη περίοδο υπήρξε όχι μόνο έμπρακτη εμπέδωση των ελευθεριών (π.χ. με την εγκαθίδρυση διεθνών μηχανισμών ελέγχου, όπως είναι η ΕΣΔΑ στην Ευρώπη, ή, βέβαια, με την ομαλή λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος υπό το Σύνταγμα του 1975 κατά τη μεταπολίτευση στην Ελλάδα), αλλά και διεύρυνση του κοινωνικού κράτους και συνεπώς και της προνοιακής λογικής που συνοδεύει τις δομές του κατά τη διάρκεια της «χρυσής τριακονταετίας» μεταπολεμικά (βλ. Reiner, 2021).

Ωστόσο, οι αντιστάσεις σε αυτή την οπισθοδρόμηση εξασθενούν ακόμη και στο εσωτερικό της παραδοσιακής φιλελεύθερης (Κεντρο-)δεξιάς, ενώ η ανάδυση των σχηματισμών της νέας Δεξιάς και της ακροδεξιάς αναπόφευκτα θα ενισχύσουν πολιτικά τις εξελίξεις αυτές. Η διαπίστωση πως οι μετασχηματισμοί που βιώνουμε ισοδυναμούν με την «εντατικοποίηση του κρατικού ελέγχου της κοινωνικοοικονομικής ζωής σε συνδυασμό με τη ριζική υποχώρηση των θεσμών της πολιτικής δημοκρατίας και τη δρακόντεια και πολυσιχιδή περιστολή των αποκαλούμενων “τυπικών” ελευθεριών, με τις οποίες ξαφνικά διαπιστώνεται ότι έχει παραγίνει το πράγμα» (Poulantzas, 2000:

203-204), δικαιώνεται ακόμη περισσότερο με κάθε νέα εξέλιξη. Απέναντι σε αυτά, όπως είχαμε υποδείξει σε μια προηγούμενη συγκυρία, δεν αρκεί μια μάχη σημείων, αλλά μια συνολική αναμέτρηση με τις έννοιες της αστυνομίας και της ασφάλειας στην καπιταλιστική κοινωνία, και κατά τούτο η αντικατάστασή τους με νέες έννοιες, αντιλήψεις και πρακτικές στην οργάνωση της καθημερινότητας με έναν ορίζοντα υπέρβασης των κοινωνικών σχέσεων στις κοινωνίες του υπαρκτού καπιταλισμού (Neocleous, Rigakos, 2011· Papanicolaou, Rigakos, 2014· Rigakos, 2016).

Ένα δεύτερο συμπέρασμα είναι πως το αποτέλεσμα των εκλογών του 2023, δηλαδή η συντριπτική εκλογική επικράτηση της Νέας Δημοκρατίας στις εκλογές του 2023, ο σημαντικός περιορισμός της επιρροής και των πολιτικών δυνατοτήτων της Αριστεράς καθώς και ο πολλαπλασιασμός των σχημάτων στα δεξιά της Νέας Δημοκρατίας διαμορφώνουν τις προϋποθέσεις μιας επιτάχυνσης και περαιτέρω επέκτασης της εφαρμογής του δόγματος «νόμος και τάξη». Δηλαδή, στο εγγύς μέλλον προδιαγράφονται εξελίξεις όπως η ακόμη επιθετικότερη αστυνόμευση του δημόσιου χώρου, η περιστολή ελευθεριών, ιδίως σε πεδία που θα θεωρηθεί πως δημιουργούν προσκόμματα στην εφαρμογή της οικονομικής πολιτικής της κυβέρνησης, καθώς και ακόμη δραστικότερες παρεμβάσεις στην κατάσταση υπαρκτών και νέων ποινικών περιορισμών, αύξηση των πλαισίων ποινών που θα τα συνοδεύουν και των σωφρονιστικών θεσμών και, αναπόφευκτα, των υλικών όρων της εφαρμογής τους. Το σχέδιο νόμου για τον Ποινικό Κώδικα και τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, το οποίο μόλις τέθηκε σε διαβούλευση (Υπουργείο Δικαιοσύνης, 2023), αναμφίβολα δίνει μια εικόνα της τάξης πραγμάτων που έρχεται.

Η παραπάνω προοπτική οδηγεί αναπόφευκτα και σε μια τελευταία σκέψη που μόνο στις βασικές της γραμμές μπορεί να τεθεί από αυτή τη θέση. Η ανάλυση που προηγήθηκε οδηγεί στο συμπέρασμα πως το δόγμα «νόμος και τάξη» έχει αναδειχθεί σε κυρίαρχο ιδεολογικό σχήμα που καθορίζει τόσο το πώς γίνεται αντιληπτή από το κράτος και από την ευρύτερη κοινωνία η εγκληματικότητα όσο και το πώς τοποθετούνται οι ποινικοκατασταλτικοί μηχανισμοί απέναντι σε αυτή. Ποιες μπορεί να είναι οι απώτερες συνέπειες αυτής της κυριαρχίας πέρα από τα άμεσα πολιτικά και εκλογικά οφέλη όσων επενδύουν στο δόγμα αυτό;

Η προηγούμενη εμπειρία άλλων αναπτυγμένων φιλελεύθερων δημοκρατιών της Δύσης δείχνει πως ο συνδυασμός της ανοδικής κίνησης της καθημερινής εγκληματικότητας (ή αλλιώς «εγκληματικότητας του δρόμου») και η πολιτική εκμετάλλευση της ανασφάλειας και του φόβου που προκαλεί αυτή η εγκληματικότητα έχει οδηγήσει στον σχηματισμό ενός κεντρικής σημασίας μηχανισμού διακυβέρνησης, αυτό το φαινόμενο που ο Jonathan Simon ονομάζει «διακυβέρνηση μέσω του εγκλήματος»: ότι, δηλαδή, οι έννοιες του εγκλήματος και της πρόληψής του εισχωρούν στην οργάνωση και άλλων θεσμικών πεδίων με τρόπο ώστε να νομιμοποιούνται ατομικές συμπεριφορές και, ιδίως, κυβερνητικές παρεμβάσεις σε αυτά, ακόμη και εάν στηρίζονται σε κίνητρα εντελώς άσχετα με το έγκλημα και την πρόληψή του (Simon, 2007: 4-5). Δεν υπάρχει

σήμερα ελάχιστη αμφιβολία για το ότι η ανάδειξη του ζητήματος της εγκληματικότητας σε κεντρικό πολιτικό ζήτημα έχει επίσης αναδείξει το ποινικοκατασταλατικό σύμπλεγμα σε κεντρικό μηχανισμό διακυβέρνησης, και μέσω αυτής της εξέλιξης έχει οδηγήσει σε συνολικότερους θεσμικούς και ιδεολογικούς μετασχηματισμούς στις κοινωνίες αυτές (Garland, 2001). Οι μετασχηματισμοί αυτοί είναι το αναγκαίο θεσμικό και ιδεολογικό συμπλήρωμα της ωρίμανσης του αυταρχικού κρατισμού.

Ωστόσο, ο ακριβής τρόπος που λειτουργεί η διαλεκτική μεταξύ της βιωμένης εμπειρίας της εγκληματικότητας (μέρος της οποίας είναι και ο φόβος) και της πολιτικής παραμένει ένα ανοιχτό ερευνητικό ερώτημα (βλ., π.χ., Scheingold, 1984· Beckett, 1997). Δεν είναι δηλαδή ξεκάθαρο αν η ανάδειξη του ζητήματος της εγκληματικότητας σε κεντρικό πολιτικό ζήτημα αντιστοιχεί σε πραγματικές «εκρήξεις εγκληματικότητας» ή αν η μεσολάβηση μηχανισμών όπως τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (βλ., π.χ., Cohen, 2002· Goode και Ben-Yehuda, 1994) ή ο τρόπος που λειτουργεί συνολικά το πολιτικό σύστημα (βλ. Hall et al., 1978) οδηγούν σε αναπαραστάσεις του εγκλήματος, οι οποίες επαρκούν για την υπερδιέγερση των «τιμωρητικών παθών» και την υπερκινητοποίηση των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου (Durkheim, 1982, 1984).

Το ζήτημα αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία στο ελληνικό πλαίσιο, γιατί η Ελλάδα δεν μπορεί να εννοηθεί με οποιονδήποτε τρόπο ως κοινωνία «υψηλής εγκληματικότητας»: ούτε η κίνηση της εγκληματικότητας ούτε οι στάσεις της κοινής γνώμης απέναντι στο ζήτημα του κοινού εγκλήματος ιστορικά (Παπανικολάου, 2021β) αντιστοιχούν στην εμπειρία των άλλων αναπτυγμένων φιλελεύθερων δημοκρατιών της Δύσης. Αν επαρκεί όμως η αποφασιστικότητα μιας πολιτικής δύναμης και η επιμονή του μιντιακού ιδεολογικού μηχανισμού για να δρομολογηθούν μετασχηματισμοί παρόμοιοι με αυτούς που έχουν βιώσει αυτές οι άλλες χώρες, τότε είναι φανερό πως διανύουμε μια εποχή που διαμορφώνονται οι όροι του «συναινετικού αυταρχισμού» (Norrie, Adelman, 1989), οι οποίοι προαναγγέλλουν τέτοιους μετασχηματισμούς. Η Νέα Δημοκρατία είναι στρατηγικά τοποθετημένη σε αυτόν τον ορίζοντα, αφού, από τη μια μεριά, το ιδεολόγημα της «ανομίας» εκμεταλλεύεται το διάχυτο άγχος σε μια σειρά πεδίων των κοινωνικών σχέσεων (εργασία, εκπαίδευση, υγεία, αστικός χώρος), και από την άλλη μεριά, η έμφαση που δίνει στην ιδέα της βίας στην καθημερινότητα, παρότι το κυρίαρχο στοιχείο της καθημερινότητας δεν είναι το βίαιο κοινό έγκλημα, νομιμοποιεί την κρατική βία στη διαχείριση της καθημερινότητας.

Όλα αυτά βέβαια σημαίνουν ότι και η ελληνική εγκληματολογία, της οποίας ο κυρίαρχος θετικιστικός προσανατολισμός την περιχαράκωνει σε αποστάσεις ασφάλειας (ή αδιαφορίας) από την πολιτική (και την πολιτική ανάλυση) (βλ. Βιδάλη, 2017), θα πρέπει πλέον να κάνει αποφασιστικά βήματα προς την αποτίμηση αυτών των τάσεων και με διεπιστημονικούς όρους, και άρα να προσεγγίσει το ζήτημα της διαμόρφωσης της αντεγκληματικής πολιτικής, ξεπερνώντας τις παραδοσιακές επιστημολογικές της αγκυλώσεις. Η άλλη εκδοχή είναι, ασφαλώς, να μεταβληθεί πλήρως σε ένα εργαλειακό συμπλήρωμα του ανερχόμενου νέου αυταρχικού και τιμωρητικού λόγου (Βιδάλη, 2023).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Κουτσούμπας, 902.gr (2022). «Δημήτρης Κουτσούμπας. Να καταργηθούν εδώ και τώρα οι ειδικές μονάδες καταστολής». <https://www.youtube.com/watch?v=e0uHQI13-88>.
- Βιδάλη, Σ. (2007α). *Έλεγχος του εγκλήματος και δημόσια αστυνομία. Τομές και συνέχειες στην αντεγκληματική πολιτική* (τόμ. Α΄ και Β΄). Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Βιδάλη, Σ. (2007β). *Έλεγχος του εγκλήματος και δημόσια αστυνομία. Τομές και συνέχειες στην αντεγκληματική πολιτική* (τόμ. Β΄). Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Βιδάλη, Σ. (2017). *Πέρα από τα όρια: η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Βιδάλη, Σ. (2021). «Αναμενόμενο αποτέλεσμα του δόγματος “νόμος και τάξη”». *Η Εποχή*. (Ανακτήθηκε από <https://www.epohi.gr/article/40849/anamenomeno-apotelesma-toy-dogmatos-nomos-kai-taxh>).
- Βιδάλη, Σ. (2023). «Η Εγκληματολογία στην Ελλάδα: “περάστε κόσμο;”». *Εγκληματολόγοι*, 10, 24-28. (Ανακτήθηκε από <https://eemeke.org/423164179>).
- Βιδάλη, Σ., Κουλούρης, Ν. Κ., Παπαχαράλαμπος, Χ. (επιμ.) (2019). *Εγκλήματα των ισχυρών: διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.
- Βουλή των Ελλήνων (2019α). *Πρακτικά Βουλής, ΙΗ΄ Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας Σύνοδος Α΄, Συνεδρίαση Δ΄, Σάββατο 20 Ιουλίου 2019*. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Βουλή των Ελλήνων (2019β). *Πρακτικά Βουλής, ΙΗ΄ Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας Σύνοδος Α΄, Συνεδρίαση Ε΄, Κυριακή 21 Ιουλίου 2019*. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Βουλή των Ελλήνων (2020). *Πρακτικά Βουλής, ΙΗ΄ Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Α΄, Συνεδρίαση ΡΟΖ΄, Πέμπτη 9 Ιουλίου 2020*. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Βουλή των Ελλήνων (2021). *Πρακτικά Βουλής, ΙΗ΄ Περίοδος (Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας), Σύνοδος Β΄, Συνεδρίαση Π΄, Πέμπτη 11 Φεβρουαρίου 2021*. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Βουλή των Ελλήνων (2023α). *Πρακτικά Βουλής, Κ΄ Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Α΄, Συνεδρίαση Ε΄, Παρασκευή 6 Ιουλίου 2023*. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Βουλή των Ελλήνων (2023β). *Πρακτικά Βουλής, Κ΄ Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Α΄, Συνεδρίαση ΣΤ΄, Σάββατο 7 Ιουλίου 2023*. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε. (2022). «“Σωφρονιστικές” προφάσεις, αντιφάσεις και αναχρονισμοί: ανακοίνωση του Διοικητικού Συμβουλίου της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου». (Ανακτήθηκε 25 Νοεμβρίου 2023 από https://eemeke.org/onew-ebmedia/_2B_2B_2B_2B_2B_2B_2B23_2B22.pdf).
- Ελληνική Λύση (2021). «Προγραμματικές θέσεις: πρώτη η Ελλάδα, Πρώτα οι Έλληνες». (Ανακτήθηκε από https://elliniki-lisi.gr/programmatikes-theseis?__cf_chl_tk=Z8jLfyd7DMNv_Yik7xD082R6.re_PdOeljjRw7CiiO-1702219217-0-gaNycGzNCuU).
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2010). *Το πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής για την Ελλάδα*. Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (Ανακτήθηκε από https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2010/pdf/ocp61_el.pdf).
- ΚΚΕ (2013). «Το πρόγραμμα του ΚΚΕ – Το Καταστατικό του ΚΚΕ – 19 Συνέδριο ΚΚΕ: Λαϊκή συμμαχία, ο λαός στην εξουσία, ο σοσιαλισμός αναγκαίος και επίκαιρος (Απρίλιος 2013)». (Ανακτήθηκε 30 Νοεμβρίου 2023 από <https://www.kke.gr/export/sites/default/.galleries/docs/Programma.pdf>).

- Λένιν, Β. Ι. (1981). «Γράμματα από μακριά. Γράμμα 3. Για την προλεταριακή πολιτοφυλακή». Στο *Άπαντα*, τ. 31, Μάρτης-Απρίλης 1917 (σσ. 34-47). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- ΜέΡΑ25 (2021). «Οι θέσεις του ΜέΡΑ25: 1ο διαβουλευτικό συνέδριο 2021 (Ιούνιος 2021)». (Ανακτήθηκε 29 Νοεμβρίου 2023 από https://mera25.gr/wp-content/uploads/2021/07/THESEIS_MeRA25_SYNEDRIO_DIGITALCOPY.pdf).
- Μυλωνάς, Γ. (2022). «Τα ΜΜΕ και ο αυταρχικός νεοφιλελευθερισμός στην Ελλάδα. ΕΝΑ - Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών». (Ανακτήθηκε από <https://www.enainstitute.org/τα-μμε-και-ο-αυταρχικός-νεοφιλελευθερ/>).
- Νέα Δημοκρατία (2019α). «Ισχυρή ανάπτυξη, αυτοδύναμη Ελλάδα: το σχέδιό μας». (Ανακτήθηκε 24 Νοεμβρίου 2023 από https://nd.gr/sites/ndmain/files/docs/nd_programa_web.pdf).
- Νέα Δημοκρατία (2019β). «Παρουσίαση του κυβερνητικού προγράμματος της Νέας Δημοκρατίας από τον Πρόεδρο του κόμματος κ. Κυριάκο Μητσοτάκη». (Ανακτήθηκε 21 Ιουνίου, 25 Φεβρουαρίου 2021 από <https://nd.gr/paroyysiati-toy-kyvernitikoy-programmatostis-neas-dimokratias-apo-ton-proedro-toy-kommatos-k-kyriako>).
- Νέα Δημοκρατία (2023). «Σταθερά, τολμηρά μπροστά: πρόγραμμα διακυβέρνησης 2023-2027». (Ανακτήθηκε 24 Νοεμβρίου 2023 από https://nd.gr/sites/ndmain/files/docs/ekloges2023/nd_programma.pdf).
- Νέα Δημοκρατία (x.x). «Το κυβερνητικό μας πρόγραμμα για τη δημόσια τάξη». (Ανακτήθηκε 7 Σεπτεμβρίου 2008 από <http://www.nd.gr/programma/index10.html>).
- Νίκη (2020). «Θέσεις – Κράτος και διοίκηση – 3. Νομιμοφροσύνη και ασφάλεια του πολίτη: Δημόσια ασφάλεια». (Ανακτήθηκε 25 Νοεμβρίου 2023 από <https://www.nikh.gr/theseis/kratos-kai-dioikisi/3-nomimofrosyni-kai-asfaleia-tou-politi>).
- Παπανικολάου, Γ. (2015). «Αστυνομία: το αίτημα του εκδημοκρατισμού παραμένει επίκαιρο». *Red Notebook*. (Ανακτήθηκε από <http://rednotebook.gr/2015/11/11134/>).
- Παπανικολάου, Γ. (2018). «Από την αλλαγή στον εκσυγχρονισμό: το ΠΑΣΟΚ και το πεδίο της δημόσιας τάξης». Στο Β. Ασημακόπουλος, Χ. Δ. Τάσσης (επιμ.). *ΠΑΣΟΚ 1974-2018: πολιτική οργάνωση, ιδεολογικές μετατοπίσεις, κυβερνητικές πολιτικές* (557-582). Αθήνα: Gutenberg.
- Παπανικολάου, Γ. (2021α). «Αστυνομία, ακίνητοι!» *Κοσμοδρόμιο*. (Ανακτήθηκε από <https://kosmodromio.gr/?p=73895>).
- Παπανικολάου, Γ. (2021β). «Η Ελλάδα ως εγκληματολογική πρόκληση: ένα ερευνητικό σχέδιο». *Αντιγόνη: το ερώτημα*, 1(1), 44-70.
- Παπανικολάου, Γ. (2021γ). «Περιφρακτικά πανεπιστήμια;» *Κοσμοδρόμιο*. (Ανακτήθηκε από <https://kosmodromio.gr/2021/02/02/perifraktika-panepisthmia/?fbclid=IwARONm8ikAeC9m1EZhQjsnCygyOYj1KD7ivHOH5pp1fdtMY8fUy1Kchlvusk>).
- Παπανικολάου, Γ., Δήμου, Ε. (2021). «14 Νοεμβρίου, “Νόμος και τάξη”: έρχονται χειρότερα». *Documenta*, 22-23. (Ανακτήθηκε από <http://ergasianet.gr/2021/11/15/γιώργος-παπανικολάου-ελένη-δήμου-νό/>).
- ΠΑΣΟΚ-Κίνημα Αλλαγής (2023). «Προγραμματικό πλαίσιο: κείμενα και σχόλια ανοικτής προγραμματικής διαβούλευσης». (Ανακτήθηκε 27 Νοεμβρίου 2023 από <https://pasok.gr/programma-dialogos/>).
- Πελώνη, Α. (2016). «Το δόγμα “νόμος και τάξη” προκρίνει η Νέα Δημοκρατία». *Η Καθημερινή*. (Ανακτήθηκε από <https://www.kathimerini.gr/politics/870769/to-dogma-nomos-kai-taxi-prokrinei-i-nea-dimokratia/>).
- Πρώτο Θέμα (2019α). «Χρυσοχοϊδης: Με τις αλλαγές στο άσυλο θα αντιμετωπιστεί και το παρεμπόριο». *Πρώτο Θέμα*. (Ανακτήθηκε από <https://www.protothema.gr/politics/article/914635/hrusohoidis-me-tis-allages-sto-asulo-tha-adimetopistei-kai-to-pareborio/>).
- Πρώτο Θέμα (2019β). «ΣΥΡΙΖΑ: Το δόγμα “νόμος και τάξη” ουδεμία σχέση έχει με την

- ασφάλεια των πολιτών». *protothema.gr*. (Ανακτήθηκε από <https://www.protothema.gr/politics/article/956690/suriza-to-dogma-nomos-kai-taxi-oudemia-shesi-ehei-metin-asfaleia-ton-politon/>).
- Ριζοσπάστης (1999). «Ημερίδα για τα Σώματα Ασφαλείας». *Ριζοσπάστης*. (Ανακτήθηκε από <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=3759886>).
- Ριζοσπάστης (2003). «Με τους εργαζόμενους στα σώματα ασφαλείας». *Ριζοσπάστης*. (Ανακτήθηκε από <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=2019843>).
- Ριζοσπάστης (2015). «Συνάντηση με αντιπροσωπείες Ομοσπονδιών στα Σώματα Ασφαλείας». *Ριζοσπάστης*. (Ανακτήθηκε από <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=8595519>).
- Ριζοσπάστης (2021). «Ερώτηση του ΚΚΕ στη Βουλή: κατάργηση των αντιδραστικών νόμων και των μηχανισμών καταστολής». *Ριζοσπάστης*. (Ανακτήθηκε από <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=11175892>).
- Σακελλαρόπουλος, Σ., Σωτήρης, Π. (2004). *Αναδιάρθρωση και εκσυγχρονισμός: κοινωνικοί και πολιτικοί μετασχηματισμοί στην Ελλάδα της δεκαετίας του 1990*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Σαμικού, Ε., Λάζαρος, Τ. (2023). *Πήραμε τις ζωές μας πίσω; Μια ανθρωπολογική μελέτη για τον (μετα)πανδημικό λόγο στην Ελλάδα*. Αθήνα: Αλήστου Μνήμης.
- Σερεμέτης, Δ. Β. (2020). *Οι μνημονιακές μεταρρυθμίσεις: διαρθρωτικές αλλαγές 2010-2018, εργασία, επιχειρηματικότητα, κράτος*. Αθήνα: Gutenberg.
- ΣΥΡΙΖΑ (2014). «Τριήμερο διεθνές συνέδριο: “Εκδημοκρατισμός της αστυνομίας στην Ευρώπη”». (Ανακτήθηκε 22 Δεκεμβρίου 2023 από <https://www.syriza.gr/article/id/58833/Trihmero-diethnes-synedrio:-Ekdhmokratismos-ths-Astynomias-sthn-Eyrowph.html#>).
- ΣΥΡΙΖΑ-Προοδευτική Συμμαχία (2023). «Ξέρουμε, μπορούμε να φέρουμε την Αλλαγή: πρόγραμμα διακυβέρνησης 2023-2027». (Ανακτήθηκε 25 Νοεμβρίου 2023 από <https://www.syriza.gr/upload/ProgrammaSYRIZAPS.pdf>).
- Τμήμα Σωμάτων Ασφαλείας ΣΥΡΙΖΑ (2014). «Θέσεις για την ΕΛ.ΑΣ». (Ανακτήθηκε 20 Ιανουαρίου 2015 από http://www.syriza.gr/theseis/pros_diavoulefsi_theseis_gia_elas.pdf).
- Τμήμα Σωμάτων Ασφαλείας του ΣΥΝ (2009). «Θέσεις του Τμήματος των Σωμάτων Ασφαλείας του ΣΥΝ για μια σύγχρονη δημοκρατική και αποτελεσματική αστυνομία ανοιχτή στην κοινωνία για την λαϊκή ασφάλεια, από τον λαό με τον λαό». *Εκτός Υψηλείας*, 49, 4.
- Τσουκαλά, Α. (2021). «Τα “ευρωπαϊκά δεδομένα” της εγχώριας καταστολής». *3pointmagazine.gr*. (Ανακτήθηκε από https://3pointmagazine.gr/ta-quot-eyropaika-dedomena-quot-tis-egchorias-kastastolis/?fbclid=IwAR1Rl5tx3WzsVyi3oN_kPEr5rZrCO7DoWuaGtjzE6IC397RgCl_nEReJvM).
- Τσουκαλάς, Κ. (1989). *Κοινωνική ανάπτυξη και κράτος: η συγκρότηση του δημόσιου χώρου στην Ελλάδα*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Τσουκαλάς, Κ. (1987). *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Υπουργείο Δικαιοσύνης (2023). «Δημόσια διαβούλευση νομοθετικής πρωτοβουλίας του Υπουργείου Δικαιοσύνης, υπό τον τίτλο: “Παρεμβάσεις στον Ποινικό Κώδικα και τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας για την επιτάχυνση και την ποιοτική αναβάθμιση της ποινικής δίκης – Εκσυγχρονισμός του νομοθετικού πλαισίου για την πρόληψη και την καταπολέμηση της ενδοοικογενειακής βίας”». (Ανακτήθηκε 9 Δεκεμβρίου 2023 από <http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=17064>).
- Υπουργείο Εσωτερικών (2023). «Εθνικές εκλογές – Ιούνιος 2023». (Ανακτήθηκε 1 Δεκεμβρίου 2023 από <http://ekloges-prev.singularlogic.eu/2023/june/v/home/index.html>).
- Φυτράκης, Ε. (2021). «Ποινικός λαϊκισμός και (νέα) σωφρονιστική πολιτική». *Εγκληματολόγοι*, 9: 1-6.
- Φυτράκης, Ε. (2023). «Ο ν. 4985/2022 ως αλλαγή (σωφρονιστικού) παραδείγματος». *Εγκληματολόγοι*, 11: 1-3.

Ξενόγλωσση

- Beckett, K. (1997). *Making crime pay: law and order in contemporary american politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Bobbio, N. (1996). *Left and right: the significance of a political distinction*. University of Chicago Press.
- Clement, M. (ed.) (2023). *No justice, no police? The politics of protest and social change*. Winchester: Zer0 Books.
- Cohen, S. (2002). *Folk devils and moral panics. The creation of mods and rockers* (3rd ed.). Abingdon: Routledge.
- Dimou, E. (2021). "Exiting democracy, entering authoritarianism: state control, policing and surveillance in Greek universities". *Crime Talk*. (Retrieved from <https://www.crimetalk.org.uk/index.php/library/section-list/1012-exiting-democracy-entering-authoritarianism>).
- Durkheim, E. (1984). *The division of labour in society*. Basingstoke: MacMillan.
- Durkheim, E. (1982). *The rules of sociological method*. New York: The Free Press.
- Eurostat (2023). "Police, court and prison personnel statistics". (Retrieved on 2 Δεκεμβρίου 2023 από https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Police,_court_and_prison_personnel_statistics#:~:text=Overall%2C%20there%20was%20one%20police,officers%20per%20100%20000%20inhabitants).
- Farrall, S., Burke, N., Hay, C. (2016). "Revisiting Margaret Thatcher's law and order agenda: the slow-burning fuse of punitiveness". *British Politics*, 11(2): 205-231. doi:10.1057/bp.2015.36.
- Garland, D. (2001). *The culture of control. Crime and social order in contemporary society*. Oxford: Oxford University Press.
- Goode, E., Ben-Yehuda, N. (1994). "Moral panics: culture, politics and social construction". *Annual Review of Sociology*, 20, 149-171.
- Hall, S. (1980). "Popular-democratic vs authoritarian populism". In A. Hunt (ed.). *Marxism and democracy* (157-185). London: Lawrence and Wishart.
- Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J., Roberts, B. (1978). *Policing the crisis. Mugging, the state, and law and order*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hamilton, C. (2014). *Reconceptualising penalty: a comparative perspective on punitiveness in Ireland, Scotland and New Zealand*. Farnham: Ashgate.
- Harvard Law Review Notes (2021). "Prosecuting in the police-less city: police abolition's impact on public prosecutors". *Harvard Law Review*, 134(5): 1859-1880.
- Merton, R. K. (1938). "Social structure and anomie". *American Sociological Review*, 3(5): 672-682.
- Neocleous, M. (2011). "Security as pacification". In M. Neocleous, G. S. Rigakos (eds.). *Anti-security* (23-55). Ottawa: Red Quill Books.
- Neocleous, M., Rigakos, G. S. (2011). "Anti-security: a declaration". In M. Neocleous, G. S. Rigakos (eds.). *Anti-security* (15-21). Ottawa: Red Quill Books.
- Norrie, A., Adelman, S. (1989). "Consensual authoritarianism and criminal justice in Thatcher's Britain". *Journal of Law and Society*, 16(1): 112-128.
- Papanicolaou, G. (2006). "Greece". In T. Jones, T. Newburn (eds.). *Plural policing: a comparative perspective* (77-97). London: Routledge.
- Papanicolaou, G. (2012). "A neoliberal security complex?" In P. Whitehead, P. Crawshaw (eds.). *Organising neoliberalism: markets, privatisation and justice* (105-133). London: Anthem Press.
- Papanicolaou, G. (2019). "Between traditionalism and modernisation: can reform in the Hel-

- lenic Police be led from within?" In P. Ramshaw, M. Silvestri, M. Simpson (eds.). *Police leadership: changing landscapes* (209-230). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Papanicolaou, G., Giannaki, D. (2023). "Young people and the police during the Covid-19 pandemic: the case of Greece". In E. Krzaklewska, H. Williamson, A. Stapleton, F. Tillmann (eds). *Transitions on hold? How the Covid-19 pandemic affected young people's transitions to autonomy*. Strasbourg: Council of Europe Publications.
- Papanicolaou, G., Papageorgiou, I. (2016). "The police and the far right in Greece: a case study of police voting behaviour in Athens". *Crime, Law and Social Change*, 66(4): 397-419.
- Papanicolaou, G., Rigakos, G. S. (2014). "Democratizing the police in Europe with a particular emphasis on Greece. Vienna: Transform! European Network, Nicos Poulantzas Institute and Rosa Luxemburg Foundation". (Retrieved from <https://poulantzas.gr/Γεγονός/ο-εκδημοκρατισμός-της-αστυνομίας-στην/>).
- Platt, A. M. (1994). "The politics of law and order". *Social Justice*, 21(3): 3-13. doi:10.2307/29766821.
- Platt, A. M., Takagi, P. (1981). "Law and order in the 1980s". *Crime and Social Justice*, 15: 1-6.
- Poulantzas, N. (2000). *State, power, socialism*. London: Verso.
- Pratt, J. (2007). *Penal populism*. London: Routledge.
- Reiner, R. (2021). *Social democratic criminology*. London: Routledge.
- Rigakos, G. S. (2016). *Security/Capital: a theory of pacification*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Rigakos, G. S., Papanicolaou, G. (2003). "The political economy of Greek policing: between neoliberalism and the sovereign State". *Policing and Society*, 13(3): 271-304.
- Sakellariopoulos, S. (2019). *Greece's (un)competitive capitalism and the economic crisis: how the memoranda changed society, politics and the economy*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Scruton, P. (1987). "Unreasonable force: policing, punishment and marginalization". In P. Scruton (ed.). *Law, order and the authoritarian state: readings in critical criminology* (pp. 145-189). Milton Keynes: Open University Press.
- Scheingold, S. A. (1984). *The politics of law and order: street crime and public policy*. New York: Longman.
- Simon, J. (2007). *Governing through crime. How the war on crime transformed America democracy and created a culture of fear*. New York: Oxford University Press.
- Simon, J. (1993). *Poor discipline. Parole and the social control of the underclass, 1890-1990*. Chicago: University of Chicago Press.
- Taylor-Thompson, K., Thompson, A. C. (eds.) (2022). *Progressive prosecution: race and reform in criminal justice*. New York: New York University Press.
- Terrill, R. J. (1989). Margaret Thatcher's law and order agenda. *American Journal of Comparative Law*, 37(3): 429-456.
- Walker, S. (2001). *Police accountability: the role of citizen oversight*. London: Wadsworth.
- Way, K. (2021). "Here's what the movement to 'Defund the police' actually won". *Vice.com*. (Retrieved from <https://www.vice.com/en/article/v7edj3/heres-what-the-movement-to-defund-the-police-actually-won>).

Η διαφθορά στην αστυνομία και η ελληνική διάσταση

Σοφία Βιδάλη

Καθηγήτρια. Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας. Πάντειο Πανεπιστήμιο

Police Corruption: The Greek perspective

Sofia Vidali

Professor. Department of Social Anthropology. Panteion University

Περίληψη

Στη μελέτη αυτή εξετάζεται το πρόβλημα της διαφθοράς στην αστυνομία και οι επιμέρους διαστάσεις του, το πρόβλημα όπως παρουσιάζεται στην Ελληνική Αστυνομία και η επίσημη καταγραφή του και η κοινωνική αντίδραση απέναντι σ' αυτό. Στο πλαίσιο αυτό, αναλύεται μια υπόθεση διαφθοράς ως υπόδειγμα για την κατανόηση της πολυπλοκότητας του φαινομένου όπως καταγράφεται στην Ελλάδα, των δυσκολιών αποκάλυψης και των πρακτικών συγκάλυψής του, με έμφαση στους εξωνομικούς παράγοντες που επιδρούν στο αστυνομικό έργο. Τέλος, παρουσιάζονται συμπερασματικά σχόλια και θεωρητικές προεκτάσεις του ζητήματος. Η μελέτη καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η διαφθορά και στην αστυνομία είναι συστημικό πρόβλημα, ότι δεν αποτελεί ελληνική ιδιαιτερότητα και ότι έχει σημασία για την κατανόηση και την αντιμετώπισή της η θεώρησή της ως *κρατικά οργανωμένο έγκλημα* που δεν προκύπτει ανεξάρτητα από ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, και το οποίο στην ακραία του εκδοχή, σύμφωνα με τη σχετική θεωρία, καθορίζεται από την κλεπτοκρατία.

Abstract

In this study the problem of corruption in the police and its specific dimensions, the problem as presented in the Greek Police, its official registration and social reaction to it, are examined. In this perspective, a case of corruption in order to understand the complexity of the phenomenon in in Greece, the difficulties of revealing it and its cover-up practices, are analyzed, with an emphasis on the extra-legal factors that affect the police work,. Finally, concluding comments and theoretical implications of the issue are presented. The study concludes that corruption also in the police

is a systemic problem, that it is not a Greek peculiarity and that it is important for its understanding and treatment to consider it as *a state-organized crime* that does not arise independently of a specific context, which in the extreme his version according to the relevant theory, is determined by kleptocracy.

1. Εισαγωγή

Στις σελίδες που ακολουθούν θα αναλυθεί το πρόβλημα της διαφθοράς στην αστυνομία και στη συνέχεια το πρόβλημα σε σχέση με την Ελληνική Αστυνομία. Το ζήτημα αυτό στην Ελλάδα ελάχιστα έχει αναδειχθεί ως συστημικό πρόβλημα, ιδίως σε ό,τι αφορά τη μεγάλη διαφθορά. Έτσι, παραμένει μεγάλο το εύρος της γκρίζας ζώνης στο οποίο εντάσσεται από στατιστική άποψη η διαφθορά στην αστυνομία. Ειδικότερα, η μελέτη διαρθρώνεται σε τέσσερα μέρη: στο πρώτο μέρος της μελέτης (ενότητες 1-2) επιδιώκεται η γενική επισκόπηση βασικών ζητημάτων σχετικά με τη διαφθορά στην αστυνομία σύμφωνα με πορίσματα μελετών και ερευνών σχετικών με το θέμα. Στο δεύτερο μέρος (ενότητες 3-4) καταγράφονται βασικοί παράγοντες που επηρέασαν τις εξελίξεις στην Ελλάδα καθώς και τις εξελίξεις στην αστυνομία στις αρχές του 21ου αιώνα. Σε αυτό το πλαίσιο διερευνάται και το ζήτημα της διαφθοράς όπως αποτυπώνεται επίσημα. Στη συνέχεια, στο τρίτο μέρος (ενότητα 5), αναλύεται μια υπόθεση διαφθοράς ως υπόδειγμα για την κατανόηση της πολυπλοκότητας του φαινομένου όπως καταγράφεται στην Ελλάδα, καθώς και των δυσκολιών αποκάλυψης και των πρακτικών συγκάλυψής του, με έμφαση στους εξωνομικούς παράγοντες που επιδρούν στο αστυνομικό έργο. Στο τέταρτο μέρος (ενότητες 6-7), παρουσιάζονται συμπερασματικά σχόλια και θεωρητικές προεκτάσεις του ζητήματος.

Στόχος της παρούσας συμβολής είναι αφενός να αναδειχθούν και να συστηματοποιηθούν οι πρακτικές, τα ποιοτικά χαρακτηριστικά και οι συνθήκες υπό τις οποίες αναπαράγονται υποσυστήματα και φαινόμενα διαφθοράς στην αστυνομία γενικά και μέσα στην Ελληνική Αστυνομία ειδικότερα, και αφετέρου, να εμπλουτιστεί ο προβληματισμός για τη διαφθορά στην αστυνομία στην Ελλάδα από την πλευρά της Εγκληματολογίας.

2. Η διαφθορά στην αστυνομία

Η διαφθορά στην αστυνομία είναι ένα περίπλοκο και δύσκολο για την έρευνα ζήτημα, που έχει απασχολήσει μάλλον πληθωριστικά τη διεθνή βιβλιογραφία. Η διαφθορά γενικότερα προσεγγίζεται από διαφορετικές οπτικές και επιστήμες και δεν αποτελεί μονοδιάστατο πρόβλημα, ούτε είναι αποκομμένο από τις κοινωνικές συνθήκες. Το ίδιο συμβαίνει και με τη διαφθορά στην αστυνομία. Ο Robert Reiner υποστηρίζει ότι η διαφθορά στην αστυνομία ποικίλλει και αντανακλά το πώς είναι διαμορφωμένη η

κοινωνία στην οποία αναφέρεται. Από εγκληματολογική άποψη, η διαφθορά στην αστυνομία (όπως και σε κάθε οργανισμό γενικότερα), ως φαινόμενο που παραπέμπει σε ένα πλέγμα ατομικών στάσεων και κοινωνικών σχέσεων, εξετάζεται σε διαφορετικά επίπεδα που αντιστοιχούν κατά κανόνα και σε διαφορετικές επιστημολογικές προσεγγίσεις. Εξετάζεται ειδικότερα: α) ως *ατομικό πρόβλημα* (Delattre, 2011· Gottschalk, 2012), β) ως *τεχνικό διαχειριστικό πρόβλημα* (νεοκλασική και διαχειριστική προσέγγιση) (βλ. για την οπτική αυτή σε Lehman, Thorne, 2015· Gil Emoingta, Almeida de Carvalho Silva, 2023), γ) ως *συστημικό πρόβλημα* (κριτική προσέγγιση). Επιπλέον, μία σύντομη επισκόπηση της σχετικής αρθρογραφίας δείχνει ότι συχνά οι συγγραφείς ταυτίζουν ή συσχετίζουν τη διαφθορά στην αστυνομία με την υποανάπτυξη σε χώρες της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής, πράγμα που δεν ισχύει, καθώς η διαφθορά στην αστυνομία απαντάται και σε ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες (Gottschalk, 2012: 170).

Σε ό,τι αφορά τους δράστες, η διαφθορά στην αστυνομία εξετάζεται πάλι με βάση διαφορετικές οπτικές. Η διαφθορά των νέων αστυνομικών σύμφωνα με γενικότερα αποδεκτές προσεγγίσεις συνδέεται με τις διαδικασίες κοινωνικοποίησης στην αστυνομία, ή υπό το διαφορετικό πρίσμα του λειτουργισμού θεωρείται ως μια προσαρμοστική λύση σε πιέσεις, εντάσεις που προκαλούνται από την ίδια τη δομή της αστυνομίας στο προσωπικό (βλ. ενδεικτ. Bracey, 1976 αλλά και Delattre, ό.π.: 78).

Διερευνάται επίσης και ως θεσμικό πρόβλημα, όποτε αναφερόμαστε σε θεσμική διαφθορά (*institutional corruption*) που περιλαμβάνει και τη διαφθορά στην αστυνομία και αφορά πράξεις που υπονομεύουν θεσμικές διαδικασίες, πρόσωπα κ.λπ. (Miller, 2016: 23).

Η διαφθορά είναι μια πολυδιάστατη κατάσταση που αναπτύσσεται και στην αστυνομία, το περιεχόμενο/αντικείμενο της οποίας δεν είναι ενιαίο, διαμορφώνεται ανάλογα με το είδος της «παροχής», διακρίνεται και χαρακτηρίζεται από κατάχρηση εξουσίας και εμπιστοσύνης (Punch, 2009: 47). Κυρίως όμως η διαφθορά αφορά ένα σύστημα σχέσεων μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, που παράγει παρανομία (διά πράξεων, παραλείψεων, νομιμοφανών διαδικασιών παράκαμψης ή επιλεκτικής εφαρμογής του νόμου), στο πλαίσιο της συμβίωσης μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας, όπως είναι εξάλλου και το οργανωμένο έγκλημα (Chambliss, 2006). Αυτή η κατηγορία παραβιάσεων νομικών κανόνων συνδέεται με τα εγκλήματα του κράτους, το κρατικό οργανωμένο έγκλημα και γενικότερα με τα εγκλήματα των ισχυρών. Ο Ruggiero συνδέει την εξάπλωση των εγκλημάτων των ισχυρών –εκδοχή των οποίων είναι και όψεις της διαφθοράς στην αστυνομία– με τον φόβο μήπως καθούν οι εξουσίες που έχουν οι άνθρωποι στο παρόν (Ruggiero, 2015: 16). Κρίσιμη είναι η σχέση της διαφθοράς και μέσα στην αστυνομία με το πολιτικό σύστημα και την πολιτική διαφθορά (βλ. και Friedrichs). Είναι επίσης αξιοσημείωτο, ότι σχετικά πρόσφατες έρευνες έχουν απομυθοποιήσει τη διαφθορά ως ένα απόλυτο κακό και έχουν δείξει μια άλλη διάσταση, αυτή της εσωτερικής τάξης που υπάρχει μέσα σε ένα δίκτυο ή σύστημα διαφθοράς

και έτσι, σε αυτό το πλαίσιο, εξηγείται και η σχέση με το οργανωμένο έγκλημα (Della Porta, Vannucci, 2012) και μπορεί να εξηγηθεί και η διαφθορά στην αστυνομία.

Οι επίσημες αντιδράσεις απέναντι στη διαφθορά στην αστυνομία μπορούν να συστηματοποιηθούν σε δύο μεγάλες κατηγορίες: σε αυτήν που αναζητά τα αίτια και σε εκείνη που επιδιώκει τη διαχείριση του προβλήματος, οι οποίες υπάγονται και σε διαφορετικές σχολές σκέψης. Πάντως γίνεται δεκτό (Kleining, 1996: 164 κ.ε.· Chan, 1997: 43-44, 47-48· Newburn, 2007: 622· Saitta, 2018: 5 κ.ε.), ότι η διαφθορά γενικότερα, και ιδίως στην αστυνομία, αποτελεί την έκβαση μιας σειράς αιτιακών καταστάσεων, που προκύπτουν από κοινωνικές σχέσεις και σχετίζονται με τη λειτουργία του κράτους και των υπηρεσιών του. Σε αυτές περιλαμβάνονται συνθήκες, όπως οι όροι επαγγελματικής διαμόρφωσης του προσωπικού και η οργανωσιακή νοοτροπία της αστυνομίας, η πληθώρα ευκαιριών και προκλήσεων εμπλοκής με την παρανομία, οι σχέσεις ιδιότυπης αλληλεγγύης μεταξύ των αστυνομικών, η λειτουργικότητα της διαφθοράς για την ανοχή σε άλλα εγκλήματα, η πίεση που ασκείται στο πρωτόπειρο προσωπικό, οι εργασιακές συνθήκες, η προβληματική ρύθμιση διάφορων δραστηριοτήτων στην ελεύθερη αγορά κ.λπ. (βλ. και Punch, ό.π.: 18 κ.ε.).

Ο H. Williams, ένας βετεράνος αστυνομικός των ΗΠΑ με πλούσια εμπειρία και συγγραφικό έργο, υποστηρίζει (Williams, 2002: 96), ότι η αστυνομική διαφθορά έχει ρίζες τόσο στους αστυνομικούς θεσμούς όσο και στις κοινωνίες που τους δημιουργούν και προκύπτει κυρίως από ελλείψεις σε τέσσερις βασικούς τομείς: (α) πρόσληψη, εκπαίδευση και προαγωγή του προσωπικού· β) πόρους, όπως αμοιβές και εξοπλισμός· (γ) συστήματα λογοδοσίας εντός των υπηρεσιών, των δικαστηρίων και του νόμου· και (δ) πολιτιστικές παραδόσεις που εμποδίζουν την ανάπτυξη επαγγελματικών προτύπων της αστυνομίας. Αυτοί οι παράγοντες αποτελούν τις προϋποθέσεις και για την ανάπτυξη και αντιμετώπιση της διαφθοράς. Ο Williams θεωρεί ότι η τυπική έννοια της διαφθοράς, ως κατάχρηση εξουσίας κ.λπ., αποκλείει μια ευρεία κατηγορία αδικημάτων, που πρέπει αντίθετα να εντάσσονται στην έννοια της διαφθοράς και αφορούν βίαιες παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τέτοιες περιπτώσεις πρέπει να υπάγονται στην έννοια της διαφθοράς, επειδή αντικατοπτρίζουν μια υπόγεια αστυνομική κουλτούρα που ανατρέπει τα επίσημα πρότυπα λογοδοσίας (Williams, ό.π.: 97). Η προσέγγιση αυτή έχει επικρατήσει και σήμερα, ιδίως στους φορείς ελέγχου και αξιολόγησης της διαφθοράς στην αστυνομία, όπως η GRECO (βλ. επομ.).

Η διαφθορά στην αστυνομία έχει ερευνηθεί ειδικά στις ΗΠΑ από πλήθος ad hoc επιτροπών σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα. Ξεχωρίζει ανάμεσά τους η Επιτροπή Κηαρρ, που συγκροτήθηκε το 1973, με αφορμή την υπόθεση του αστυνομικού Φρανκ Σέρπικο, ο οποίος αποκάλυψε το κύκλωμα διαφθοράς μέσα στην αστυνομία της Ν. Υόρκης (το ιστορικό αφηγείται η ομώνυμη ταινία). Η επιτροπή κατέληξε για πρώτη φορά σε κρίσιμα συμπεράσματα και αποκάλυψε την ύπαρξη των άτυπων κανόνων σιωπής και συμπεριφοράς των αστυνομικών, τον γνωστό *Blue Code of Silence*. Ο Σέρπικο ήταν ο πρώτος μάρτυρας δημοσίου συμφέροντος (Punch, 2009). Χρόνια

αργότερα, μια άλλη επιτροπή, η Επιτροπή Mollen, που συγκροτήθηκε το 1994, πάλι για την έρευνα για τη διαφθορά στην αστυνομία της Νέας Υόρκης, διαπίστωνε τις ποιοτικές μεταβολές που είχαν επέλθει από την εποχή της Επιτροπής Knapp, όταν η διαφθορά είχε ως επίκεντρο την προστασία: «[Η] σημερινή διαφθορά χαρακτηρίζεται από βαρβαρότητα, κλοπή, κατάχρηση εξουσίας και ενεργό αστυνομική εγκληματικότητα...» (Shally-Jensen, 2010· Pontell, Rosoff, 2013). Η επιτροπή για πρώτη φορά συσχέτισε τη βία με τη διαφθορά και βρήκε ότι η βία αποτελεί έναν τρόπο μύησης στη διαφθορά. Σύμφωνα με τα ευρήματα της Επιτροπής Mollen, η διάκριση μεταξύ διεφθαρμένου αστυνομικού και των παρανόμων είχε εξαφανιστεί. Οι αστυνομικοί έκλεβαν εμπόρους ναρκωτικών, όταν αυτοί δεν συνεργάζονταν, χρησιμοποιούσαν εξοπλισμό της υπηρεσίας για να κάνουν επιδρομές σε αποθήκες ναρκωτικών και να κλέβουν ή να κακοποιούν ύποπτους κ.λπ. (Hon. Baer, Armao, 1995: 76). Η διαφθορά επηρεαζόταν από τον χαρακτήρα της δραστηριότητας στην οποία εντασσόταν (ό.π.). Επομένως, ήταν ο τύπος της παράνομης αγοράς που καθόριζε τη βία και τον τρόπο ανάπτυξης του συστήματος αυτού. Εκτός όμως από τις αντικειμενικές συνθήκες στο πλαίσιο των οποίων αναπτύσσεται η διαφθορά στην αστυνομία, έχει σημασία η διαδικασία εμπλοκής των αστυνομικών με τη δραστηριότητα αυτή. Δύο στοιχεία ξεχωρίζουν στο πλαίσιο αυτό: είναι η κοινωνικοποίηση των αστυνομικών στο περιβάλλον εργασίας τους και η προσχώρηση και αποδοχή των τεχνικών συγκάλυψης των συναδέλφων.

2.1. Κοινωνικές και πολιτισμικές προϋποθέσεις: η κοινωνικοποίηση στην αστυνομία

Καθοριστικό ρόλο, από την άποψη αυτή, έχουν οι θεσμικές και εξωθεσμικές συνθήκες υπό τις οποίες καλλιεργούνται θετικές στάσεις απέναντι στη διαφθορά. Καθημερινότητα, αλληλεξάρτηση, κοινωνικός διαχωρισμός, άσκησης της και υπαγωγή στην εξουσία, αποτελούν ένα τετράπτυχο εξωνομικών παραγόντων που διαμορφώνουν το προσωπικό της αστυνομίας πέρα από τους τυπικούς κανόνες και την τυπική εκπαίδευση. Ειδικότερα, η επίδραση που έχει η καθημερινότητα σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο και ο πολιτισμός της αστυνομίας που αναπτύσσεται στο πλαίσιο της θεωρούνται ότι καθορίζουν τη στάση απέναντι στον νόμο. Ο Williams υποστηρίζει ότι η αστυνομική διαφθορά αναπτύσσεται, επειδή η αστυνομική κουλτούρα αγκαλιάζει και προστατεύει τους αστυνομικούς ακόμα και όταν σκοτώνουν σκόπιμα έναν αθώο άνθρωπο. «...Η αστυνομική κουλτούρα είναι απόρροια της ομαδικής συντροφικότητας που συνδέει τους άνδρες που αντιμετωπίζουν συνεχώς τον επικίνδυνο και ηθικά διφορούμενο κόσμο των δρόμων. Μια ξεχωριστή ηθική και κώδικας συμπεριφοράς διακρίνουν τον απομονωμένο κόσμο της αστυνομικής κουλτούρας και διαφέρουν σημαντικά από εκείνους εκτός του αστυνομικού κόσμου...» (ό.π.: 97). Έτσι, σύμφωνα με τον Williams, διαμορφώνεται μια κατάσταση αλληλεξάρτησης των αστυνομικών, που οφείλεται στην ίδια τη φύση της δουλειάς τους. Όπως αναφέρει ο ίδιος: «...Υπάρχει ένα εδραιωμένο

esprit de corps, επειδή οι αστυνομικοί εξαρτώνται ο ένας από τον άλλο για την ίδια τους τη ζωή, καθώς αντιμετωπίζουν τον βίαιο και εκθρικό κόσμο της αστυνόμευσης. Κάθε αστυνομικός γνωρίζει ότι ούτε οι απλοί πολίτες, ούτε ο νόμος θα τον σώσουν τις πρώτες πρωινές ώρες, καθώς οι πυροβολισμοί ξεσπούν στον αέρα. Μόνο ένας συναδελφός αξιωματικός θα το κάνει αυτό...» (στο ίδιο, ό.π.).

Η *αλληλεξάρτηση των αστυνομικών* αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα αν συσχετιστεί με εκείνη τη συλλογική αντίληψη που αναπτύσσεται μεταξύ τους και τους φέρνει αντιμέτωπους με την κοινωνία, μία νοοτροπία «*εμείς εναντίον τους*». Αυτή η αντίληψη, που άτυπα ξεχωρίζει τους αστυνομικούς από τους απλούς πολίτες, λειτουργεί αποτρεπτικά για τις σχέσεις με την κοινότητα και έχει σοβαρό αντίκτυπο στην απονομή δικαιοσύνης (Amendola σε Williams, ό.π.). Σύμφωνα με τον Williams, ο διαχωρισμός «*αυτοί – εμείς*» συμβαίνει επειδή η (ομαδικά διαμορφωμένη) ταυτότητα του αστυνομικού υπερέχει τελικά της αίσθησης της νομικής του ευθύνης και είναι η νομική ευθύνη που του επιβάλλει να καταθέσει εναντίον συναδέλφων που έχουν παραβιάσει τον νόμο (Williams, ό.π.: 86). Πρέπει να υπογραμμίσουμε, ωστόσο, ότι αυτή η πολιτισμική διαμόρφωση των αστυνομικών οφείλεται σε εκείνο που βρίσκουν οι αστυνομικοί μέσα στο σώμα. Οι αστυνομικοί δεν είναι προδιαμορφωμένοι για να συμμετέχουν ή να προκαλούν τη διαφθορά (βλ. και Punch, ό.π.: 48). Όμως οι συνθήκες που επικρατούν μέσα στην αστυνομία διαμορφώνουν θετικές τάσεις για την παραβίαση του νόμου, τις οποίες μαθαίνει και ο νεοεισερχόμενος αστυνομικός να αντιλαμβάνεται όπως οι συνάδελφοί του, μια τυπική κατά Sutherland διαδικασία μάθησης (βλ. Sutherland, Cressey, 1996: 114 κ.ε.): αξιολογήσεις προσωπικού, προαγωγές, πόροι, λογοδοσία, επαγγελματική παράδοση είναι πράγματι σοβαροί παράγοντες για τη διαφθορά στην αστυνομία. Οι ασαφείς νόμοι, η αναγνώριση ευρύτατης διακριτικής ευχέρειας στην αστυνομία από τους δικαστές, η αποσύνδεση της διαφθοράς από την αυστηρή αστυνόμευση και η στωική αποδοχή της ως καθημερινής ταλαιπωρίας, είναι επίσης παράγοντες που συμβάλλουν και αναπαράγουν τη διαφθορά (Williams, ό.π.: 97).

Μια ακόμα παράμετρος για τη διερεύνηση της διαφθοράς στην αστυνομία είναι η παράμετρος της άσκησης εξουσίας. Οι αστυνομικοί μαθαίνουν τι θα πει να έχεις εξουσία και μάλιστα καταναγκαστική και ένοπλη εξουσία, ζήτημα που αποτελεί βασικό στοιχείο της εκπαίδευσης και του επαγγέλματός τους. Πλήθος περιστατικών έχουν συμβεί κατά την αστυνόμευση όχι επειδή κάποιος παραβίασε τον νόμο, αλλά επειδή δεν υπάκουσε στην εξουσία του συγκεκριμένου αστυνομικού (για την Αθήνα ειδικά, βλ. σε: Βιδάλη, 2015: 79 κ.ε., 91, 104. Επίσης, Van Maanen, 1978). Ταυτόχρονα, το προσωπικό της αστυνομίας μαθαίνει να υπάγεται σε σκληρές ιεραρχίες και εξουσίες, άτυπες και τυπικές. Τόσο η άτυπη εκπαίδευση, δηλαδή η υπαγωγή στη βούληση ή τις οδηγίες του «παλιού» που ηγείται μιας ομάδας αστυνομικών, η εκμάθηση της αυτοπροστασίας από κακοτοπιές, η υπακοή ρουτίνας ακόμα και σε παράτυπες ή σαφώς παράνομες εντολές, όσο και η άσκηση τυπικής εξουσίας από την ιεραρχία του σώματος, είναι παράγοντες που άμεσα διαμορφώνουν την καθημερινότητα των αστυνομικών

σε ένα πλαίσιο ιεραρχιών στρατιωτικού τύπου. Σε αυτό το πλέγμα εξουσίας πρέπει να συνυπολογιστεί και η πολιτική εξουσία, που έχει την ευθύνη της αστυνομίας και όχι σπάνια εργαλείοποιεί τη δράση της στο πλαίσιο πολιτικών σκοπιμοτήτων.

Επομένως, για να προσεγγίσει κάποιος τη διαφθορά στην αστυνομία, πρέπει να λάβει υπόψη μια σειρά από παράγοντες που διαμορφώνουν την πολιτική οικονομία της διαφθοράς, δηλαδή, παράγοντες που εντάσσουν τη διαφθορά σε ένα ειδικό επαγγελματικό πλαίσιο, αυτό της αστυνομίας, και σε ένα κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο σε συνάρτηση με την ιστορική συγκυρία. Έτσι, δεν είναι η ατομική αποτυχία που οδηγεί στη διαφθορά, αλλά, ενδεχομένως, η ατομική προσαρμογή σε ένα μικρο-σύστημα σε τοπικό επίπεδο. Έτσι, πράγματι, δεν θα είχε νόημα να συζητά κάποιος για τη διαφθορά στην αστυνομία στην Ελλάδα στο διάστημα 2010-2020, αν δεν λάβει υπόψη τις καταλυτικές κρίσεις-εξελίξεις που προαναφέραμε.

Επομένως, η διαφθορά στην αστυνομία δεν αποτελεί τελικά ατομικό πρόβλημα, επειδή το ίδιο το έγκλημα της δωροδοκίας, της δωροληψίας, της κατάχρησης εξουσίας, της απιστίας περί την υπηρεσία κ.λπ. προαπαιτούν έναν ελάχιστο βαθμό συνέργειας, οργάνωσης και εξουσίας. Εξάλλου, ως υπάλληλοι του κράτους οι αστυνομικοί περιλαμβάνονται στη γενική ευθύνη του κράτους για τους λειτουργούς του, η οποία προκύπτει επειδή το κράτος είναι νομικό πρόσωπο (βλ. και Saitta, ό.π): σε αυτό το πλαίσιο, εκτός από τους όρους εμπλοκής του προσωπικού της αστυνομίας με την παρανομία, έχουν σημασία οι τεχνικές στρατολόγησης νέων μελών σε ένα παράνομο κύκλωμα και ιδίως οι τεχνικές συγκάλυψής της. Και τα δύο διαφοροποιούνται ανάλογα με τις συνθήκες, και έχουν διαφορετικές ενδεχομένως συνέπειες. Ωστόσο, μεταξύ των άλλων πρακτικών που χρησιμοποιούνται από τους αστυνομικούς για τη συγκάλυψη των υποθέσεων διαφθοράς, ξεχωρίζουν οι άτυποι κανόνες που έχουν μεγάλη ισχύ. Στο πλαίσιο αυτό προκύπτει ότι αναπόσπαστο στοιχείο της αστυνομικής κουλτούρας αποτελεί η τάση να επιβάλλεται σιωπή μεταξύ των αστυνομικών για γεγονότα, όπως και η τάση συγκάλυψης των αδικημάτων των αστυνομικών (στο ίδιο, ό.π.): ειδικότερα, είναι χαρακτηριστική η πρακτική της σιωπής που ακολουθούν οι αστυνομικοί, όταν εξετάζονται για να καταθέσουν στοιχεία για διαφθορά κατά την έρευνα. Σε όλες τις ηπείρους, σε όλες τις περιπτώσεις που ερευνητές ή εξεταστικές επιτροπές έχουν μελετήσει την αστυνομική διαφθορά, είναι γεγονός ότι υπάρχει ένας άγραφος κώδικας που έχει πολλά στοιχεία από κανόνες που βρίσκουμε σε οικογενειακές και φιλικές σχέσεις και η εφαρμογή του οποίου εμποδίζει την έρευνα (βλ. ενδεικτ. Skolnick, 2002: 7).

2.2. Πρακτικές συγκάλυψης: Ο κώδικας σιωπής

Πρόκειται για έναν άτυπο κώδικα συμπεριφοράς που επιβάλλει με πολλούς τρόπους την άρνηση ενοχοποίησης συναδέλφων, ακόμα και όταν αυτοί είναι ένοχοι. Ο κώδικας εκδηλώνεται ως άρνηση παροχής πληροφοριών, που μπορεί να ενοχοποιήσουν ή να φέρουν σε δύσκολη θέση έναν συνάδελφο, ως κλήση μαρτύρων από την αστυ-

νομία που τελικά είναι ψευδομάρτυρες (Skolnick, ό.π.), ως «απώλεια» μνήμης του αστυνομικού μάρτυρα, που δεν αναγνωρίζει ακριβώς ή δεν θυμάται, όπως αναφέρει ο Becker (2000: 211) κ.λπ. Ο κώδικας σιωπής συμβάλλει στη συγκάλυψη της ψευδορκίας από αστυνομικούς και επιβάλλει να μην κάνεις ποτέ κάτι που μπορεί να φέρει σε δύσκολη θέση έναν συνάδελφο. Όπως υποστηρίζει ο Van Maanen, «το να στέκεσαι κριτικά απέναντι σε έναν συνάδελφο είναι αυστηρά ταμπού στον κόσμο της αστυνομίας» (Van Maanen, 1978: 126). Επίσης, συνθίξεται οι αστυνομικοί να μην καταθέτουν μαρτυρία που θα επηρέαζε αρνητικά έναν συνάδελφό τους (βλ. για όλα Skolnick, ό.π.: 8 και την εκεί βιβλιογραφία). Στην τήρηση του κώδικα, εκτός από τη συναδελφική «αλληλεγγύη», συμβάλλουν ο φόβος των αντιποίνων και η γνώση ότι η υπηρεσία γνωρίζει για τους αστυνομικούς πράγματα που δεν θα ήθελαν να μάθουν οι άλλοι (Skolnick, ό.π.: 12).

Πάντως, το πρόβλημα του κώδικα σιωπής της αστυνομίας (του «μπλε κώδικα της σιωπής») αναγνωρίζεται ως εξαιρετικά κρίσιμο ζήτημα και σε πρόσφατες έρευνες, καθώς πλέον θεωρείται σοβαρή παράμετρος της διαμόρφωσης της ακεραιότητας της αστυνομίας και μέρος της θεωρίας για την ακεραιότητα της αστυνομίας (Kutnjak Ivković et al., 2022). Όπως επισημαίνεται, ενώ ο κώδικας σιωπής αναπτύσσεται σχεδόν σε κάθε αστυνομική υπηρεσία, ως συνέπεια της παραστρατιωτικής οργάνωσής της (Klockars et al., 2006), εντοπίζονται διαφορές ανάμεσα σε αστυνομικές υπηρεσίες υψηλής και χαμηλής ακεραιότητας, τόσο ως προς την απήχηση του κώδικα όσο και ως προς το τι προστατεύεται από αυτόν. Σε αστυνομικές υπηρεσίες χαμηλής ακεραιότητας, ο κώδικας σιωπής είναι ισχυρός και προστατεύει ακόμη και τις πιο σοβαρές μορφές αστυνομικών παραβάσεων. Το αντίθετο συμβαίνει σε αστυνομικές υπηρεσίες υψηλής ακεραιότητας (Kutnjak Ivković et al., 2022: 6).

Εδώ ανακύπτει το ζήτημα του επακριβούς προσδιορισμού της έννοιας της ακεραιότητας, όρου μη νομικού, που τείνει να αντικαταστήσει τους όρους διακριτική ευχέρεια, λογοδοσία, κατασκευάζοντας έναν ιδεατό τύπο συμπεριφοράς αστυνομικού και έναν ασαφή και αόριστο όρο, που ωστόσο επιδιώκεται να είναι ποσοτικά μετρήσιμος (Klockars et al., 2006: xi-xii, xxiv)- χωρίς μεγάλο θόρυβο επομένως αόριστες έννοιες γίνονται στατιστικοί δείκτες, ζήτημα που υπονομεύει τη σχέση των αστυνομικών με τους ανωτέρους τους.

Πάντως, αναγνωρίζεται ότι είναι δύσκολο να αντιληφθεί κάποιος ότι βρίσκεται ενώπιον μιας υπόθεσης διαφθοράς. Ενδεικτικά, ο Skolnick αναφέρει –με βάση συγκεκριμένο παράδειγμα– ότι ακόμα και η βιαστική ανακοίνωση των ονομάτων των αστυνομικών που διερευνώνται από μια υπηρεσία μπορεί να αποτελεί μια ένδειξη διαφθοράς, καθώς έτσι ειδοποιούνται οι παράνομοι αστυνομικοί να προσέχουν και συλλέγουν στοιχεία που θα αξιοποιηθούν στη δίκη: έτσι, οι παράνομοι αστυνομικοί μετατρέπονται σε μυστικούς αστυνομικούς, σχολιάζει ο Skolnick. Σε κάθε περίπτωση, η εσωτερική έρευνα για τη διαφθορά στην αστυνομία έχει πολλές αναλογίες και στοιχεία όμοια με την έρευνα για το οργανωμένο έγκλημα (Skolnick, 2002: 13).

3. Η περίπτωση της Ελληνικής Αστυνομίας: συνθήκες λειτουργίας στις αρχές του 21ου αιώνα

Τα τελευταία 20 περίπου χρόνια, δηλαδή από το τέλος των Ολυμπιακών Αγώνων έως σήμερα, η Ελληνική Αστυνομία απασχόλησε τον δημόσιο λόγο για πέντε κυρίως κατηγορίες ζητημάτων: α) για την αποτελεσματική ή όχι αντιμετώπιση της μικροεγκληματικότητας του δρόμου, που αρχικά ταυτίστηκε από τα ΜΜΕ κυρίως με τους μετανάστες στα μεγάλα αστικά κέντρα. Σήμερα διαπιστώνονται ποικίλες αιτίες εξάπλωσής της και συνδέεται κατά κανόνα με νέους και μετανάστες (Βιδάλη, 2007, β' τόμος· Βιδάλη, 2020· Καρύδης, 2010· Διεθνής Αμνηστία, 2012· Διεθνής Αμνηστία, 2014· Κωνσταντίνου, 2015)· β) για την κατάχρηση της εξουσίας της κατά τον έλεγχο και απώθηση πλήθους στο πλαίσιο μαζικών διαδηλώσεων, άλλου τύπου συγκεντρώσεων αλλά και την αντιμετώπιση βίαιων επεισοδίων (Διεθνής Αμνηστία, 2021· Ε.ΜΗ.ΔΙ.ΠΑ., 2021)· γ) την επιθετική και καταχρηστική αστυνόμευση κατά τη διάρκεια περιπολιών, καταδιώξεων κ.λπ., συμπεριφορά που είχε θύματα, νεκρούς και τραυματίες, για τα οποία η αστυνομία προέβαινε σε συστηματικές αρχικές αρνήσεις παραδοχής της ευθύνης της (ενδεικτ. Κωνσταντόπουλος, 13.11.2023), όπως οι δολοφονίες Γρηγορόπουλου, Σαμπάνη κ.λπ.· δ) για τις πρακτικές που φέρονται ότι αντιστοιχούν σε συγκάλυψη υποθέσεων που είχαν πολιτικές προεκτάσεις ή που έθιγαν συνολικά Τμήματα ή υπηρεσίες της Ελληνικής Αστυνομίας (Ε.ΜΗ.ΔΙ.ΠΑ., 2023: ιδιαιτ. 36 κ.ε.)· ε) δημιουργία νέων επιμέρους μονάδων και υπηρεσιών οι οποίες θα αύξαναν την αποτελεσματικότητά της και θα αποτελούσαν μια αντίδραση στις νέες προκλήσεις, όπως το ηλεκτρονικό έγκλημα και πιο πρόσφατα η βία κατά των γυναικών κ.λπ. (π.χ. Ομάδα ΔΙΑΣ, ΔΕΛΤΑ, Δίωξη Ηλεκτρονικού Εγκλήματος κ.λπ.). Οι συνθήκες αυτές διαμόρφωσαν ένα συγκεκριμένο επαγγελματικό πολιτισμικό υπόβαθρο στην αστυνομία, το οποίο θεμελιώνεται στην καθημερινή ρουτίνα και σε άτυπους επαγγελματικούς κανόνες και αξίες, που λειτουργούν υπό μία φαινομενικά αυστηρή ιεραρχική δομή των υπηρεσιών της αστυνομίας (Chan, 1997: 43) στο πλαίσιο μιας εποχής ραγδαίων και διαδοχικών αλλαγών.

Στις περισσότερες περιπτώσεις πάντως, οι υπηρεσίες που αποτελούσαν το επίκεντρο του ενδιαφέροντος ήταν οι υπηρεσίες «αστυνόμευσης του δρόμου». Οι υπηρεσίες ασφαλείας έμειναν συνήθως εκτός κάδρου πολιτικής αντιπαράθεσης και επικοινωνιακής προβολής. Ωστόσο, παρά την πληθωρική διόγκωση και ενεργοποίηση των επιχειρησιακών μονάδων της αστυνομίας και των ειδικών ομάδων περιπολίας και καταστολής (π.χ. ΟΠΚΕ, ΔΙΑΣ κ.λπ.) και παρά τη συστηματική κατασταλτική τάση στις πολιτικές αστυνόμευσης, δεν έχει αποδειχθεί έως σήμερα η σχέση μεταξύ κατασταλτικής και επιθετικής αστυνόμευσης και μείωσης της εγκληματικότητας, αύξησης των εξιχνιάσεων και καλλιέργειας σχέσεων εμπιστοσύνης αστυνομίας και πολιτών (Παπανικολάου, 2021: 55 κ.ε., ιδιαιτ., 59, 60). Οι διεθνείς έρευνες δείχνουν ότι η σχέση αυτή είναι δυσαπόδεικτη, αλλά και ότι σχετίζεται και με άλλες δημόσιες πολι-

τικές και δράσεις (Punch, 2009· Eck, Maguire, 2006: 248· Zimring, 2007: 196 κ.ε.). Τα παραπάνω αποκτούν όμως μία ιδιαίτερη σημασία ως προς την επίδραση και τη συσχέτισή τους με τον κοινωνικό έλεγχο γενικότερα, αν συνυπολογιστεί και η ιστορική συγκυρία στο πλαίσιο της οποίας πραγματοποιήθηκαν.

3.1. Οι κρίσεις

Ειδικότερα, η τελευταία εικοσαετία συνέπεσε με ιδιαίτερες μεταβολές στην ελληνική κοινωνία, που αφορούσαν *τρεις κατηγορίες κρίσεων*, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές, οι επιπτώσεις των οποίων είναι αδύνατον να μη συνυπολογιστούν στην ανάλυση για την αστυνομία και τον κοινωνικό έλεγχο γενικότερα. Σε αυτές είναι επιπλέον αναγκαίο να συνυπολογιστεί και η πανδημική κρίση που, όπως και οι άλλες, παράγει ακόμα αποτελέσματα. Έχει σημασία όμως ότι επρόκειτο για διαδοχικές κρίσεις που πυροδοτήθηκαν από την κρίση στην οικονομία, και δευτερογενώς καθόρισαν και την αντεγκληματική πολιτική και τις εξελίξεις στην αστυνομία. Γι' αυτό και στη συνέχεια περιγράφουν συνοπτικά αυτές τις διαδοχικές εξελίξεις. Ειδικότερα, *η υπαγωγή της ελληνικής οικονομίας σε επιτήρηση το 2005 και οι επιπτώσεις της* (Βιδάλη, 2007: 139, 264 κ.ε.) σε ένα ευρύτατο φάσμα μεταρρυθμίσεων, όπως στη φορολογία, στις εργασιακές σχέσεις, στην παιδεία, στην υγεία και αλλού, σηματοδότησαν έντονες κοινωνικές συγκρούσεις, εντάσεις και πολιτικές κρίσεις. Την κατάσταση αυτή επιβάρυνε, μεταξύ άλλων, η κλιμάκωση των κοινωνικών ανισοτήτων και η ραγδαία αύξηση της φτώχειας, οι εντάσεις γύρω από το μεταναστευτικό πρόβλημα και τη θέση των μεταναστών που έρχονταν μαζικά στη χώρα (βλ. ενδεικτ. Αντωνόπουλος, Παπανικολάου, 2020), οι ποιοτικές μεταβολές της εγκληματικότητας, η αυστηροποίηση του ποινικού δικαίου υπό την επίδραση ηθικών πανικών και ενός κλιμακούμενου ποινικού λαϊκισμού (Καρύδης, 2015· Χουλιάρας, 2015· Βιδάλη, 2019· Λιάκος, 2019: 587 κ.ε., 605 κ.ε.). Στο πλαίσιο αυτό, η αστυνομία απέκτησε πρωτεύοντα ρόλο στην επίσημη κοινωνική αντίδραση. Δόθηκε βαρύτητα στην επιθετική αστυνόμευση και στις επιχειρησιακές μονάδες της αστυνομίας, υποστελεχώθηκαν τα αστυνομικά Τμήματα και υποβαθμίστηκε η σημασία τους ως κέντρα αναφοράς των πολιτών, δόθηκε έμφαση την εποχούμενη περιπολία, ενώ παράλληλα διεξαγόταν για χρόνια μια συζήτηση για μεταρρυθμίσεις και επιλογές ήπιας αστυνόμευσης από τη μια, και επίτασης της αστυνόμευσης από την άλλη. Ιδίως στο διάστημα από το 2008 έως το 2013 (δολοφονία Π. Φύσσα), η αύξουσα επίδραση των νεοναζιστικών οργανώσεων, όπως η Χρυσή Αυγή, η εγκληματική δράση της και η ανοχή που επιδείχθηκε σε αυτή, η συστηματική ανοχή και καταχρηστική αστυνόμευση χαρακτήρισαν τη δράση της αστυνομίας (βλ. ενδεικτ. Παπαδάκης, 2020: 97 κ.ε.· Βερδές κ.ά., 2020). Παράλληλα, άρχισε να γίνεται περισσότερο αισθητή η παρουσία του οργανωμένου εγκλήματος, χωρίς όμως να προκύπτουν μόνιμες οργανώσεις που ελέγχουν κεντρικά την οργανωμένη παρανομία. Δεν είχαμε δηλαδή φαινόμενα τύπου μαφίας. Η περίοδος των *μνημονίων*, που άρχισε

το 2010, αποτέλεσε μία δεύτερη περίοδο κρίσης και πλέον ραγδαίας κατάπτωσης του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού. Τότε, και εν μέσω πολύ έντονων πιέσεων από τους δανειστές της χώρας και το ΔΝΤ, έντονων συγκρούσεων και κοινωνικής δυσαρέσκειας, άλλαξε μεγάλο μέρος του θεσμικού συστήματος και της νομοθεσίας της χώρας, ενώ άρχισε να διαμορφώνεται ένα ευρύ κοινωνικό κίνημα αντιδράσεων στις πολιτικές λιτότητας και να ασκεί επίδραση η Αριστερά (Κωστής, 2019: 556 κ.ε.· Κωστής, 2022: 856 κ.ε.· Σερεμέτης, 19 κ.ε., 107 κ.ε., 177 κ.ε.). Στο μεταξύ, από το 2005 και μετά πλήθος υποθέσεων διαφθοράς και κρατικών εταιρικών εγκλημάτων είδαν το φως της δημοσιότητας και οδηγήθηκαν σε δίκες, που η έκβασή τους έδειξε το εύρος των εγκλημάτων των ισχυρών, την κρίση του κομματικού συστήματος και διαμόρφωσε στους πολίτες πεποιθήσεις ατιμωρησίας των εγκλημάτων αυτών (Γασπαρινάτου, 2019· Γασπαρινάτου, 2021). Παράλληλα, υποθέσεις εγκληματικών οργανώσεων έδειχναν την αύξουσα εξάπλωση του οργανωμένου εγκλήματος και στην Ελλάδα (Σταμούλη, 2019· Βιδάλη, Γασπαρινάτου, Σταμούλη, 2020). Ειδικά στην αστυνομία, εκτός από την ακραία βία που ασκούσαν ολόκληρα Τμήματα της αστυνομίας σε διάφορες περιπτώσεις (Διεθνής Αμνηστία, 2012 και 2014), άρχισαν όλο και πιο συχνά να έρχονται στο φως της δημοσιότητας υποθέσεις διαφθοράς αστυνομικών, γεγονός που προκύπτει και από το πλήθος των καταγγελιών (ΕΛ.ΑΣ. Δ.Ε.Υ., 2013: 19). Ωστόσο, αν και μετά τις εκλογές του 2015 και την εκλογή κυβέρνησης συνεργασίας της Αριστεράς με ένα μικρότερο κόμμα της συντηρητικής Δεξιάς (2015) δημιουργήθηκαν προσδοκίες ουσιαστικών μεταρρυθμίσεων, αυτό δεν συνέβη. Όμως, αποκλιμακώθηκε σε κάποιο βαθμό η καταστολή στον δρόμο και υποχώρησε το προβάδισμα της αστυνομίας στη διευθέτηση κάθε κοινωνικής αντίδρασης και διαμαρτυρίας και εξαρθρώθηκαν μικρότερες οργανώσεις εμπορίας ναρκωτικών σε περιοχές της Αθήνας. Εκείνη την περίοδο ήταν που άρχισε και η έρευνα της ΕΥΠ, στην οποία θα αναφερθούμε. Όταν στις εκλογές του 2019 ανέλαβε τη διακυβέρνηση η Δεξιά, η αστυνομία απέκτησε ξανά το προβάδισμα της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης. Η *τρίτη κρίση που βίωσε η χώρα ήταν η περίοδος της πανδημίας*, με πολύ πρωτόγνωρες και δυσάρεστες συνέπειες για τον πληθυσμό, τη δημόσια υγεία, την οικονομία και την καταστολή. Η πανδημία άλλαξε τις συνθήκες και στάσεις των ανθρώπων. Μεταξύ άλλων, η αστυνομία ανέλαβε και αρμοδιότητες που δεν ήταν συμβατές με ένα κράτος δικαίου και οι οποίες, ακριβώς εξαιτίας των έκτακτων συνθηκών, από τη μια είχαν την αποδοχή του πληθυσμού σε μεγάλο βαθμό και από την άλλη διαμόρφωσαν νέες εντάσεις με ομάδες νέων ανθρώπων, που απλώς ήθελαν να παρευρίσκονται σε δημόσιους χώρους (The Press Project, 9.5.2020· Η Καθημερινή, 21.4.2021). Η πανδημία δημιούργησε συνολικά νέα δεδομένα για την ελληνική κοινωνία (βλ. ενδεικτ. Λιαργκόβας κ.ά., 2022).

3.2. Η αστυνομία

Αναμφίβολα, οι συνθήκες αυτές επηρέασαν τις εξελίξεις και στο σύστημα ποινικής καταστολής γενικότερα. Ειδικότερα, από την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης, που άλλαξε απότομα τα πάντα στην Ελλάδα, έως σήμερα, οι κοινωνικές συνθήκες και οι αλλαγές στην εγκληματικότητα αποτέλεσαν καθοριστικούς παράγοντες για τις εξελίξεις στην αστυνομία. Η ιδεολογική και επαγγελματική διαμόρφωση του προσωπικού της αστυνομίας έγινε υπό το βάρος αυτών των εξελίξεων, η επίδραση του νεοναζισμού στο προσωπικό της αστυνομίας (βλ. ενδεικτ. Λαμπρόπουλος, 5.10.2013), η αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων που σαφώς επιδρούν και στο προσωπικό της αστυνομίας, οι συνεχείς επιμέρους αναδιοργανώσεις, αν και δεν άλλαξαν τη φιλοσοφία της λειτουργίας του σώματος, διαμόρφωσαν διαφορετικές συνθήκες στο εσωτερικό του σώματος σε σύγκριση με τις προηγούμενες δεκαετίες (Χριστόπουλος, 2014). Μόνο πρόσφατα εισήχθησαν μεταβολές που αλλάζουν το σύστημα προσλήψεων και εκπαίδευσης, καθιερώθηκε η *αστυνομία πολλών ταχυτήτων*, δηλαδή, μια αστυνομία που διαμορφώνεται με βάση διαφορετικά καθεστάτα πρόσληψης, εκπαίδευσης και εξέλιξης που ισχύουν για διαφορετικές κατηγορίες προσωπικού. Δημιουργήθηκαν φίλτρα που διαμορφώνουν οριζόντιους διαχωρισμούς στην εξέλιξη του προσωπικού και επιτάχθηκε έτσι ένα κάθετο σύστημα ιεραρχίας στρατιωτικού τύπου, που εξασφαλίζει την αναπαραγωγή των ανώτερων κλιμακίων, τον διαχωρισμό τους από το κατώτερο προσωπικό, τον έλεγχο από την κυβέρνηση (βλ. Ν. 4962/2022).

3.3. Ο κόσμος της παρανομίας

Στο ίδιο διάστημα όμως, όπως συμβαίνει πάντα υπό αυτές τις συνθήκες, οι κρίσεις και η πανδημία άλλαξαν και αναδιέταξαν τον κόσμο της παρανομίας, όχι μόνο στο επίπεδο της μικρο-εγκληματικότητας, αλλά ιδίως στο επίπεδο των οικονομικών εγκλημάτων, του εγκλήματος του λευκού κολάρου, του κρατικο-επιχειρηματικού εγκλήματος. Άρχισε να εξαπλώνεται έτσι το οργανωμένο έγκλημα, όχι πια από τους κοινούς συνήθεις παράνομους και υπότροπους, αλλά από τους έως τότε ευυπόληπτους επιχειρηματίες που δεν είχαν ποινικά προηγούμενα: καθώς μια σειρά από επιχειρηματικές δραστηριότητες κατέρρευσαν, όπως κατέρρευσαν και κλάδοι του εμπορίου, αλλά και κατά τη διάρκεια της πανδημίας οι νόμιμες οικονομίες της νύκτας και της αναψυχής, αρκετοί επιχειρηματίες στράφηκαν στην παρανομία. Το ζήτημα δεν έχει διερευνηθεί ευρέως, κατ'εξαίρεση (Antonopoulos, Hall, 2014). Έτσι, η μαύρη οικονομία, που έτσι και αλλιώς αποτελούσε πρόβλημα για τη χώρα, εκτινάχθηκε περαιτέρω. Οι συνέπειες αυτών των μεταβολών δεν έχουν ακόμα αποτιμηθεί διεξοδικά στο επίπεδο της εγκληματικότητας. Όμως στο ίδιο διάστημα, από το 2010 και μετά, ένα ζήτημα που ερχόταν συχνά στην επικαιρότητα και εξακολουθεί να απασχολεί είναι η διαφθορά γενικά και η διαφθορά στην αστυνομία ειδικότερα, και συγκεκριμένα κυρίως η μεσαία και μικρή διαφθορά.

Αναδεικνύεται ως εκδοχή της φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής ελεύθερων επαγγελματιών, που θεωρήθηκε ελληνικό πρόβλημα την εποχή των μνημονίων. Αυτή η κατηγορία διαφθοράς όμως, αποπροσανατολίζοντας το δημόσιο ενδιαφέρον, δημιούργησε ένα δίκτυο «αφάνειας» και για το σύστημα μεγάλης διαφθοράς και κατάχρησης εξουσίας στον δημόσιο τομέα, καθώς οι μεγάλες υποθέσεις είτε δεν μπορούσαν να οδηγήσουν σε καταδίκες είτε διευθετούνταν μέσα από ισχυρά δίκτυα συγκάλυψης που συχνά αποκρύπτονταν μέσα από νομιμοφανείς διαδικασίες εύκολα πειστικές για το ευρύ κοινό και όχι μόνον. Έτσι, αποκαλύπτονταν θορυβωδώς σκάνδαλα που μετά από λίγο επισκιάζονταν από άλλα: η διαφθορά γινόταν κανονικότητα για τα καθημερινά δελτία ειδήσεων, παρά το γεγονός ότι μόνο πρόσφατα άρχισε να απασχολεί τους εγκληματολόγους και ερευνητικά (Παπανικολάου, 2020: 60).

Οι συνθήκες που μόλις περιγράψαμε συνοπτικά, επηρέασαν και τη διαφθορά στην Ελληνική Αστυνομία, στο διάστημα ιδίως των κρίσεων, όπου προκύπτει ως συστημικό φαινόμενο. Λαμβάνοντας υπόψη τις συνθήκες αυτές, θα διερευνηθούν στη συνέχεια οι όροι υπό τους οποίους προέκυψαν υποθέσεις οργανωμένης διαφθοράς με διάρκεια στον χρόνο, η κατανόηση της χρησιμότητας/λειτουργικότητας τέτοιων φαινομένων για ευρύτερες οργανωσιακές και πολιτικές επιδιώξεις, η «χαρτογράφηση» του τρόπου ανάπτυξης ανάλογων εγκληματικών οργανώσεων και δικτύων στο εσωτερικό της αστυνομίας και κυρίως, οι πρακτικές συγκάλυψης τέτοιων υποθέσεων. Προϋπόθεση γι' αυτήν τη συγκεκριμένη προσέγγιση είναι η ανάλυση της επίσημης εκδοχής για τη διαφθορά στην Ελληνική Αστυνομία.

4. Η διαφθορά στην Ελληνική Αστυνομία

Στην Ελλάδα, η διαφθορά στην αστυνομία αντιμετωπίζεται και αποτιμάται κατά βάση μέσω της Υπηρεσίας Εσωτερικών Υποθέσεων που συστάθηκε ήδη το 1997 και πρόσφατα, μετά και από άλλες μεταρρυθμίσεις, άλλαξε και πάλι το θεσμικό της πλαίσιο, το οποίο ισχύει έως και σήμερα. Με τις διατάξεις του άρθρου 21 του Ν. 4613/2019, συστάθηκε η Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων Σωμάτων Ασφαλείας (Υ.Ε.Υ.Σ.Α.), στην οποία συγχωνεύθηκαν η Διεύθυνση Εσωτερικών Υποθέσεων της Ελληνικής Αστυνομίας και η Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων του Λιμενικού Σώματος – Ελληνικής Ακτοφυλακής. Όπως αναφέρεται στις απολογιστικές εκθέσεις της υπηρεσίας αυτής, στην Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων Σωμάτων Ασφαλείας μεταλαμπαδεύτηκε η συσσωρευμένη εμπειρία ετών των παραπάνω συγχωνευθέντων Υπηρεσιών, ενώ παράλληλα μεταφέρθηκαν τόσο οι αρμοδιότητές τους όσο και οι αρμοδιότητες της Διεύθυνσης Επιθεώρησης και Ελέγχου του Πυροσβεστικού Σώματος, η οποία μέχρι τη δημοσίευση του Ν. 4613/2019 δεν είχε συσταθεί. Η Υ.Ε.Υ.Σ.Α. εποπτεύεται άμεσα από ανώτατους εισαγγελικούς λειτουργούς (Εισαγγελέα Εφετών Αθηνών και Θεσσαλονίκης), οι οποίοι είναι αρμόδιοι για να λαμβάνουν γνώση των καταγγελιών και να

παρακολουθούν τη διερεύνησή τους. Η Υ.Ε.Υ.Σ.Α. είναι αρμόδια για τη διερεύνηση, εξιχνίαση και δίωξη ορισμένων εγκλημάτων, τα οποία προβλέπονται αναλυτικά στην παρ. 2 του άρθρου 21 του Ν. 4613/2019.

Στο ζήτημα της αρμοδιότητας προκύπτουν δύο ζητήματα που δεν έχουν αναδειχθεί έως τώρα. Το ένα αφορά την παράκαμψη της αστυνομικής ιεραρχίας σε ό,τι αφορά την εποπτεία και τον έλεγχο ορισμένων υπηρεσιών όπως η Υ.Ε.Υ.Σ.Α.: αυτή η επιτελική αντίληψη, που η πρώτη εφαρμογή της ανάγεται στη δεκαετία του 1990, συμβάλλει στο να μπορεί να δρα η ΥΕΥΣΑ εκτός ελέγχου άλλων ενδιάμεσων υπηρεσιών για λόγους εξεμύθειας κ.λπ., αλλά αυτό δεν φαίνεται ότι έχει αποδώσει καρπούς. Το ελληνικό κράτος, αντί να δημιουργήσει μια πραγματική δικαστική αστυνομία, υπηρεσίες με εξορθολογισμένο σύστημα τοποθέτησης και παροχής υπηρεσιών και να καλλιεργήσει την κοινή αντίληψη της δημόσιας αποστολής, δημιούργησε επιμέρους υπηρεσίες, στις οποίες προΐστανται εισαγγελείς ή εποπτεύονται από αυτούς κατά περίπτωση. Ωστόσο, δεν υπάρχει κάποιο ουσιαστικό εκέγγυο εξειδίκευσης για την ανάθεση της εποπτείας, ούτε δημόσια λογοδοσία ή αποτίμηση της αποτελεσματικότητας των υπηρεσιών αυτών (είναι άλλο ο απολογισμός και άλλο η αποτελεσματικότητα). Το δεύτερο ζήτημα αφορά το γεγονός ότι το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη δεν είναι ένα «κανονικό» υπουργείο: είναι μια πολιτική δομή που στο πλαίσιο της υπάγονται πολλές αυτόνομες υπηρεσίες όπως η ΕΛΑΣ, το Πυροσβεστικό Σώμα κ.λπ., με εκτεταμένες αυτονομίες, διοικητική αυτοτέλεια και δικό τους προϋπολογισμό. Η επίδραση αυτής της κατάστασης στη λειτουργία της αστυνομίας δεν έχει διερευνηθεί.

Σε ό,τι αφορά ειδικότερα τη διαφθορά, στις εκθέσεις της νέας υπηρεσίας (π.χ. 2019, 2021) αλλά και στις εκθέσεις της Υπηρεσίας Εσωτερικών Υποθέσεων με την παλαιότερη μορφή της, ρητά συνδέονται μεταξύ τους οι διακρίσεις, η ακραία αστυνομική βία και η διαφθορά. Ρητά αναφέρεται στην έκθεση του 2021, ότι η υπηρεσία αυτή, για να εφαρμόσει το θεσμικό πλαίσιο που επιτάσσει την προστασία των πολιτών από διακρίσεις, επεμβαίνει δραστικά «για την περιστολή ακραίων περιστατικών αστυνομικής βίας, που αποτελούν ειδικότερες μορφές διαφθοράς και εκδηλώνονται ως ρατσισμός και λεκτική κακοποίηση των πολιτών (συμπεριλαμβανομένης της ρατσιστικής, σεξιστικής και ομοφοβικής δυσφήμισης), προσβάλλοντας τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου...» (Ελληνική Αστυνομία, Υ.Ε.Υ., 2018: 13· Υ.Ε.Υ.Σ.Α., 2021: 21). Προκύπτει, επομένως, ότι η Ελληνική Αστυνομία υιοθετεί την άποψη πως η διαφθορά συνδέεται και με τη βία: μόνο που η βία κατανοείται ως μία από τις εκδοχές της διαφθοράς και όχι ως μέρος μιας διαδικασίας μύησης, όπως θα δούμε παρακάτω.

4.1. Η αποτύπωση της διαφθοράς

Η συζήτηση για τη διαφθορά στην Ελληνική Αστυνομία, όπως προαναφέραμε, αν και έχει απασχολήσει, δεν έχει ποτέ πλαισιωθεί συστηματικά από δημόσια στοιχεία για την έκταση του φαινομένου. Συνολικά, τα στοιχεία για τη διαφθορά είναι αρκετά

ασαφή και αόριστα, καθώς προκύπτουν όχι από πραγματικά περιστατικά, αλλά από δείκτες αντίληψης για τη διαφθορά, με βάση δηλώσεις αξιωματούχων και ειδικών. Αυτή είναι και η μέθοδος της Διεθνούς Διαφάνειας και άλλων διεθνών φορέων. Παρ' όλα αυτά, τα στοιχεία της Υπηρεσίας Εσωτερικών Υποθέσεων των Σωμάτων Ασφαλείας (πρώην Υπ.Εσ.Υποθ. ΕΛ.ΑΣ., βλ. προηγ.) προκύπτουν από καταγγελίες επί πραγματικών περιστατικών. Η Υ.Ε.Υ.Σ.Α. ωστόσο δημοσιοποιεί δεδομένα στο πλαίσιο απολογισμού της δράσης της και όχι για να πληροφορήσει για τη διαφθορά. Σε κάθε περίπτωση, με βάση τα στοιχεία αυτής της υπηρεσίας, προκύπτει διαχρονικά ότι οι καταγγελίες για διαφθορά που παραλαμβάνει, αφορούν στην πλειονότητά τους αστυνομικό προσωπικό, ενώ οι άλλες κατηγορίες προσωπικού του Δημοσίου έχουν μεγάλη διασπορά σε σύγκριση με τους αστυνομικούς. Έτσι, το 2020 από τα 1.310 άτομα που εμπλέκονταν με τις καταγγελίες που υποβλήθηκαν (σύνολο 811 καταγγελίες), οι 394 ήταν αστυνομικοί. Από το σύνολο των καταγγελιών του έτους 2021 (991 καταγγελίες συνολικά), οι 535 αφορούσαν αστυνομικούς και από τα 1.445 άτομα που εμπλέκονταν, οι 391 ήταν αστυνομικοί. Καμία άλλη κατηγορία προσωπικού του Δημοσίου δεν κατέγραψε τόσο έντονη συγκέντρωση (π.χ. στο ίδιο έτος, 69 ήταν οι λιμενικοί, ενώ οι 346 υπάλληλοι του Δημοσίου κατανέμονται σε διάφορες υπηρεσίες) (βλ. Υ.Ε.Υ.Σ.Α., 2022: 36 κ.ε.). Από τις παραπάνω καταγγελίες (991) του έτους 2021, οι 693 αφορούσαν αδικήματα διαφθοράς, εκ των οποίων οι 374 αφορούσαν αστυνομικό προσωπικό (54%) και ειδικότερα 626 αδικήματα διαφθοράς.

Σύμφωνα με τις εκθέσεις της υπηρεσίας αυτής, στην πλειονότητά τους, οι αστυνομικοί για τους οποίους υπάρχει καταγγελία είναι νέοι (η κρίσιμη ηλικία είναι μεταξύ 30-40 ετών), αλλά έχουν διανύσει κατά κανόνα μια δετία στην υπηρεσία και είναι έγγαμοι. Οι ποσοτικές διαφορές στα στοιχεία αυτά μεταξύ 2017 και 2022 δεν είναι αξιοσημείωτες. Στις περισσότερες των περιπτώσεων ασκήθηκαν ποινικές διώξεις σε βάρος των αστυνομικών για εγκλήματα δωροδοκίας, παράβασης καθήκοντος, ένταξης σε εγκληματική οργάνωση και για άλλα εγκλήματα, τα οποία όμως αφορούν πολύ λιγότερες περιπτώσεις. Για παράδειγμα, το 2021, από το σύνολο των ποινικών διώξεων κατά αστυνομικών (108), οι 30 αφορούσαν ένταξη σε εγκληματική οργάνωση, 33 δωροληψία, 25 παραβίαση καθήκοντος (Υ.Ε.Υ.Σ.Α., 2022: 52, 55).

Ένα αξιοσημείωτο στοιχείο που προκύπτει από τις εκθέσεις της Υπηρεσίας Εσωτερικών Υποθέσεων των Σωμάτων Ασφαλείας Υ.Ε.Υ.Σ.Α. (πρώην Υ.Ε.Υ.) από το 2017 έως το 2021 είναι ότι η διαφθορά είναι υπόθεση του κατώτερου προσωπικού: όπου καταγράφεται, αφορά τα χαμηλά ιεραρχικά κλιμάκιά του, η πλειονότητα των υποθέσεων διαφθοράς για τις οποίες ασκούνται ποινικές διώξεις αφορούν χαμηλόβαθμο προσωπικό, ενώ μόλις ένα μικρό ποσοστό αφορά ανώτερους και ανώτατους αξιωματικούς.

Κατηγορία προσωπικού ΕΛΑΣ	2016 %	2017	2018	2019	2020	2021
Ανώτατοι αξιωματικοί	4,5	5	9	5	9	6
Κατώτεροι αξιωματικοί	7,5	17	13	10	2	10
Κατώτεροι αστυνομικοί/Υπαξιωματικοί	69,6	70	77	82	73	81
Ειδικοί Φρουρού/ Συνοριακοί φύλακες	18,4	8	1	3	9 +7	3

4.2. Ποιοτικές διαστάσεις

Η διαφθορά στην αστυνομία, όμως, επιβάλλεται να αξιολογηθεί όχι μόνο με ποσοτικούς αλλά και με ποιοτικούς όρους: η καταγγελία για ένα άτομο μπορεί να αφορά περισσότερες εγκληματικές πράξεις (βλ. π.χ. και προηγ. έκθεση του 2021) και να συναρτάται με περισσότερα άτομα. Επίσης, αρκεί και μία μόνο υπόθεση για να υπάρξει ή να εξαρθρωθεί ένα σύστημα, που ελέγχει π.χ. παράνομες αγορές και νομιμοποιεί παράνομα έσοδα και ταυτόχρονα ελέγχει και την ίδια την αστυνομία ή και άλλες υπηρεσίες. Η έρευνα για τα αίτια και τους όρους εμφάνισης, ανάπτυξης και αντιμετώπισης τέτοιων περιπτώσεων είναι πολύ σημαντική, επειδή μπορεί να μας δείξει υπό ποιες συνθήκες οι αστυνομικοί εμπλέκονται με την κοινή παρανομία, τις πρακτικές που τα δίκτυα παρανόμων υιοθετούν για να προστατεύονται, τις πρακτικές αδρανοποίησης του νόμου και συγκάλυψης που είναι διαχρονικές και συχνά εξαιρετικά βίαιες, όπως και τις τάσεις στην αντεγκληματική πολιτική κ.λπ. Επίσης, από τα ποιοτικά στοιχεία που αφορούν συγκεκριμένες υποθέσεις, μπορεί να αντληθούν εκτιμήσεις και συμπεράσματα χρήσιμα για την κατανόηση των ρόλων και τη θέση των παράνομων αστυνομικών μέσα στο σώμα, το εύρος ενός παράνομου δικτύου-οργάνωσης, τα οικονομικά μεγέθη που διακυβεύονται κ.λπ. Τέλος, η ποιοτική έρευνα και ανάλυση θα δείξει έμμεσα και τα όρια της ποσοτικής αποτίμησης της διαφθοράς στην αστυνομία και εάν τελικά τα στατιστικά στοιχεία για τη διαφθορά είναι αξιόπιστος οδηγός για την αντιμετώπισή της.

Στο πλαίσιο αυτό, η προσέγγιση των ποιοτικών ευρημάτων από μια πολύκροτη υπόθεση που απασχολεί την ελληνική δικαιοσύνη μάς καθοδηγεί και για την ανάλυση της διαφθοράς στην Ελληνική Αστυνομία, όχι ως ατομικού προβλήματος, αλλά ως δομικού ζητήματος που προκύπτει μέσα από τη λειτουργία και τις δυσλειτουργίες της αστυνομίας και έχει μια δική της εσωτερική κανονιστική τάξη (Della Porta, Vannucci, 2012: 57 κ.ε., 76). Η υπόθεση σε ό,τι αφορά την ποινική δίκη για το μέρος των κακουργημάτων βρίσκεται σε εξέλιξη.

5. Η πραγματική διαφθορά: «Σήμερα έχει σουβλάκια με σως»¹

Η συγκεκριμένη υπόθεση αποκαλύπτεται αρχικά το 2015. Αφορούσε υψηλόβαθμους απόστρατους και εν ενεργεία αξιωματικούς της ΕΛΑΣ, αλλά και πολίτες με ή χωρίς ποινικό προηγούμενο, οι οποίοι συμμετείχαν σε οργανωμένο δίκτυο προστασίας παράνομων επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών πορνείας και παράνομων τυχερών παιχνιδιών. Πρόκειται για μια υπόθεση που εντάσσεται στο συνολικό ζήτημα του οργανωμένου εγκλήματος στην Ελλάδα. Το ενδιαφέρον της αφορά και άλλα στοιχεία εκτός από τα προαναφερθέντα, επειδή η μελέτη της α) υποδεικνύει τη διαχρονικότητα συγκεκριμένων παράνομων αγορών αναψυχής και εκμετάλλευσης, β) επιβεβαιώνει τον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζει η αστυνομία και ανώτερα στελέχη της στις παράνομες οικονομίες αυτής της κατηγορίας, γ) αποτελεί ένα «υπόδειγμα» για το πώς οργανώνεται ένα εγκληματικό δίκτυο μέσα στην αστυνομία και πώς διαμορφώνονται σχέσεις συνεργατικής συμβίωσης νομιμότητας και παρανομίας και, τέλος, δ) αποκάλυπτει τις πρακτικές συγκάλυψης που ακολουθούνται σε αυτές τις περιπτώσεις μέσα από νομιμοφανείς ιδίως διαδικασίες.

Ειδικότερα, η υπόθεση, σύμφωνα με στοιχεία που έχουν δημοσιευθεί, έχει ως εξής: Το 2015, η ΕΥΠ προέβη σε μία σειρά παρακολουθήσεων που περιελάμβαναν και τον επιχειρηματία Δ.Μ. Τον Δεκέμβριο του 2016, η ΕΥΠ έστειλε ενημερωτικό υλικό στην Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, η οποία ζήτησε προκαταρκτική εξέταση. Επρόκειτο για υπόθεση που αφορούσε υψηλόβαθμους απόστρατους και εν ενεργεία αξιωματικούς, οι οποίοι συμμετείχαν σε οργανωμένο δίκτυο συγκάλυψης/προστασίας παράνομων επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών πορνείας και παράνομων τυχερών παιχνιδιών. Στην εγκληματική αυτή οργάνωση φέρονται ότι συμμετείχαν αξιωματικοί της Ελληνικής Αστυνομίας εν ενεργεία και αφυπηρητήσαντες, έμπειροι παράνομοι με ποινικό προηγούμενο, δικηγόροι και άλλοι. Όπως αποκλύφθηκε σε ένα δεύτερο στάδιο, τα χρήματα που αποκομίζονταν επενδύονταν στη συνέχεια σε νόμιμες επιχειρήσεις (βλ. επομ.). Την έρευνα ανέλαβε η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών (ΕΥΠ). Το σύστημα αυτό φέρεται ότι δημιουργήθηκε περίπου το 2012-2013 (Reporters United). Η ΕΥΠ διενήργησε την έρευνα μέσω συνακροάσεων (τηλεφωνικών παρακολουθήσεων), χωρίς την Ελληνική Αστυνομία. Η υπόθεση οδήγησε σε ποινικές δίωξεις και στη συνέχεια σε δίκες (βλ. επομ.).

Το 2018, μετά από παρακολούθηση σχεδόν είκοσι μηνών, οι αξιωματούχοι της ΕΥΠ συνέταξαν ένα ενημερωτικό υπόμνημα, το οποίο διαβίβασαν στην Εισαγγελέα του

1. Για τη διατύπωση, βλ. Πώποτας, Δ., Καλύβα, Α. «Το πόρισμα της ΕΥΠ για τη διαφθορά στην ΕΛΑΣ: 106.000 συνομιλίες για ναρκωτικά, πορνεία και τζόγο». Πρώτο Θέμα, 29.6.2020. <https://www.protothema.gr/greece/article/1021592/to-porisma-tis-eup-gia-ti-diafthora-stin-elas-106000-sunomilies-gia-narkotika-porneia-kai-tzogo/>. Επίσης, όλες οι πηγές από τον Τύπο που χρησιμοποιήθηκαν για την περιγραφή της υπόθεσης παρατίθενται αναλυτικά στο τέλος, στη Βιβλιογραφία.

Αρείου Πάγου και στον Εισαγγελέα Διαφθοράς. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο υπόμνημα της ΕΥΠ, «το κύκλωμα έχει καταφέρει να διεισδύσει σε σημαντικές υπηρεσίες της Ελληνικής Αστυνομίας παρέχοντας την απαραίτητη κάλυψη σε καταστήματα με παράνομη δραστηριότητα, χρηματίζοντας εν ενεργεία υψηλόβαθμους αστυνομικούς, με τη βοήθεια απόστρατων αξιωματικών, εξασφαλίζοντας την ανάπτυξη της παράνομης δραστηριότητάς του και αποκομίζοντας μεγάλα χρηματικά ποσά (Πώποτας, Καλύβα, 2020). Στη συνέχεια, 88 CD που περιελάμβαναν 106.000 (!) τηλεφωνικές συνομιλίες στέλνονται στην Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων της ΕΛΑΣ και την Οικονομική Αστυνομία για απομαγνητοφώνηση. Η υπόθεση παραπέμφθηκε στη Δικαιοσύνη το 2020, αλλά δεν υπήρξε, όπως φαίνεται, μέριμνα για την απομάκρυνση των εμπλεκόμενων αστυνομικών από τις θέσεις τους πριν από τον Ιούνιο του 2020, δηλαδή, πριν αρχίσει η δίκη (ΕΘΝΟΣ, 30.6.2020) και έτσι, αν και υπόδικοι, αυτοί εξακολούθησαν να υπηρετούν στην ίδια θέση. Κατηγορούμενοι, στη δίκη για τα πλημμελήματα που ξεκίνησε στο Τριμελές Εφετείο Πλημμελημάτων Αθηνών, ήταν αρχικά 19 άτομα, εκ των οποίων πέντε ήταν αστυνομικοί (εν ενεργεία ή εν αποστρατεία) και τρεις δικηγόροι, και οι άλλοι πολίτες. Κάποιοι εξ αυτών εμπλέκονταν και σε άλλες υποθέσεις, που στο μεταξύ απασχολούσαν το πανελλήνιο. Μεταξύ των αστυνομικών ήταν ένας υποστράτηγος ε.α., πρώην τμηματάρχης στην Αντιτρομοκρατική, ένας αντιστράτηγος ε.α., πρώην διευθυντής Ασφάλειας Αττικής, ένας απόστρατος αξιωματικός της ΕΛΑΣ, ένας εν ενεργεία ταξίαρχος, ένας πρώην αστυνομικός. Σε ένα τέτοιο δίκτυο επομένως είναι αναγκαίο να συμμετέχουν εκπρόσωποι από όλο το φάσμα των εμπλεκόμενων επαγγελματιών που είναι απαραίτητα για τη λειτουργία μιας παράνομης αγοράς. Σε ανάλογες διαπιστώσεις έχουν καταλήξει εξάλλου πλήθος σχετικών έργων, όπως η έρευνα του Chambliss στο Seattle (Chambliss, 1988: 60 κ.ε.). Οι πράξεις στις οποίες αναφέρεται το κατηγορητήριο αφορούσαν το 2016, αλλά στο πόρισμα της ΕΥΠ διατυπώνεται η εκτίμηση, ότι η δράση του κυκλώματος είχε ξεκινήσει τρία με τέσσερα χρόνια νωρίτερα, δηλαδή όταν οι υψηλόβαθμοι της ΕΛΑΣ ήταν ακόμη εν ενεργεία (Πολυχρονιάδης, 28.2.2022).

5.1. Το δίκτυο

5.1.1. Η δημιουργία αναγκών και η πώληση υπηρεσιών ασφάλισης κινδύνων: Μια μαύρη οικονομία

Σύμφωνα με την ΕΥΠ (κατά τα δημοσιευμένα στοιχεία), το εγκληματικό αυτό δίκτυο παρείχε προστασία σε 350 παράνομους οίκους ανοχής, 250 παράνομα στούντιο, 300 παράνομα καζίνο-χαρτοπαικτικές λέσχες στο λεκανοπέδιο της Αττικής. Το χρηματικό ποσό που κατέβαλαν οι ιδιοκτήτες των επιχειρήσεων αυτών για την παροχή προστασίας (αναφέρεται ως κάλυψη) διέφερε ανάλογα με το είδος της παράνομης δραστηριότητας που προστατεύονταν. Έτσι, για έναν οίκο ανοχής καταβάλλονταν πάνω από 1.000 ευρώ μηνιαίως, για τα studio 1.500 ευρώ μηνιαίως, για τα strip

shows ανάλογα με τη συμφωνία που είχε γίνει, ενώ για τα παράνομα καζίνο το ποσό μπορεί να έφθανε τα 5.000-7.000 ευρώ μηνιαίως. Υπολογίζεται ότι τα χρήματα που συγκεντρώνονταν ξεπερνούσαν το 1.000.000 ευρώ μηνιαίως, καθώς στο σύστημα αυτό συμμετείχε μεγάλος αριθμός παράνομων επιχειρήσεων (Πώποτας, Καλύβα, 23.6.2020). Το παράνομο αυτό μόρφωμα, σύμφωνα με την παραπάνω ανάλυση, φαίνεται ότι λειτουργούσε ως ασφαλιστική εταιρεία: σε αντίθεση με τις συνήθεις επιχειρήσεις παροχής προστασίας και εκβίασης, που γίνονται κατά κανόνα σε βάρος νόμιμων επιχειρήσεων, στην περίπτωση που εδώ εξετάζεται, η αστυνομία παρείχε προστασία σε παράνομες επιχειρήσεις (δηλαδή επιχειρήσεις που κατ' αρχάς δεν είχαν άδεια λειτουργίας, ενώ στην περίπτωση των οίκων ανοχής οι παρανομίες εκτείνονται και σε άλλα επίπεδα). Η πορνεία πάντοτε είχε μια ιδιαίτερη σημασία για τις παράνομες οικονομίες και το οργανωμένο έγκλημα: η εκμετάλλευση των νέων γυναικών κυρίως και η πώληση ερωτικών υπηρεσιών αποτελούσε πηγή κέρδους για το οργανωμένο έγκλημα σε διάφορες μορφές του, είδος ανταλλαγής-πληρωμής σε αστυνομικούς για την προστασία από την αστυνομία, αλλά και τρόπος ξεπλύματος χρήματος και στήριξης διεφθαρμένων καθεστώτων (Punch, ό.π.: 62, 98, 109· Sáenz Rouver, 2008: 65 κ.ε., 87, 114). Δεν είναι γνωστό αν η οργάνωση αυτού του δικτύου προέκυψε από πρωτοβουλία των αστυνομικών. Επρόκειτο για ένα δίκτυο συστημικής διαφθοράς, δηλαδή διαφθοράς που παραγόταν μέσα από τον ίδιο τον φορέα, την αστυνομία, και τους όρους λειτουργίας του. Από την άποψη της κοινωνικής και επιχειρησιακής οργάνωσης του συγκεκριμένου συστήματος διαφθοράς, η διαφθορά στην περίπτωση μας έχει μια καινοτομική διάσταση, με τη σημασία που αποδίδει ο Merton (1970) στον όρο, η οποία ενδεχομένως να συνδέεται με τις εντάσεις και τα διλήμματα που δημιουργεί η ίδια η δομή της αστυνομίας στους αστυνομικούς, η επίλυση των οποίων μέσω της διαφθοράς εξασφάλιζε την αναπαραγωγή του συστήματος αυτού, δηλαδή της συμβίωσης της αστυνομίας με την παρανομία (Della Porta, Vannucci, 2012: 1-2· Chambliss, 1988: 207). Από την υπόθεση αυτή επιβεβαιώνεται ότι είναι το είδος της παράνομης δραστηριότητας που προσδιορίζει τη δομή και την κοινωνική οργάνωση της εγκληματικής ομάδας – εγκληματικής οργάνωσης (βλ. και προηγ.).

5.1.2. Κοινωνική οργάνωση και καταμερισμός εργασίας

Είναι γνωστό ότι σε υποθέσεις οργανωμένου εγκλήματος ο καταμερισμός εργασίας – καταμερισμός των ρόλων είναι λειτουργικός, και αποβλέπει στην υλοποίηση του γενικού και του ειδικού σχεδίου κάθε φορά. Όμως δεν πρόκειται πάντα για εγκληματική οργάνωση με την τυπική έννοια, αλλά και για δίκτυα που λειτουργούν αυτοματοποιημένα, χωρίς αρχηγούς και ισχυρές ομάδες: πρόκειται «...για συμμαχίες μεταξύ επιχειρηματιών, πολιτικών εφαρμοστών του νόμου και εκβιαστές...» Chambliss (1988: 73). Η περίπτωση που εξετάζουμε φαίνεται ότι εντάσσεται σε ένα τέτοιο σχήμα. Το εγκληματικό σύστημα λειτουργούσε μέσω «πρακτόρων»-συνδέσμων, που διευκόλυναν την υλοποίηση του σχεδίου, και μεσαζόντων, οι οποίοι λειτουργούσαν και ως εγγυητές ότι θα τηρηθούν οι

συμφωνίες. Κεντρικό πρόσωπο στη σχέση αστυνομικών, απόστρατων και επιχειρήσεων στις οποίες προσφερόταν προστασία/κάλυψη φέρεται ότι ήταν ο Δημήτρης Μάλαμας (το όνομά του έχει δημοσιοποιηθεί ευρέως), ιδιοκτήτης επιχείρησης εισαγωγής καφέ και επίσης χαρτοπαικτικής λέσχης, που δολοφονήθηκε στις 29.10.2019. Σύμφωνα με τα δημοσιεύματα, είχαν στρατολογηθεί πολλοί αξιωματικοί σε θέσεις κλειδιά, τόσο στην Αθήνα όσο και στην περιφέρεια, οι οποίοι φρόντιζαν να διευκολύνουν το κύκλωμα: Ειδικότερα, οι απόστρατοι, μέσω των σχέσεών τους με εν ενεργεία αξιωματικούς της αστυνομίας, φρόντιζαν να τοποθετούνται χρήσιμοι αξιωματικοί σε θέσεις κλειδιά, ώστε να εξυπηρετείται η οργάνωση. Για να ελέγχονται αποτελεσματικά συγκεκριμένες υπηρεσίες της ΕΛΑΣ, τα χρηματικά ποσά που δίνονταν στους αστυνομικούς για τις καλές θέσεις ξεπερνούσαν τα 100.000 ευρώ! (δεν αναφέρεται το διάστημα που αφορούσε το ποσό αυτό) (Γώποτας, Καλύβα, 23.6.2020).

Έτσι, στην υπόθεση μεταξύ άλλων εμπλέκεται, σύμφωνα με τα δημοσιεύματα, και ο διοικητής της Διεύθυνσης Ασφάλειας Αττικής, που φέρεται ότι είχε ρόλο κλειδί (π.χ αποπροσανατολισμού της έρευνας), καθώς φέρεται ότι είχε, μεταξύ άλλων, φροντίσει να ελέγξει έρευνα για ανθρωποκτονία-συμβόλαιο θανάτου, αφαιρώντας τη σχετική αρμοδιότητα της έρευνας από τους αξιωματικούς που την ερευνούσαν από το Τμήμα Ανθρωποκτονιών. Παρά τη δημοσιοποίηση της δραστηριότητας και αν και του είχε ασκηθεί ποινική δίωξη, δεν απαλλάχθηκε από τα καθήκοντά του (Lifo, 14.6.2020).

Η εξασφάλιση διαύλων παράκαμψης ή παραβίασης του νόμου στο εσωτερικό του συστήματος είναι τυπικός λόγος προσέγγισης του προσωπικού της αστυνομίας και δημιουργίας «δεσμών» των δικτύων παράνομων, στη συγκεκριμένη όμως περίπτωση προκύπτει μια καινοτομία. Δεν πρόκειται για μια τυπική διαδικασία «δούναι και λαβείν», αλλά για συνεταιρισμό (ή συμμαχία, βλ. προηγ.) στην οργάνωση, διεύθυνση και προστασία του συστήματος των παράνομων επιχειρήσεων. Λογικά αυτό περιλαμβάνει και την εφαρμογή εκφοβισμού και αντιποίνων, ώστε να μην αποκαλυφθεί το σύνολο ενός τέτοιου συστήματος, είτε πρόκειται για στελέχη της αστυνομίας είτε πρόκειται για ισχυρούς ιδιώτες. Είναι χαρακτηριστικό ότι ανάλογα ευρήματα αντλούνται από τις διαπιστώσεις της επιτροπής Mollen, στις οποίες αναφερθήκαμε σε προηγούμενη ενότητα: η κατάχρηση εξουσίας και η ενεργός αστυνομική εγκληματικότητα, η κατάρρευση της διάκρισης ανάμεσα σε διεφθαρμένους αστυνομικούς και παράνομους, η προσαρμογή της κρατικής παρανομίας στις ανάγκες της παράνομης αγοράς, αλλά και οι λειτουργικές σχέσεις αστυνομικής καταχρηστικής βίας και διαφθοράς (Shally-Jensen, 2010· Pontell, Rosoff, 2013· Hon. Baer, Armao, 1995) είναι στοιχεία που αντιστοιχούν και στην περίπτωση της διαφθοράς στην Ελληνική Αστυνομία, που εξετάσαμε εδώ.

Ειδικότερα, στη συγκεκριμένη υπόθεση προκύπτει ότι κάποια ανώτερα στελέχη της αστυνομίας είχαν αναλάβει τη διεύθυνση της επιχείρησης προστασίας παράνομων επιχειρήσεων και έλεγχαν/διηύθυναν κατ' ουσίαν ένα μέρος αυτής της μαύρης οικονομίας. Η διεύθυνση προκύπτει με βάση την κοινή λογική σε συνδυασμό με τα σχετικά δημοσιεύματα, επειδή η διατήρηση των παράνομων επιχειρήσεων, η οργάνωση της

«ασφάλειάς» τους, η πρόσληψη προσωπικού, η οργάνωση και επιβολή ποινών και αντι-ποινών και ο καταμερισμός εσόδων και αμοιβών εξαρτάτο από ή και από τα στελέχη της αστυνομίας: αυτό εξάλλου σημαίνει προστασία. Η διαφορά με την παροχή προστασίας από κοινούς εκβιαστές είναι ότι αυτοί ζητούν χρήματα για να μην καταστρέψουν μια νόμιμη επιχείρηση. Πρόκειται για ένα σύστημα έκτακτης παράνομης φορολογίας των επιχειρήσεων. Εδώ, όμως, δεν επρόκειτο για τον ίδιο τύπο προστασίας. Η προστασία παράνομων επιχειρήσεων υποστηρίζουμε ότι διαμόρφωσε ένα σύστημα φορολογίας και ασφάλισης των παράνομων επιχειρήσεων, που δεν είχε μεσίτες, διευθυνόταν απευθείας από την αστυνομία, ενώ δεν παρακώλυε τη δράση των «κανονικών» εγκληματικών οργανώσεων του κοινού εγκλήματος, μια που η δράση της λεγόμενης Greek Mafia είχε οριοθετηθεί, όπως φαίνεται, στις συγκεκριμένες δραστηριότητες. Άρα επρόκειτο για κάτι πολύ περισσότερο από τη διαφθορά ή την εκβίαση: η υπόθεση αυτή συνέβαλε ενδεχομένως σε συνολικότερες αναδιατάξεις του υποκόσμου.

5.1.3. Η συμβίωση νομιμότητας και παρανομίας: «προσφορές που δεν μπορείς να αρνηθείς» και νομιμοποίηση των εσόδων

Ο προσδιορισμός των ποσών πληρωμής, σύμφωνα με τα δημοσιεύματα για το σχετικό έγγραφο της ΕΥΠ, γινόταν με βάση ετήσιο προγραμματισμό, ύστερα από άτυπη συμφωνία για ένα εφάπαξ πάγιο χρηματικό ποσό που θα καταβαλλόταν για όσα καταστήματα με παράνομη δραστηριότητα συμμετείχαν στο πρόγραμμα κάλυψης, ανεξάρτητα από τον αριθμό τους. 'Ό,τι περίσσευε ήταν προμήθεια γι' αυτόν που μεσολαβούσε. Οι αμοιβές των εμπλεκόμενων αστυνομικών καταβάλλονταν σε 15νήμερη βάση. Φέρεται ότι η ειδοποίηση των αστυνομικών για να παραλάβουν τον μισθό τους γινόταν με την κωδική φράση «σήμερα έχει σουβλάκια με σως» (Γώποτας, Καλύβα, 23.6.2020).

Τα χρήματα που αποκομίζονταν από την προστασία ξεπλένονταν με χρηματοδότηση νόμιμων επιχειρήσεων, εργολαβιών κ.λπ. (π.χ. εργολαβίες σε κυλικεία) ή με αγορές και προσχηματικές μεταβιβάσεις χρημάτων. Έτσι, π.χ., στο δίκτυο φέρεται ότι εμπλεκόταν και βουλευτής, που έκανε μεσολάβηση για να αποκτήσει το κύκλωμα το κυλικείο της Βουλής και επίσης, ότι ξεπλένονταν χρήματα μέσω καταστημάτων στη Μύκονο με ποσά που έφθαναν τις 150.000-200.000 ευρώ ημερησίως, μέσω ηλεκτρονικών κρατήσεων και ηλεκτρονικών πληρωμών. Τα χρήματα αυτά, στη συνέχεια, τοποθετούνταν σε λογαριασμούς σε φορολογικούς παράδεισους της Ευρώπης. Η οργάνωση, όπως αναφέρεται, «τιμωρούσε» αυτούς που δεν ήταν συνεπείς στις πληρωμές, στέλνοντάς τους την αστυνομία για έλεγχο και συλλήψεις (Καλαφάτης, 2020).

Από το σύστημα πληρωμών, σε συνδυασμό με τον αριθμό των προστατευόμενων επιχειρήσεων και εκείνων που διευκόλυναν τη νομιμοποίηση των χρημάτων, προκύπτουν τρία συμπεράσματα: α) η οργάνωση αυτή λειτούργησε υπό ένα καθεστώς σοβαρών οργανωσιακών ελλειμμάτων της αστυνομίας (π.χ. στους όρους εκτέλεσης υπηρεσίας, στο σύστημα κρίσεων κ.λπ.) και στο πλαίσιο καλλιέργειας μιας συγκεκριμένης νοοτροπίας και στάσης απέναντι στον νόμο: οι ευνοϊκές για την παραβίαση του νόμου

αντιλήψεις υπερίσχυαν των αρνητικών, σε συνδυασμό με την ισχύ ενός συγκεκριμένου στρατιωτικού τύπου εξουσίας, ο οποίος διασφάλιζε την παραβίασή του: Η εμπλοκή των αστυνομικών στην υπόθεση παρείχε «εγγυήσεις» μη αποκάλυψης του κυκλώματος αυτού στο εσωτερικό της αστυνομίας και προστασίας από «άσχετους» ελέγχους και αποπροσανατολισμό των ερευνών (π.χ. βλ. τον ρόλο που φέρεται ότι είχε ο Διευθυντής Ασφάλειας Αττικής), στοιχεία τυπικά σε ένα κύκλωμα διαφθοράς μέσα στην αστυνομία· β) οι παράνομες οικονομίες είναι χρήσιμες για πολλούς: το σύστημα αυτό είχε μάλλον εκτεταμένο πεδίο δράσης, ήταν πολυπληθές και αποτελούσε για τους πολλούς εκ των εμπλεκόμενων μια πηγή συμπληρωματικών εσόδων (αφορολόγητων προφανώς) –λειτουργούσε ως συμπληρωματικός μισθός–, για άλλους μια πηγή μεγάλου πλούτου, που υπό το βάρος της κρίσης (η υπόθεση προέκυψε ακριβώς με την υπογραφή του πρώτου μνημονίου) είχε επιπλέον βαρύτητα για τους εμπλεκόμενους· γ) από τις παράνομες οικονομίες δεν κερδίζουν μόνο οι παράνομοι, αλλά και οι νόμιμοι επιχειρηματίες: δεν ήταν μόνο οι άμεσα εμπλεκόμενοι που κέρδιζαν από τις παράνομες οικονομίες, αλλά και ένα ολόκληρο σύστημα επαγγελματιών, νόμιμων κατά τα άλλα, που τοποθετούνται στην περίμετρο δράσης αυτής της οργάνωσης, ζούσαν από τις παράνομες επιχειρήσεις (επιχειρήσεις εφοδιασμού, πελάτες των οίκων ανοχής και των παράνομων καζίνο κ.λπ.) και που είχαν κάθε λόγο και να συγκαλύπτουν και να σιωπούν. Έτσι, διασφαλιζόταν η αναπαραγωγή του κυκλώματος αυτού. Το όλο θέμα θέτει πολλά ερωτήματα σχετικά με τις ευρύτερες συνθήκες υπό τις οποίες ανακύπτουν τέτοιες υποθέσεις και ιδίως ποια είναι η επίσημη κοινωνική αντίδραση μετά την αποκάλυψή τους. Επιπλέον, ειδικό ενδιαφέρον παρουσιάζει στη συγκεκριμένη υπόθεση η δικαστική της εξέλιξη.

5.2. Η δικαστική εξέλιξη, αποπροσανατολισμός, εξουδετέρωση του νόμου και πρακτικές συγκαλύψεως

Συνολικά, για την υπόθεση αυτή παραπέμφθηκαν ως κατηγορούμενοι 19 άτομα, μεταξύ των οποίων και οι αξιωματικοί της ΕΛΑΣ. Η παραπομπή στη συνέχεια οδήγησε σε διαχωρισμό των εγκλημάτων και σε δίκη τον Ιούνιο του 2022 μόνο για τα πλημμελήματα, ώστε να αποφευχθεί η παραγραφή τους. Θα ακολουθήσει η δίκη για τα κακουργήματα, η οποία έως και τον Νοέμβριο του 2023 δεν είχε ξεκινήσει. Ωστόσο, μεσολάβησαν σημαντικές εξελίξεις.

5.2.1. Η ακρήστευση του ανακριτικού υλικού

Με την εκκίνηση της δίκης, μετά από αίτημα της υπεράσπισης και με σύμφωνη τη γνώμη του εισαγγελέα κρίθηκε κατά πλειοψηφία, ότι μεγάλο μέρος των παρακολουθήσεων της ΕΥΠ, περίπου ένα εξάμηνο συνακροάσεων, δεν μπορούσε να ληφθεί υπόψη από το δικαστήριο, διότι όταν έγιναν αυτές οι παρακολουθήσεις δεν είχαν τηρηθεί οι σχετικές διατάξεις για την άρση απορρήτου. Συνολικά, από την υπεράσπιση, τέθηκε

θέμα εγκυρότητας των τηλεφωνικών παρακολουθήσεων και των απομαγνητοφωνήσεων της ΕΥΠ, αλλά απορρίφθηκε από το δικαστήριο.

5.2.2. Εξαφάνιση των μαρτύρων

Είναι αξιοσημείωτο ότι τέσσερα από τα πρόσωπα που είχαν βρεθεί στο επίκεντρο της έρευνας έχουν δολοφονηθεί μετά το 2018: πρόκειται για εγκλήματα που παραμένουν ανεξιχνίαστα. Πρόκειται για τον Δημήτρη Μάλαμα (φέρεται ως «ταμίας» της οργάνωσης), τον πρώην αστυνομικό Σπύρο Παπαχρήστου (θεωρείτο πρόσωπο κλειδί για τη διατήρηση των ισορροπιών), τον Δημήτρη Καπετανάκη (κατηγορούμενο σε υποθέσεις εκβιάσεων). Η δολοφονία επίσης του δημοσιογράφου Γιώργου Καραϊβάζ φέρεται ότι είχε σχέση με την υπόθεση αυτή. Δημοσιογραφικά ρεπορτάζ συσχέτισαν επίσης αυτή την υπόθεση με άλλες, στις οποίες εμπλέκονταν και αστυνομικοί, οι οποίες απασχόλησαν την ελληνική κοινωνία και αφορούσαν εκμετάλλευση, κατάχρηση και βιασμό ανήλικης (υπόθεση Κολωνού) και εμπορία ανθρώπων στην Ηλιούπολη (υπόθεση trafficking). Το κρίσιμης σημασίας ζήτημα είναι εδώ οι ανθρωποκτονίες βασικών μαρτύρων, γεγονός που –αν λάβουμε υπόψη τη διεθνή βιβλιογραφία– αποτελεί και ένα μέσον πίεσης προς εμπλεκόμενους με την οργάνωση εν δυνάμει διαθέσιμους να συνεργαστούν με τις αρχές σε συνάρτηση με την απουσία ενός συστήματος προστασίας μαρτύρων (Σουλιώτης, 2.6.2021· του ίδιου, 5.2.2022· του ίδιου, 5.12.2022· του ίδιου, 28.3.2023).

5.2.3. Η αδρανοποίηση του νόμου: εμφανείς και λανθάνουσες διαστάσεις

Η υπόθεση, ωστόσο, είχε μια απρόσμενη δικαστική εξέλιξη προς το παρόν. Τον Φεβρουάριο του 2023, το Τριμελές Εφετείο Πλημμελημάτων αθώωσε όλους τους κατηγορούμενους αστυνομικούς για τα εγκλήματα πλημμεληματικού βαθμού, για τα οποία είχαν παραπεμφθεί. Συγκεκριμένα, οι παρακολουθήσεις της ΕΥΠ έγιναν για τη συγκέντρωση βασικών πληροφοριών και μεγάλο μέρος τους δεν έγινε με βάση τις διατάξεις για την άρση του απορρήτου (η ΕΥΠ, ως μη προανακριτική αρχή, δεν μπορούσε ενδεχομένως να προβεί αυτεπαγγέλτως σε συλλογή ανακριτικού υλικού). Αυτή η «λεπτομέρεια» έκρινε και την έκβαση της δίκης (βλ. και επομ.). Ο ίδιος ο εισαγγελέας πρότεινε «την αθώωση των κατηγορούμενων αστυνομικών, επειδή η Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων της ΕΛΑΣ δεν πρόλαβε να μετατρέψει τα στοιχεία που της παρέδωσε η ΕΥΠ, δηλαδή ηχητικά αρχεία από τηλεφωνικές παρακολουθήσεις, καθώς και φωτογραφίες, σε έγκυρο αποδεικτικό υλικό, που να μπορεί να λάβει υπόψη το δικαστήριο...» (Capital, 1.2.2023· Εφημερίδα των Συντακτών, 31.1.23· Newsroom, 11.2.2023).

Προκύπτει έτσι ένα βασικό γνώρισμα των δικτύων διαφθοράς στο εσωτερικό των κρατικών μηχανισμών: Συγκεκριμένα, κατ' αρχάς επινοήθηκαν ή έγιναν ανεκτά οργανωσιακά προβλήματα, που οδήγησαν νομοτελειακά στο απαράδεκτο του ανακριτικού υλικού και της κακής του ποιότητας, όπως δέχθηκε το δικαστήριο. Η πρακτική αυτή,

σύμφωνα με τη θεωρία και την έρευνα, συνιστά ουσιαστικά μια εκδοχή άρνησης των αρμοδίων να επιληφθούν σοβαρά μιας υπόθεσης, και τη συναντάμε σε διάφορες κατηγορίες των εγκλημάτων των ισχυρών και του κράτους: ο φόρτος εργασίας, η υπερπληθώρα στοιχείων σε συνάρτηση με την ανεπάρκεια πόρων αποτελεί τυπική πρακτική εξουδετέρωσης ανακριτικού υλικού και αποφυγής εφαρμογής του νόμου, χωρίς ωστόσο τυπικά να προκύπτει ζήτημα νομιμότητας. Βέβαια, το υλικό αυτό θα μπορούσε να έχει τύχει διαφορετικής δικονομικής μεταχείρισης, αλλά δεν συνέβη (Βιδάλη κ.ά., 2021: 89).

Έτσι, μεγάλο πρόβλημα στην έρευνα για την αποκάλυψη και την ανάλυση της διαφθοράς στην αστυνομία αποδεικνύεται, όχι τόσο η έλλειψη πόρων, αλλά εξωνομικοί παράγοντες, όπως, η αξιοπιστία ή η ανεπάρκεια των πληροφοριών σχετικά με τις πρακτικές διαφθοράς, γεγονός που οδηγεί σε λάθος εκτιμήσεις ή σε ακυρότητες και σε απαράδεκτο δικαστικά ανακριτικό υλικό, όπως στην περίπτωση μας (βλ. και Βιδάλη, ό.π.) οι παράγοντες που λειτουργούν ως καταλύτες αδράνειας. Το ζήτημα αυτό θέτει το πρόβλημα των πηγών από τις οποίες μπορούν να αντληθούν πληροφορίες για τέτοιες δραστηριότητες (Newburn, ό.π.: 22 κ.ε.). Σύμφωνα με τον Newburn, υπάρχουν τρεις πρωταρχικές πηγές: οι πολίτες, οι ίδιοι οι αστυνομικοί και η προληπτική διερεύνηση της αστυνομικής δράσης. Οι αστυνομικοί, τόσο οι «τίμιοι» όσο και οι «διεφθαρμένοι» αξιωματικοί, είναι η καλύτερη πηγή πληροφοριών, αν και οι τελευταίοι είναι περισσότεροι χρήσιμοι στους ανακριτές. Όμως, όπως επισημαίνει ο Newburn (ό.π.: 23), οι υπηρεσίες έρευνας αποφεύγουν να χρησιμοποιήσουν διεφθαρμένους αξιωματικούς ως πηγή προληπτικής συλλογής πληροφοριών, επειδή αφενός κυριαρχεί η άποψη περί «λίγων σάπιων μήλων» και άρα δεν γίνεται αντιληπτός ο συστημικός χαρακτήρας της διαφθοράς και αφετέρου, στις αστυνομικές υπηρεσίες ο κώδικας σιωπής είναι πολύ ισχυρός για να επιτρέψει στους αστυνομικούς να «προδώσουν» τους συναδέλφους τους. Έτσι, το ζήτημα των μαρτύρων και των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος αποκτά μια ειδική σημασία (Newburn στο ίδιο, ό.π.). Στην περίπτωση που εξετάζεται εδώ όμως δεν προκύπτει από κανένα δημοσίευμα η συγκέντρωση ανακριτικού υλικού και από άλλες πηγές πλην των συνακροάσεων: είναι επομένως ένα ερώτημα εάν οι αρχές αξιοποίησαν και άλλα αποδεικτικά μέσα και ανακριτικό υλικό, όπως φυσικές παρακολουθήσεις, ανακριτική διείσδυση, προστασία μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος και περαιτέρω εάν μπορούσαν να αξιοποιήσουν τέτοια μέσα με το ισχύον ελλιπές θεσμικό πλαίσιο. Τέλος, παρά το γεγονός ότι η συζήτηση για τη διαφθορά εστιάζει στο πώς η αστυνομία μπορεί να θωρακιστεί και στο πλαίσιο αυτό συζητείται και η σημασία του «κώδικα σιωπής» που επικρατεί στην αστυνομία, ο προβληματισμός για τη διαφθορά στην αστυνομία δεν εξαντλείται εδώ, καθώς η υπόθεση που εξετάσαμε, όπως και άλλες παρόμοιες, θέτουν ζητήματα που μόνο η ποιοτική ανάλυση μπορεί να φωτίσει.

5.3. Η διαφθορά στην αστυνομία: μεμονωμένο γεγονός ή αντανάκλαση παραβιάσεων βασικών δικαιωμάτων;

Προκύπτουν επομένως ποιοτικές διαστάσεις του συστήματος διαφθοράς στην αστυνομία, που η κατανόσή τους αποτελεί έναν «οδηγό επιστημονικής εγκληματολογικής έρευνας» και δικαστικής, για την αποκάλυψη και την κατανόηση της διαφθοράς στην αστυνομία και γενικά μέσα στον κρατικό μηχανισμό. Τέτοιες είναι:

- α) Η κατανόηση των αρμών (των διασυνδέσεων) που δημιουργεί ένα εγκληματικό δίκτυο και που δεν είναι εύκολο να υπαχθούν στις διατάξεις του νόμου για εγκληματική οργάνωση. Επομένως, πρέπει να δοθεί έμφαση στις κοινωνικές και υπηρεσιακές σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα στην αστυνομία και ανάμεσα στην αστυνομία και κάποιες κατηγορίες επιχειρηματιών και επιχειρήσεων.
- β) Ο εντοπισμός και η αποτίμηση των ρόλων – αρμοδιοτήτων που κατανέμονται σε κάθε τέτοιο σύστημα και που υποδηλώνουν όχι μόνο το *modus operandi*, αλλά τα σημεία ευαλωτότητας του συστήματος. Είναι ανάγκη να γίνει κατανοητό σε κάθε περίπτωση ποιοι ρόλοι είναι αναγκαίοι για να εκτελεστεί ένα τέτοιο σχέδιο.
- γ) Η οριοθέτηση και ο προσδιορισμός του πραγματικού πλαισίου. Οι υποθέσεις διαφθοράς δεν προκύπτουν σε ένα κατά τα άλλα κανονικό περιβάλλον: ανταγωνισμός, ανισότητα και απότομη μεταβολή των συνθηκών, επίδραση των υποσυστημάτων εξουσίας και θεσμική ανομία αποτελούν το γενικότερο αιτιακό πλαίσιο της διαφθοράς στην αστυνομία, που από την άποψη αυτή δεν διαφέρει από άλλα εγκλήματα.
- δ) Επιπλέον, η επαγγελματική και οργανωσιακή κουλτούρα φέρονται ως βασικοί παράγοντες, που διαμορφώνουν θετικές στάσεις, ενισχύουν και διευκολύνουν παράνομες συναλλαγές (βλ. και προηγ. στην αρχή της μελέτης).

Στην υπόθεση που εξετάστηκε, οι εμπλεκόμενοι αστυνομικοί διαμόρφωσαν μια συγκεκριμένη τυπολογία δράσης (*modus operandi*) και μέσα από αυτήν αξιοποίησαν τις σχέσεις με τις κατάλληλες υπηρεσίες της αστυνομίας. Βασικά χαρακτηριστικά του τρόπου δράσης ήταν: α) Η δημιουργία ανάγκης για «υπηρεσίες» τις οποίες μπορούσαν να πουλήσουν. β) Η «ασφάλιση» των παράνομων επιχειρήσεων από κινδύνους που οι ίδιοι κατασκεύαζαν ή έλεγχαν. γ) Η «πρόσληψη» μεσαζόντων σε ρόλους ταμία, εγγυητή και ρυθμιστή των σχέσεων μεταξύ αστυνομίας και παράνομων επιχειρήσεων, ανάλογα με την περίπτωση. Σε αυτό το στάδιο φαίνεται ότι οι μεσάζοντες ήταν και αστυνομικοί ή πρώην αστυνομικοί. δ) Η δημιουργία ενός δικτύου κατάλληλων προσώπων για τον έλεγχο των τοποθετήσεων, μετακινήσεων προσωπικού, την παρακολούθηση και τον αποπροσανατολισμό των ερευνών και την εξασφάλιση ασυλίας στα μέλη-συνεργάτες του κυκλώματος. ε) Εν μέσω κρίσης, η υιοθέτηση της πολιτικής της προσφοράς που «δεν μπορείς να αρνηθείς»: 100.000 ευρώ για μια θέση αξιωματικού είναι μεγάλο ποσό. Το δίκτυο αυτό βασιζόταν σε κλασικές – παραδοσιακές κατηγορίες υπηρεσιών του οργανωμένου εγκλήματος: πορνεία, τυχερά παιχνίδια, οργάνωση του ξεπλύματος και της φοροδιαφυγής. στ) Μονοπω-

λιακός έλεγχος σε συγκεκριμένους τομείς παράνομης οικονομίας: η οργάνωση αυτή είχε εμπλακεί με άλλες δραστηριότητες –τουλάχιστον κατά το κατηγορητήριο–, όπου η αστυνομία ελέγχει, καθώς είναι αρμόδια για τις αδειοδοτήσεις και δεν πρόκειται για εξ ορισμού παράνομες δραστηριότητες. Δημιούργησαν επομένως μια ανεξέλεγκτη αγορά, παράλληλη με τη νόμιμη, ενδεχομένως και ως προς το είδος των παρεχόμενων υπηρεσιών, η οποία προφανώς επηρέασε τον κόσμο της παρανομίας, χωρίς όμως να υπάρχουν ακόμα σχετικά δεδομένα.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά τους παράνομους οίκους ανοχής, εκτός από το διαχρονικό ζήτημα της ρύθμισης της λειτουργίας τους, έχουν μεγάλη σημασία οι όροι υπό τους οποίους παρέχονται οι συγκεκριμένες υπηρεσίες και το πώς βρέθηκαν εκεί οι εργάτριες του σεξ, τα ηλικιακά κυρίως και άλλα χαρακτηριστικά τους. Ανάλογα ζητήματα μπορούν να διατυπωθούν και για τα παράνομα τυχερά παιχνίδια. Επομένως, η προστασία των παράνομων οίκων ανοχής και του τζόγου είναι περισσότερο σύνθετο ζήτημα από μια άδεια λειτουργίας. Η οργανωμένη εμπλοκή στελεχών της αστυνομίας στη λειτουργία τους έχει ευρύτερες επιπτώσεις και για όσους εργάζονται εκεί, καθώς υπόκεινται σε βία, εκβιάσεις και εκμετάλλευση. Οι δραστηριότητες αυτές πάγια αποτελούν έναν τρόπο άντλησης μαύρου χρήματος, που στη συνέχεια χρηματοδοτούν παράνομες δράσεις και οργανωμένο έγκλημα (βλ. ενδεικτ. Spapens, Toine, 2014· Peter, Ferentzy, Nigel, Turner, 2009· Punch, ό.π.: 18-19, 50).

5.4. Οι θέσεις των παρατηρητών για τη διαφθορά στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης

Για να αναπτύσσεται όμως ένα σύστημα διαφθοράς μέσα στην αστυνομία δεν επαρκεί μόνο η «πρόκληση-ευκαιρία» του κέρδους και οι πρακτικές συγκάλυψης. Έχουμε ήδη επιγραμματοκάνει το ζήτημα των οργανωσιακών ελλειμμάτων στην αστυνομία, όπως και το ζήτημα της κυρίαρχης επαγγελματικής νοοτροπίας στο εσωτερικό της, ως βασικούς παράγοντες καλλιέργειας θετικών στάσεων και εύνοιας της διαφθοράς. Σε αυτά τα ζητήματα αναφέρεται και η GRECO –Group of States against Corruption–, η ομάδα που λειτουργεί στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης. Οι παρατηρητές της GRECO, μετά από μια σειρά επισκέψεων στην Ελλάδα, εντόπισαν ζητήματα που διαμορφώνουν το πλαίσιο της διαφθοράς, των συγκάλυψεων, της ισχύος των άτυπων κωδίκων συμπεριφοράς και αποτυπώνονται στην έκθεση του 2021. Ένα βασικό ζήτημα που θίγει η έκθεση είναι η σχέση της διαφθοράς με την ακραία βία των αστυνομικών. Η διερεύνηση του θέματος συνδέεται με μια γενική τάση απαξίωσης των κανόνων που φαίνεται να επικρατεί στην Ελληνική Αστυνομία:

Η GRECO διαπίστωσε ότι, παρά την ύπαρξη κώδικα δεοντολογίας των αστυνομικών, τα πρότυπα συμπεριφοράς που περιγράφονταν εκεί, και ήταν δημοσιευμένα επίσημα, δεν εφαρμόζονταν. Επίσης, ότι ούτε τα ενημερωτικά σημειώματα –εσωτερικές εγκύκλιοι του Αρχηγού– για επίκαιρα ζητήματα διανέμονταν στο προσωπικό (GRECO,

2021, Παρ. 136). Έτσι προκύπτει μία συστηματική καλλιέργεια άγνοιας κανόνων και απαξίωσης της ιεραρχίας.

Η GRECO αναφέρεται κατ' αρχάς στις εκθέσεις της CPT για την κακή συμπεριφορά της αστυνομίας σε βάρος αλλοδαπών και Ρομά και τονίζει ότι η κακή αστυνομική συμπεριφορά μπορεί επίσης να συνδέεται με τη διαφθορά: «...Συγκεκριμένα, η αστυνομική βαναυσότητα (police brutality) ενδυναμώνει μορφές αστυνομικής κουλτούρας και αφοσίωσης που θρέφουν και αποκρύπτουν τη διαφθορά. Για παράδειγμα, η βάνουση συμπεριφορά (police brutality), άσχετα από το κίνητρο, χρησιμεύει μερικές φορές ως τελετουργικό για το πέρασμα (rite of passage) σε άλλες μορφές κακής συμπεριφοράς, συμπεριλαμβανομένης της διαφθοράς...» (GRECO, 2021, Παρ. 137. Βλ. και προηγ. στο παρόν άρθρο).

Η GRECO, μεταξύ άλλων, αναπαράγει το πόρισμα της λεγόμενης επιτροπής Αλιβιζάτου (από το όνομα του ομ. Καθηγητή), που ορίστηκε από τον υπουργό Προστασίας του Πολίτη το 2019 και στην οποία αποτυπωνόταν η κατάσταση στην Ελληνική Αστυνομία, που τελικά, κατά την GRECO, πλαισιώνει τα όποια περιστατικά διαφθοράς και έχει σχέση με τη βία. Τα συμπεράσματα της επιτροπής Αλιβιζάτου, που αναφέρονται και στην Έκθεση της GRECO, συνοψίζονται στα ακόλουθα (Πόρισμα Επιτροπής Αλιβιζάτου, 2020):

- (1) Οι αστυνομικοί συχνά ενεργούσαν ατιμώρητα, όταν εμπλέκονταν σε βίαια επεισόδια. Η ατιμωρησία θεωρήθηκε μάλιστα ελληνική ιδιαιτερότητα από την επιτροπή Αλιβιζάτου.
- (2) Η αστυνομία αποτυγχάνει να λάβει καταθέσεις από πολύ σημαντικούς μάρτυρες, να θέσει ερωτήσεις κλειδιά και να εξετάσει τους γιατρούς που ασχολήθηκαν με τις υποθέσεις.
- (3) Επιδεικνύεται μεροληψία των ανακριτικών αστυνομικών οργάνων και αδικαιολόγητη υποβάθμιση μαρτυριών πολιτών.
- (4) Επιδεικνύεται συστηματική καθυστέρηση στην υποβολή των εγγραφών που ζητά ο Συνήγορος του Πολίτη.
- (5) Η αστυνομία δεν συμμορφώνεται στα πορίσματα του Συνήγορου του Πολίτη.
- (6) Οι αποφάσεις των πειθαρχικών οργάνων της αστυνομίας περιέχουν ανεπαρκείς αιτιολογίες, ιδίως σε περιπτώσεις διερεύνησης υποθέσεων με φυλετικές διαστάσεις (για όλα GRECO, 2021, Παρ. 183).

Στην έκθεση της GRECO αντιστακείται σε μεγάλο εύρος η εγκληματολογική θεωρία σχετικά με τους άτυπους εξωνομικούς παράγοντες που επιδρούν στη λειτουργία της αστυνομίας, η οποία καθιστά εξηγήσιμο και μεγάλο μέρος της διαφθοράς αλλά και της σχέσης της με τη βία. Αναδεικνύεται η διάσταση ανάμεσα στο γράμμα του νόμου και του κανόνα και στην εφαρμογή του (Chambliss), η λειτουργική σχέση ανάμεσα σε διαφορετικές κατηγορίες εγκλημάτων, όπου αποκαλύπτονται οι λανθάνουσες λειτουργίες της ακραίας αστυνομικής βίας και της διαφθοράς (Merton). Εντοπίζεται η τελετουργία μύησης στη διαφθορά και η πολιτισμική διαμόρφωση των αστυνομικών μέσω εκμάθησης διά της άτυπης εκπαίδευσης στην πράξη (Sutherland). Καταγράφονται

οι πιέσεις/εντάσεις αλλά και οι αντιφάσεις του συστήματος εξουσίας της αστυνομίας στη διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντι στην παρανομία (Merton, Chambliss) και ειδικότερα, οι εντάσεις γύρω από τα εργασιακά δικαιώματα των αστυνομικών, τη θεσμική ασάφεια σχετικά με τις δευτερεύουσες απασχολήσεις τους αλλά και τις άγνοιες σχετικά με το έργο τους, στο πλαίσιο των οποίων η διαφθορά είναι μια προσαρμοστική αντίδραση (Merton), που περιλαμβάνει έως και την κατάχρηση εμπιστευτικών πληροφοριών (βλ. ενδεικτ., αντί άλλων, για τις θεωρίες αυτές σε Βιδάλη, 2022· βλ. επίσης σχετ. Albrecht, 2017: 27 κ.ε.).

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις εργασιακές σχέσεις που επικρατούν στην αστυνομία, όπου, όπως διαπιστώνεται, οι υπερωρίες είναι πολύ συχνές, αλλά δεν υπάρχει πρακτικά οικονομική αμοιβή, ότι οι αστυνομικοί δεν λαμβάνουν εκ των προτέρων κατάλογο με τις υπηρεσίες (βάρδιες) που πρέπει να επιτελέσουν και γνωρίζουν μόνο μια μέρα πριν το πρόγραμμά τους. Η GRECO δέχεται ότι αυτό μπορεί να συμβαίνει μόνο κατ' εξαίρεση, αλλά τονίζει ότι αυτή η κατάσταση εμπεριέχει κινδύνους διαφθοράς, επειδή μπορεί να επηρεάσει το σύνολο του εργασιακού βίου των αστυνομικών, ενώ διαταράσσει την ισορροπία ζωής και εργασίας (GRECO, 2021, Παρ. 152). Η GRECO υπογραμμίζει ότι οι πρακτικές καταστρατήγησης εργασιακών δικαιωμάτων όπως και το ασαφές καθεστώς αδειοδότησης και αξιολόγησης της συμπληρωματικής δευτερεύουσας απασχόλησης αποτελούν προβλήματα που μπορεί να οδηγήσουν σε πρακτικές διαφθοράς και συστήνει την άρση τέτοιων καταστάσεων (GRECO, 2021, Παρ. 153.49, 50, 155, και σ. 50).

Η πληροφορία είναι γνωστό ότι αποτελεί κρίσιμο παράγοντα στο έργο της αστυνομίας. Σχετικά με το θέμα αυτό υπάρχει τεράστια βιβλιογραφία, αλλά και έρευνες. Στην περίπτωση της Ελληνικής Αστυνομίας διαπιστώνεται ότι η κατάχρηση εμπιστευτικών πληροφοριών (που ενίοτε οφείλεται και σε άγνοια ή αδυναμία των αστυνομικών να χειριστούν καταστάσεις) είναι, επίσης, πρόβλημα που η GRECO συνδέει με θέματα ηθικής και ακεραιότητας (GRECO, 2021, Παρ. 138, 139). Επιπλέον, η απουσία ενός συμπαγούς μηχανισμού προστασίας πληροφοριοδοτών – μαρτύρων, παρά τις συστάσεις που έχουν διατυπωθεί από τον ΟΟΣΑ και την GRECO, θεωρείται σοβαρή έλλειψη για την αποκάλυψη σχεδίων διαφθοράς (GRECO, 2021, Παρ. 172).

6. Η αντιμετώπιση της διαφθοράς στην αστυνομία: ένα πολιτικό ή ένα εγκληματικό ζήτημα;

Η αντιμετώπιση της διαφθοράς στην Ελληνική Αστυνομία διέπεται από συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο, γνωστό και σαφές στις γενικές του διατάξεις [...]. Όπως ήδη όμως αναφέρθηκε, σε τέτοιου είδους εγκλήματα το πρόβλημα αφορά και τους εξωνομικούς παράγοντες που επιδρούν στην αντιμετώπισή τους. Έως τώρα αναφέρθηκε πως οι δυσλειτουργίες, οι αδράνειες και τα προβλήματα (π.χ. υποστελέχωση) ή οι μεθοδεύσεις

μέσα στον κρατικό μηχανισμό καθορίζουν την έκβαση των υποθέσεων. Από τις Εκθέσεις απολογισμού της Υ.Ε.Υ.Σ.Α. προκύπτουν μια σειρά από εξωνομικούς παράγοντες που επηρεάζουν τη στάση και τη δράση του προσωπικού της υπηρεσίας αυτής. Αναφέρονται, μεταξύ άλλων, μηνύσεις αντιπερισπασμού εκ μέρους των κατηγορουμένων σε βάρος των αστυνομικών της Υ.Ε.Υ.Σ.Α., αλλά και πιέσεις, διλήμματα και εντάσεις, που συνεπάγεται η συνεπής άσκηση των καθηκόντων των αστυνομικών της υπηρεσίας αυτής. Πρόκειται για καταστάσεις που προκαλούνται, όπως προκύπτει από τη σχετική Έκθεση του 2018, εξαιτίας συναισθηματικών δεσμών με τους συναδέλφους, κακώς εννοούμενης συναδελφικής αλληλεγγύης, παρεμβάσεις από προϊστάμενους για επιεική μεταχείριση, άσκηση πιέσεων από κοινούς γνωστούς, ιδιαίτερες δυσκολίες και αντιξοότητες κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, απόρριψη του έργου τους από μερίδα συναδέλφων τους, ανάγκη δημιουργίας ισχυρών προσωπικών αντιστάσεων στους πειρασμούς και τις δελεαστικές προκλήσεις (βλ. ΕΛ.ΑΣ., Δ.Ε.Υ., 2018: 138). Η αντίστοιχη Έκθεση του προηγούμενου έτους όμως ανέφερε ότι «η Διεύθυνση Εσωτερικών Υποθέσεων (προ της μετονομασίας)... λειτουργεί με εγγυήσεις ανεξαρτησίας, απουσίας πολιτικών παρεμβάσεων...» (ΕΛ.ΑΣ., Δ.Ε.Υ., 2017: 135).

Η ίδια η υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων, στις εκθέσεις της το 2019, πρότεινε σειρά από παρεμβάσεις πολιτικής στρατηγικής (Υ.Ε.Υ.Σ.Α., 2019: 107), οι οποίες υποδηλώνουν τη θεώρηση του προβλήματος από μια ορθολογική διαχειριστική και ατομοκεντρική προσέγγιση, που εστιάζει στην οργάνωση και τους ελέγχους, αλλά όχι στη μεταβολή των όρων παροχής εργασίας των αστυνομικών, όπως προτείνει η GRECO, ούτε και στην αναζήτηση, έρευνα ή ανάλυση των κοινωνικών αιτιών για τη διαφθορά στην αστυνομία, ενώ σαφώς προκύπτει η θεώρηση του προβλήματος με όρους πολέμου «...συμμετοχή των πολιτών στη μάχη κατά της διαφθοράς...».

Το επόμενο έτος 2020 αναφέρεται ότι η στρατηγική της Υ.Ε.Υ.Σ.Α. αναπτύσσεται με το τρίπτυχο πρόληψη, ενίσχυση διαφάνειας και έλεγχος. Επισημαίνεται ότι η καταστολή δρα αποτρεπτικά και υιοθετείται το δόγμα της μηδενικής ανοχής, με τη χρήση αποτελεσματικών εργαλείων εντοπισμού της (Υ.Ε.Υ.Σ.Α., 2020: 122).

Η αντεγκληματική πολιτική που ακολουθείται επομένως από την Υ.Ε.Υ.Σ.Α. δεν είναι στραμμένη στη διαμόρφωση του προσωπικού, όπως από παντού προτείνεται ή προτείνεται μεταξύ άλλων (π.χ. βλ. GRECO), αλλά εστιάζει στο γνωστό και διαδεδομένο δόγμα του πολέμου ενάντια στο έγκλημα. Τα συστήματα και τα συμφέροντα εξουσίας δεν λαμβάνονται καθόλου υπόψη στις αποτιμήσεις της αστυνομίας, ούτε έμμεσα. Υπό αυτό το πρίσμα, οι στρατηγικές που αναπτύσσει δεν λαμβάνουν υπόψη μια πραγματική, αλλά μια ιδεατή κατάσταση.

6.1. Η υπέρβαση της πολεμικής ιδεολογίας

Από την οπτική της αντεγκληματικής πολιτικής, το ζήτημα της αντιμετώπισης της διαφθοράς δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται με όρους πολέμου πλέον, διότι αφενός αυτή η

προσέγγιση απέτυχε και αφετέρου, είναι ανεδαφική: ο τύπος της διαφθοράς στην οποία αναφερόμαστε δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνο με αυστηροποίηση του ποινικο-κατασταλτικού συστήματος, αλλά με τη μεταβολή του κλίματος μέσα στην αστυνομία: δηλαδή ανάδειξη της αστυνομίας σε εγγυητή τόσο της εφαρμογής του νόμου, τον οποίο έχει αποστολή να εφαρμόζει, όσο και της διασφάλισης των δικαιωμάτων των αστυνομικών και των αστυνομουμένων: σε αυτό το πλαίσιο οφείλει γενικά να επιτελείται και η δίωξη του εγκλήματος.

Εξάλλου, πέρα από την ποινική διάσταση του προβλήματος, οι έρευνες για τη διαφθορά στην αστυνομία έχουν αναδείξει πολύ διαφορετικές λύσεις και προτάσεις από την προσφυγή σε μια αυστηρή, αλλά μη εφαρμοζόμενη νομοθεσία. Εκ των πραγμάτων, το ενδιαφέρον στρέφεται στην πρόληψη και σε συστημικούς παράγοντες. Σε μια παλαιότερη έρευνά τους, οι Klockars, Kutnjak Ivkovic & Haberfield (2006: 13-37), κατά την οποία ερεύνησαν πάνω από 3.000 αστυνομικούς από 30 αστυνομικά τμήματα των ΗΠΑ, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η ενίσχυση της αστυνομικής ακεραιότητας εκτείνεται πολύ πέρα από την εξουδετέρωση κάποιων αστυνομικών, που θεωρούνται «σάπια μήλα». Υποστηρίζουν ότι οι διοικήσεις της αστυνομίας θα πρέπει να επικεντρωθούν σε τέσσερις άξονες: α) στη θέσπιση οργανωτικών κανόνων, β) στον εντοπισμό, διερεύνηση και πειθαρχία παραβιάσεων κανόνων, γ) στην οριοθέτηση του άτυπου «κώδικα σιωπής», που απαγορεύει στους αστυνομικούς να αναφέρουν την ανάρμοστη συμπεριφορά των συναδέλφων τους· και δ) στην κατανόηση της επιρροής που έχουν οι προσδοκίες του κοινού και η ιστορία των υπηρεσιών. Όπως κατέληξαν (Klockars et al., 2006), η ακεραιότητα θα μπορούσε να καλλιεργηθεί εφόσον αντιμετωπίζεται ως κεντρικό θέμα που υπάγεται και καθοδηγείται από τον πολιτισμό, την εργασιακή νοοτροπία της αστυνομίας και υπό τον όρο ότι οι κανόνες που αντιμετωπίζουν την ανάρμοστη συμπεριφορά είναι καθορισμένοι και οι αστυνομικοί εκπαιδεύονται στην εφαρμογή – τήρησή τους. Επίσης, υποστήριξαν ότι η ακεραιότητα είναι ανάγκη να προσεγγίζεται υπό το πρίσμα της λειτουργίας της οργάνωσης και της δομής της αστυνομίας και όχι ως ατομική ιδεατή ιδιότητα που αφορά τον αστυνομικό (ό.π.: 201 κ.ε., 228, 251 κ.ε.).

Αυτή η προσέγγιση που επιδιώκει να συνδυάσει τη σαφήνεια σχετικά με τους κανόνες και την αποφασιστική επιβολή τους, αναδεικνύει, όπως υπογραμμίζει ο Tim Newburn, τους περιορισμούς των τιμωρητικών προσεγγίσεων στον έλεγχο του εγκλήματος. Ο Newburn δίνει μεγάλη έμφαση στην πρόληψη, με ειδικές στρατηγικές και μέτρα στοχευμένα στους φορείς και σε όλους τους τύπους προσωπικού, όχι στα πρόσωπα (Newburn, 2015· Klockars et al., 2006· Miller, 2016). Σε κάθε περίπτωση θεωρούμε ότι η αντιμετώπιση τέτοιων φαινομένων χρήζει συνολικότερης έρευνας και παρεμβάσεων στη δομή των παράνομων αγορών και στις ανάγκες που επιβάλλουν τη λειτουργία τους: στον δημόσιο λόγο για την Greek Mafia, το ενδιαφέρον για τη συγκεκριμένη ομάδα αστυνομικών και τις διασυνδέσεις της «εξαφάνισε» δραστηριότητες άλλων ομάδων (π.χ. λαθρεμπόριο πετρελαίου, καπνικών κ.λπ.) και έτσι δεν

ενεργοποιήθηκε μια συνολικότερη συζήτηση για το οργανωμένο έγκλημα. Επίσης, κατά παράδοξο τρόπο, κανένα ενδιαφέρον δεν επιδείχθηκε για τις παράνομες λέσχες τυχερών παιχνιδιών, ούτε για τους παράνομους οίκους ανοχής. Επομένως, εύλογα υποθέτουμε ότι οι δραστηριότητες αυτές, που αποτέλεσαν και το πεδίο διαφθοράς στην αστυνομία, διατηρήθηκαν, επιβεβαιώνοντας την έρευνα και τη θεωρία για το αναλώσιμο των μελών των εγκληματικών δικτύων. Όπως είναι γνωστό, στις εγκληματικές επιχειρήσεις της εποχής μας αυτό που προέχει είναι ο ρόλος ή η λειτουργία που επιτελείται μέσω της διαφθοράς. Γι' αυτό και όσοι εμπλέκονται με αυτές είναι «αναλώσιμοι», δηλαδή, αντικαθίστανται από άλλους, εκτός αν η δραστηριότητα παύσει. Οι επιχειρήσεις, αυτές που είναι άγνωστες στο ευρύ κοινό, τεκμαίρεται ότι συνεχίζουν να λειτουργούν, και αυτό προκαλεί πολλά ερωτηματικά.

6.2. Και το σύστημα εξουσίας

Ένας καταλυτικός παράγοντας για τη συγκάλυψη, ανοχή και αναπαραγωγή των εγκληματικών δικτύων και της παράνομης οικονομίας είναι το σύστημα εξουσίας που τα υποστηρίζει, εντός και εκτός αστυνομίας: από τη βιβλιογραφία αναφέρεται (Chambliss, 1988· Green, Ward, 2017) ως ένα σύστημα συμφερόντων στον κρατικό μηχανισμό και στο πολιτικό σύστημα, που ελέγχει, διευθύνει και εξυπηρετεί στρατηγικές διατήρησης στην εξουσία και αποκόμισης οικονομικών οφελών, στα ανώτατα επίπεδα ισχυρών παραγόντων. Το σύστημα αυτό λειτουργεί ως σκιώδης κράτος, διαμορφώνει τη διάσταση ανάμεσα στους τυπικούς κανόνες και την εφαρμογή τους (Green, Ward, ό.π.: 447) και επομένως, τους όρους λειτουργίας των κρατικών οργανισμών (δεδομένης της γραφειοκρατικής δομής τους), που στο πλαίσιό τους αναπτύσσονται υποσυστήματα διαφθοράς και κρατικής βίας, σχέσεων συμβίωσης με τον παραδοσιακό υπόκοσμο, τα οποία άλλοτε εργαλειοποιούνται, άλλοτε αυτονομούνται από το αρχικό σύστημα, και τότε συμβαίνουν μεταβολές και βίαιες αντιδράσεις. Δεν πρόκειται για μια οργάνωση αλλά για ένα σύστημα σχέσεων, το οποίο αναπαράγεται και μέσω παραδοσιακών πελατειακών σχέσεων, μέσω άσκησης επιρροής ισχυρών οικονομικά παραγόντων (βλ. ενδεικτ. π.χ. εταιρείες συστημάτων ασφάλειας), μέσω τοποθέτησης πρώην στελεχών της αστυνομίας σε κατάλληλες πολιτικές θέσεις του κρατικού μηχανισμού (revolving doors), μέσω ανοχής στην ακραία κρατική βία και τη διαφθορά (διά των δυσλειτουργιών που έχουμε αναφέρει): πρόκειται για τυπικό γνώρισμα των εγκλημάτων των ισχυρών (Rothe, Friedrichs, 2018: 180 κ.ε.). Επομένως, η ανάλυση για τη διαφθορά στην αστυνομία δεν μπορεί να παρακάμψει τη διερεύνηση τέτοιων παραγόντων, που προφανώς είναι πολύ δύσκολα προσβάσιμοι στην έρευνα. Τα εγκλήματα αυτά δεν είναι χωρίς θύματα, όπως εσφαλμένα ίσως πιστεύεται. Εκτός από την ακραία αστυνομική βία και τη θυματοποίηση των πολιτών, τις κοινωνικές βλάβες που προκαλούν, τα θύματα από τις εσωτερικές συγκρούσεις αυτών των δικτύων είναι, όπως είδαμε, και οι ίδιοι οι αστυνομικοί, θύματα είτε ως εργαζόμενοι συνολικά, είτε ως στελέχη της Υ.Ε.Υ.Σ.Α., είτε

ως θύματα αντιποίνων (βλ. ενδεικτ. προηγ. Υ.Ε.Σ.Υ.Α., 2018). Όπως αναφέρεται (Punch, ό.π.: 179 κ.ε.), όχι σπάνια τέτοια στελέχη που αναλαμβάνουν την αποκάλυψη τέτοιων υποθέσεων θυματοποιούνται μέσα από τις σχέσεις με τους παράνομους, που εκ των πραγμάτων προκύπτουν: γίνονται «πλάσματα σε παρένθεση» (creatures in between) (ό.π.: 186-187). Δεν πρόκειται επομένως για ανώδυνες καταστάσεις.

7. Η συστημική διαφθορά στην αστυνομία ως κρατικά οργανωμένο έγκλημα

Η διαφθορά στην αστυνομία είναι ένα θέμα ταμπού στην Ελλάδα, που κάθε συζήτηση γι' αυτό κινδυνεύει να διολισθήσει σε μια πολιτική διαμάχη και που η ουσιαστική έρευνα για το ζήτημα αυτό είναι ανύπαρκτη. Από την ανάλυση που προηγήθηκε προκύπτει ότι δεν πρόκειται για ελληνική ιδιαιτερότητα και ότι η διαφθορά στην αστυνομία είναι μια λανθάνουσα, δομική παράμετρος της λειτουργίας της. Δεν είναι δυνατόν επομένως να μην υπάρχουν περιπτώσεις διαφθοράς. Το ζητούμενο είναι να μην έχουν συστημικό χαρακτήρα και να μην είναι μια αυτονόητη διάσταση της αστυνομικής λειτουργίας. Η περίπτωση που αναλύθηκε αποτελεί μια διάσταση των εγκλημάτων του κράτους στη συγκεκριμένη τους εκδοχή του κρατικά οργανωμένου εγκλήματος (state organised crime), στο πλαίσιο του οποίου η διαφθορά είναι ένα μέσον. Το ερώτημα που έθετε ο Chambliss στην πρώτη θεωρητική του ανάλυση για το κρατικά οργανωμένο έγκλημα, αφορούσε το εύρος της γνώσης που υπήρχε μέσα στον κρατικό μηχανισμό για τα όσα συνέβαιναν. Σύμφωνα με την άποψή του, το κρατικά οργανωμένο έγκλημα αφορά νομικά εγκλήματα που διαπράττονται από κρατικούς υπαλλήλους και αξιωματούχους κατά την εκπλήρωση των καθηκόντων τους ως εκπρόσωποι του κράτους. Δεν πρόκειται, όμως, για ατομικές περιπτώσεις, αλλά για την εφαρμογή πολιτικών του κράτους (Chambliss, 1989: 183-207). Ωστόσο, όπως είδαμε είναι η άτυπη διάσταση της εφαρμογής των πολιτικών αυτών και η συγκάλυψη και ανοχή τους που οδηγεί σε εγκλήματα του κράτους και σε κρατικά οργανωμένο έγκλημα. Η σημαντικότερη όμως διάσταση των εγκλημάτων αυτών είναι η συμβιωτική σχέση που έχουν με τα κρατικά-εταιρικά εγκλήματα, με τα εγκλήματα της παγκοσμιοποίησης (Rothe, Friedrichs, ό.π.: 182). Επομένως, δεν είναι μόνο η επίσημη πολιτική που προσδιορίζει το κρατικά οργανωμένο έγκλημα, αλλά και η άτυπη, όταν σε τέτοιες υποθέσεις εμπλέκονται ανώτερα στελέχη ενός οργανισμού και άτυπα θεσμοποιείται μια πρακτική που έχει χρονική διάρκεια και συνέπειες για το κράτος και για τα θύματα των υποθέσεων αυτών. Αλλά ακόμα και αυτή η διάσταση δεν συμβαίνει εκτός μιας συγκεκριμένης πολιτικής συγκυρίας που δίνει τον τόνο. Στην ακραία τους μορφή, αυτά τα εγκλήματα συμβαίνουν σε συνθήκες κλεπτοκρατίας: όταν δηλαδή επίσημη πολιτική είναι η κλοπή δημόσιων πόρων από μια άρχουσα τάξη, όπως εξηγούν οι Green και Ward (ό.π.: 447). Επομένως, το ζήτημα της διαφθοράς και ειδικότερα της διαφθοράς στην

αστυνομία, κατά την κλασική ρήση του Sutherland, δεν αποτελεί ένα πρόβλημα «λίγων σάπιων μήλων σε ένα βαρέλι με κατά τα άλλα γερά μήλα», αλλά μάλλον μια διέξοδο στις αντινομίες του κράτους.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αντωνόπουλος, Γ., Παπανικολάου, Γ. (2020). «Μετανάστευση και “οργανωμένο έγκλημα”»: Αναπαραστάσεις στον ελληνικό Τύπο κατά την πρώτη εικοσαετία της Ελλάδας ως χώρας υποδοχής μεταναστών». Στο (x.x.). *Εγκληματολογία: Περίβλεπτον Αλεξίφωντον; Τιμητικός Τόμος για τον Ομότιμο Καθηγητή Γιάννη Πανούση*. Αθήνα: Σιδέρης.
- Βερδέ, Λ., Φράγου, Α., Ζώτος, Δ., Καμπαγιάννης, Θ., Παπαδάκης, Κ., Σκαρμέας, Κ., Γκαργκάνας, Π., Κωνσταντίνου, Π., Μπόλαρης, Λ. (2020). *Εγκληματική οργάνωση Χρυσή Αυγή. Η Καταδίκη*. Αθήνα: Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο.
- Becker, H. (2000). *Οι περιθωριοποιημένοι* (μτφρ. Α. Κουτζόγλου). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Βιδάλη, Σ. (2007). Έλεγχος του εγκλήματος και Δημόσια Αστυνομία: τομές και συνέχειες στην αντεγκληματική πολιτική. Β΄ τόμος. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Βιδάλη, Σ. (επιμ.) (2015). «Εγχειρίδιο ήπιας αστυνόμευσης των εξαρτημένων». Αθήνα: ΟΚΑΝΑ. (Διαθέσιμο στο: <https://www.calameo.com/books/004406899b2f6a5eb3b5e>).
- Βιδάλη, Σ. (2019). *Έγκλημα και κοινωνία*. Αθήνα ΕΑΠ.
- Βιδάλη, Σ. (2020). «Μετανάστευση και Έγκλημα». Στο: Ι. Ψημμένος (επιμ.). *Το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό* (325-364). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Βιδάλη, Σ. (2022). *Εισαγωγή στην Εγκληματολογία* (2η εκδ.). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Βιδάλη, Σ., Συνεργασία Καραγιαννίδης, Χ., Κουφούλη, Α., Σπυρέα, Σ. (2021). «Δικαστική Αστυνομία και αποτελεσματικότητα του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα – Παρουσίαση μιας έρευνας». *Αντιγόνη: το ερώτημα, Περιοδικό για την Κριτική Εγκληματολογία, το ποινικό πρόβλημα και τον κοινωνικό έλεγχο*, Τόμ. Ι(2): 67-114, Τόπος – Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε., 1(2): 67-114.
- Βιδάλη, Σ., Γασπαρινάτου, Μ., Σταμούλη, Ε. (2020). «Όψεις του οργανωμένου εγκλήματος στην Ελλάδα. Η περίπτωση της παράνομης διακίνησης προϊόντων καπνού», *Εγκληματολογία*, τ. 1-2: 19-30.
- Γασπαρινάτου, Μ. (2019). «Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων». Στο Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης, Χ. Παπαχαλαράμπους (επιμ.) (2019). *Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, Οικονομικό και Οργανωμένο Έγκλημα* (157-183). Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.
- Γασπαρινάτου, Μ. (2021). «Έγκλημα & Εξουσίες στο Ελληνικό Κράτος: Η Γκρίζα Ζώνη της Νομιμότητας». *Αντιγόνη: το ερώτημα, Περιοδικό για την Κριτική Εγκληματολογία, το ποινικό πρόβλημα και τον κοινωνικό έλεγχο*, Ι(1), Ιούνιος: 102-128, Τόπος – Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε.
- Καρύδης, Β. Χ. (2010). *Όψεις του κοινωνικού ελέγχου στην Ελλάδα*, Σειρά MEDIA + Έγκλημα. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Καρύδης, Β. Χ. (2015). «“Νέα” Μετανάστευση και Κοινωνικοί Πανικοί: Η Ελληνική εμπειρία». Στο Β. Χ. Καρύδης, Αθ. Χουλιάρας (επιμ.). *Ηθικοί πανικοί, εξουσία, δικαιώματα. Σύγχρονες προσεγγίσεις* (89-106). Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Συνήγορος του Πολίτη, Σάκκουλας.
- Κουλούρης, Ν. Κ. (2019). «Διαταξικές και ενδοταξικές διαστάσεις της κοινωνικής κατασκευής του εγκλήματος». Στο Σ. Βιδάλη, Ν. Κ. Κουλούρης, Χ. Παπαχαλαράμπους (επιμ.). *Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (15-39). Αθήνα: ΕΑΠ.

- Κωνσταντίνου, Α. (2015). «Η μετανάστευση ως έγκλημα: με αφορμή τη δίκη για την εξέγερση στην Αμυγδαλέζα». (Διαθέσιμο στο: <https://barikat.gr/content/i-metanasteysi-os-egklima-me-aformi-ti-diki-gia-tin-exegersi-stin-amygdaleza>).
- Κωστής, Κ. (2022). *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας*. Αθήνα: Πατάκης.
- Κωστής, Κ. (2019). *Ο πλούτος της Ελλάδας. Η ελληνική οικονομία από τους Βαλκανικούς Πολέμους μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Πατάκης.
- Λαμπρόπουλος, Β. (5.10.2013). «Οι κρυφοί θύλακες των νεοναζί στην Αστυνομία». Το Βήμα. (Διαθέσιμο στο: <https://www.tovima.gr/2013/10/05/politics/oi-kryfoi-thylakes-twn-neaonazi-stin-elliniki-astynomia/>).
- Λιάκος, Α. (2019). *Ο ελληνικός εικοστός αιώνας*. Αθήνα: Πόλις.
- Λιαργκόβας, Π., Γούλας, Χ., Αποστολόπουλος Ν. (επιμ.) (2022). *Οι κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 στους εργαζόμενους του ιδιωτικού τομέα*. Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.
- Παπαδάκης, Κ. (2020). *Το «άλλο άκρο» στο εδώλιο: δικαιοσύνη ή ατιμωρησία ξανά; Αγόρευση στη δίκη της Χρυσής Αυγής (20-21 Ιανουαρίου 2020)*. Αθήνα: Τόπος.
- Παπανικολάου, Γ. (2021). «Η Ελλάδα ως εγκληματολογική πρόκληση: ένα ερευνητικό σχέδιο». *Αντιγόνη: το ερώτημα, Περιοδικό για την Κριτική Εγκληματολογία, το ποινικό πρόβλημα και τον κοινωνικό έλεγχο*, τ. Ι(1) Ιούνιος: 44-70, Τόπος – Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε.
- Σερεμέτης, Δ. (2020). *Οι μνημονιακές μεταρρυθμίσεις. Διαρθρωτικές αλλαγές 2020-2018 – εργασία, επιχειρηματικότητα, κράτος*. Αθήνα: Gutenberg.
- Σταμούλη, Ε. (2019). «Οργανωμένο Έγκλημα, παράνομες αγορές και διαφθορά στην Ελλάδα». Στο: Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης, Χ. Παπαχαραλάμπους (επιμ.). *Εγκλήματα των Ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.
- Χουλιάρης, Α. (2015). «Δικαιώματα του Ανθρώπου, Κρατική Εγκληματικότητα και Διεθνής Ποινική Δικαιοσύνη». Στο: Β. Χ. Καρύδης, Α. Χουλιάρης (επιμ.). *Ηθικοί πανικοί, εξουσία, δικαιώματα. Σύγχρονες προσεγγίσεις*. Αθήνα: Συνήγορος του Πολίτη, Σάκκουλας.
- Χριστόπουλος, Δ. (2014). «Η Ελληνική Αστυνομία». Στο Δ. Χριστόπουλος (επιμ.). *Το βαθύ κράτος στη σημερινή Ελλάδα και η Ακροδεξιά. Αστυνομία Δικαιοσύνη, Στρατός, Εκκλησία (83-150)*. Αθήνα: Νήσος.

Ξενογλώσση

- Albrecht, J. F. (2017). *Police Brutality, Misconduct, and Corruption. Criminological Explanations and Policy Implications*. New York: Springer.
- Antonopoulos, G. A. & Hall, S. (2014). "The Death of the Legitimate Merchant? Small to Medium-Size Enterprises and Shady Decisions in Greece During the Financial Crisis". In P. C. van Duyne, J. Harvey, G. A. Antonopoulos, A. Maljevic, A. Markovska & J. Von Lampe (eds.). *Corruption, Greed and Crime Money: Sleaze and Shady Economics in Europe and Beyond* (pp. 313-336). Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Bracey, D.H. (1976). *A functional approach to police corruption (Essays on police corruption)*. C.R.C.J. (Center for Research on Criminal Justice) (1977). *The iron fist and the velvet glove. An analysis of US Police*. 2nd ed. Berkeley: California.
- Chan (1997). *Changing police culture. Policing in a multicultural society*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- Chambliss, W. (1989). "State organized crime". *Criminology*, Vol. 27 (2): 183-207.
- Chambliss, W. (2004). "On the symbiosis between criminal law and criminal behavior". *Criminology*, 42: 241-251.

- Chambliss, W. J. (1988). *On the Take. From Petty Crooks to Presidents (second ed.)*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Delattre, E. (2011, sixth ed.). *Character and Cops, Ethics in Policing*. Washington D.C.: AEI Press.
- Della Porta, D., Vannucci, A. (2012). *The hidden order of corruption. An institutional approach*. Surrey: Ashgate.
- Eck, J. E., Maguire, E. R. (2006). "Have Changes in Policing Reduced Violent Crime? An Assessment of the Evidence". In A. Blumstein, J. Wallman, *The Crime Drop in America (Revised ed.)* – (207-265). New York: Cambridge University Press.
- Ferentzy, P., Turner, N. (2009). "Gambling and organized crime – A review of the literature". Centre for Addiction and Mental Health. (Available in: <https://cdspress.ca/wp-content/uploads/2022/08/Peter-Ferentzy-Nigel-Turner-.pdf>).
- Friedrichs, D. O. (2007). "Political Corruption as White-Collar Crime: A Framework for the Theory and Policy". *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, 90, 102-191.
- Gil Emoingta, B., Almeida de Carvalho Silva, M. (2023). "The neoliberal conception of corruption in the accounting discourse of JBS". *Revista de Contabilidade e Organizações*, 17 : e192429. DOI: [http:// dx.doi.org/10.11606/issn.1982-6486.rco.2023.192429](http://dx.doi.org/10.11606/issn.1982-6486.rco.2023.192429).
- Gottschalk, P. (2012). "White-Collar Crime and Police Crime: Rotten Apples or Rotten Barrels?". *Critical Criminology*. 20: 169-182. (Available in: <https://doi.org/10.1007/s10612-011-9133-0>).
- Green, P., Ward, T. (2017). "Understanding state crime". In A. Liebling, S. Maruna, L. McAra, *The Oxford Handbook of Criminology*, sixth ed. (pp. 438-454). Oxford: Oxford University Press.
- Kleining (1996). *The Ethics of Policing*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid: Cambridge University Press.
- Klockars, C. B., Kutnjak Ivkovic, S. and Habersfeld, M. R. (2006). *Enhancing Police Integrity*, Dordecht: Springer.
- Kutnjak Ivković, S., Maskály, J., Kule, A., Maki Habersfeld, M. (2022). *Police Code of Silence in Times of Change*. Spinger.
- Lehman, G., Thorne, K. (2015). "Corruption, criminality and the privatised state: The implications for accounting". *Accounting Forum*, Volume 39, Issue 4: 366-370.
- Merton, R. K. 1970 (1949). *Teoria e struttura sociale*, Vol. II. Bologna: il Mulino.
- Miller, S. (2016). *Corruption and Anti-Corruption in Policing – Philosophical and Ethical Issues*. New York: Spinger.
- Mollen, M. (1994). *Report of the Commission to Investigate Allegations of Police Corruption and the Anti-Corruption Procedures of the Police Department*. The City of New York, New York.
- Newburn, T. (2015). "Literature review – Police integrity and corruption, HMIC. (Available in: <https://assets-hmicfrs.justiceinspectores.gov.uk/uploads/pic-literature-review.pdf>).
- Peter, Ferentzy, Nijel, Turuer (2009)
- Pontell, H. N., Rosoff, St. M. "Mollen Commission". *Encyclopedia Britannica*, 30 Dec. 2013. (Available in: <https://www.britannica.com/topic/Mollen-Commission>).
- Punch, M. (2009). *Police corruption: Deviance, accountability and reform in policing*. Routledge.
- Punch, M. (2009a). *Zero tolerance Policing*. Bristol: Policy Press.
- Ruggiero, V. (2015). *Power and Crime. New directions in Critical Criminology*. Londo. And New York: Routledge: 16.
- Saitta, P. (2018). "I crimini di stato". In C. Rinaldi, P. Saitta (a cura di). *Criminologie Critiche contemporanee*. Milano: Giuffre Francis Lafebvre: 3-26.
- Shally-Jensen, M. (ed.) (2010). *Encyclopedia of Contemporary American Social Issues*: 592-599.

- Skolnick, J. (2002). "Corruption and the Blue Code of Silence". *Police Practice and Research*, 3:1: 7-19, DOI: 10.1080/15614260290011309.
- Spapens, T. (2014). "Illegal Gambling". L. Paoli (ed.). *The Oxford Handbook of Organized Crime*, Oxford Handbooks.
- Sutherland, E. H., Cressey, D. R. (1996). *Criminologia*. Milano: Giuffre.
- Van Maanen, J. (1978). "The asshole". In P. K. Manning, J. Van Maanen (ed.). *Policing: a view from the street* (221-238). New York: Random House.
- Williams, H. (2002). "Core factors of police corruption across the world". *Forum on Crime and Society*, Vol. 2, No. 1, December. UNODC.
- Zimring, F. E. (2007). *The great American crime decline*. Oxford Univ Press.
- Hon. Baer Jr. H, Armao, J. P. (1995). "The Mollen Commission Report: An overview", *New York Law School Review* (NYLS), Vol. 40(1): 73-85. (Available in: https://digitalcommons.nyls.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2017&context=nyls_law_review).

Εκθέσεις

- Διεθνής Αμνηστία (2012). «Οχι μόνον "μεμονωμένα περιστατικά"». (Διαθέσιμο στο: http://www.amnesty.gr/sites/default/files/pdf/police-violence-in-greece_report.pdf).
- Διεθνής Αμνηστία (2014). «Κράτος εν κράτει. Κουλτούρα κακομεταχείρισης και ατιμωρησίας στην Ελληνική Αστυνομία». (Διαθέσιμο στο: https://www.amnesty.gr/sites/default/files/pdf/2014-0403-a-law-into-themselves_report.pdf).
- Διεθνής Αμνηστία (13.7.2021). «Οι αρχές κάνουν κατάχρηση εξουσίας για να καταπατήσουν το δικαίωμα στη διαμαρτυρία». Δελτίο Τύπου. (Διαθέσιμο στο: <https://www.amnesty.gr/news/press/article/24494/ellada-oi-arhes-kanoun-katahrisi-exoysias-gia-nakatapatisoyn-dikaioma-sti?print=1>).
- ΕΛ.ΑΣ. Δ.Ε.Υ. (Διεύθυνση Εσωτερικών υποθέσεων) (2014). *Απολογιστική Έκθεση 2013*. Αθήνα.
- ΕΛ.ΑΣ. Δ.Ε.Υ. (Διεύθυνση Εσωτερικών Υποθέσεων) (2019). *Ετήσια Έκθεση Απολογισμού 2018*. Αθήνα.
- Ελληνική Αστυνομία. *Ανακοίνωση Αρχηγείου Ελληνικής Αστυνομίας*. 12.1.2023. (Διαθέσιμο στο: <https://www.astynomia.gr/2023/01/12/12-01-2023-anakoinosi-archigeiou-ellinikis-astynomias/>).
- Ε.ΜΗ.ΔΙ.ΠΑ. Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας (2023). *Ετήσια Έκθεση 2022*. Αθήνα: Συνήγορος του Πολίτη.
- Πόρισμα Επιτροπής Αλιβιζάτου (5.11.2020). (Διαθέσιμο στο: <https://vouliwatch.gr/resources/file/2020/11/6/6f81b7f3-b774-478d-8832-dfa52f252cfe.pdf>).
- Υ.Ε.Υ.Σ.Α. (2021). «Απολογιστική Έκθεση Υπηρεσίας Εσωτερικών Υποθέσεων Σωμάτων Ασφαλείας έτους 2020» (επιμ. Τμήμα Διαχείρισης Πληροφοριών και Στρατηγικής). Αθήνα: Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη. (Διαθέσιμο στο: <https://www.minocp.gov.gr/ypiresia-esoterikon-yprothesewn-somaton-asfaleias/etisies-ektheseis-apologismou/>).
- Υ.Ε.Υ.Σ.Α. (2022). «Απολογιστική Έκθεση Υπηρεσίας Εσωτερικών Υποθέσεων Σωμάτων Ασφαλείας έτους 2021» (επιμ. Τμήμα Διαχείρισης Πληροφοριών και Στρατηγικής). Αθήνα: Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη. (Διαθέσιμο στο: <https://www.minocp.gov.gr/ypiresia-esoterikon-yprothesewn-somaton-asfaleias/etisies-ektheseis-apologismou/>).
- GRECO (2021). «Έκθεση Αξιολόγησης Ελλάδα – Πέμπτος κύκλος αξιολόγησης. Πρόληψη διαφθοράς και προώθηση της ακεραιότητας σε κεντρικές κυβερνήσεις (υψηλά εκτελεστικά καθήκοντα) και φορείς επιβολής νόμου. Εμπιστευτικό GrecoRC5 (2020) 4. Υιοθέτηση 3 Δεκεμβρίου 2021. (Διαθέσιμο στο: <https://rm.coe.int/-greco-89-29-3-2021-/1680a5ad1d>).

Τύπος – ΜΜΕ

- Εφημερίδα των Συντακτών. «Αθώοι όλοι οι κατηγορούμενοι στη μία δίκη για την Greek Mafia». 31.1.2023. (Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiosyni/376668_athoioi-oi-katigoroymenoi-sti-mia-diki-gia-ti-greek-mafia).
- Εφημερίδα των Συντακτών, 11.1.2023. «Δίκη Greek Mafia: Εισαγγελική πρόταση για απαλλαγή των κατηγορουμένων». (Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiosyni/374144_diki-greek-mafia-eisaggeliki-protasi-gia-apallagi-ton-katigoroymenon).
- Η Καθημερινή, 21.4.2021. «Μπλόκο της ΕΛ.ΑΣ. στην πλατεία Αγίου Γεωργίου». (Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/society/561339172/kypseli-mploko-tis-el-as-stin-plateia-agiou-georgiou/>).
- Καλαφάτης, Α. «Σώμα επίορκων με άκρες στη Βουλή και... μπιζνες με τον υπόκοσμο». ΕΘΝΟΣ, 21.06.2020.
- Καραϊβάζ, Γ., ανάρτηση 19.2.2023. «Υπόθεση Greek Mafia. Το μαύρο Χρήμα». (Διαθέσιμο στο: <https://www.youtube.com/watch?v=6Vl1ssNM5MU>).
- Κουκουμάκας, Κ., «Τι συμβαίνει στη δίκη για την Greek Mafia;», News 247, 18.12.22. (Διαθέσιμο στο: <https://www.news247.gr/magazine/ti-simvainei-sti-diki-gia-ti-greek-mafia/>).
- Κουκουμάκας, Κ., «Δίκη Greek Mafia: ο εισαγγελέας προτείνει την απαλλαγή όλων των κατηγορουμένων». News 247, 11.1.2023. (Διαθέσιμο στο: <https://www.news247.gr/ellada/diki-greek-mafia-o-eisangeleas-proteinei-apallagi-olon-ton-katigoroumenon/>).
- Κουκουμάκας, Κ., «GREEK MAFIA: Γιατί κρίθηκαν όλοι αθώοι;», News 247, Magazine, 3.2.2023. (Διαθέσιμο στο: <https://www.youtube.com/watch?v=BOTXyYYzSQ>).
- Κωνσταντόπουλος, Μ. Α., 13.11.2023. «Άλλος ένας τυχαίος θάνατος Ρομά από αστυνομικά πυρά». *Εφημερίδα των Συντακτών*. (Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/411291_allos-enas-tyhaios-thanatos-roma-apo-astynomika-pyra).
- Λεοντόπουλος, Ν., Χονδρόγιαννος, Θ., Κάσδαγλης, Χ., Πολυχρονιάδης, Μπ., «Greek Mafia: Ο διευθυντής Ασφάλειας της ΕΛ.ΑΣ. κατηγορούμενος για συμμετοχή στην οργάνωση». Reporters United, 11.1.2023. (Διαθέσιμο στο: <https://www.reportersunited.gr/10336/davalos/>).
- Παπανικολάου Τ., 7.5.2023. «Greek Mafia: Οι δολοφονίες των τελευταίων ετών και τα συμβόλαια θανάτου, Newpost», (Διαθέσιμο στο: <https://newpost.gr/eidiseis/greek-mafia-oi-dolofonies-ton-teleytaion-eton-kai-ta-symvolaia-thanatoy/>).
- Πολυχρονιάδης, Μ., «Κίνδυνος να καταρρεύσει στο Εφετείο η δίκη της Greek Mafia». Reporters United, 28.2.2022. (Διαθέσιμο στο: <https://www.reportersunited.gr/9727/kindynos-nakatarreysei-sto-efeteio-i-diki-tis-greek-mafia/>).
- Πώποτας, Δ., Καλύβα, Α., «Η αλήθεια για την έρευνα της ΕΥΠ για διαφθορά στην αστυνομία». Πρώτο Θέμα, 23.6.2020. (Διαθέσιμο στο: <https://www.protothema.gr/greece/article/1019567/i-alitheia-gia-tin-ereuna-tis-eup-gia-diafthora-stin-astunomia/>).
- Πώποτας, Δ., Καλύβα, Α., «Το πόρισμα της ΕΥΠ για τη διαφθορά στην ΕΛΑΣ: 106.000 συνομιλίες για ναρκωτικά, πορνεία και τζόγο», Πρώτο Θέμα, 29.6.2020.
- Σόμπολος, Γ., 28.3.2023. «Greek Mafia: Η ακτινογραφία του Οργανωμένου Εγκλήματος. Οι εκβιασμοί, το ξεκαθάρισμα λογαριασμών και η “βρώμικη δουλειά”». Athens Voice. (Διαθέσιμο στο: <https://www.athensvoice.gr/epikairoτητα/ellada/795102/greek-mafia/>).
- Σουλιώτης, Γ. «Οπαδική βία: Μάνατζερ τράπερ και χούλιγκαν». (Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/society/562781224/opadiki-via-manatzer-traper-kai-choylikan/>).
- Σουλιώτης, Γ. «Στέλνουν στον εισαγγελέα τις σκιές της Greek Mafia. Οι δυσκολίες στην εξιχνίαση 20 ανθρωποκτονιών και η ειδική περίπτωση της δολοφονίας του Γιώργου Καραϊ-

- βάζ», 5.12.2022. (Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/society/562168375/stelnoyn-ston-eisaggelea-tis-skies-tis-greek-mafia/>).
- Σουλιώτης, Γ., 3.7.2023. «Η “Μαρίνα”, η Greek Mafia και το δίκτυο των οίκων ανοχής». Η Καθημερινή. (Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/society/562501501/h-marina-i-greek-mafia-kai-to-diktyo-ton-oikon-anochis/>).
- Σουλιώτης, Γ., «Οι βαθιές ρίζες της Greek Mafia», 2.6.2021. (Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/561385465/oi-vathies-rizes-tis-greek-mafia/>).
- Σουλιώτης, Γ., «Οι βρώμικοι φάκελοι της ΕΛ.ΑΣ. Δεσμοί με την Greek Mafia περιγράφονται σε έγγραφο που διέρρευσε μετά τις κρίσεις», 5.2.2023. (Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/politics/562262386/oi-vromikoi-fakeloi-tis-el-as/>).
- Το Βήμα, 31.1.2023. «Greek Mafia: Οι διάλογοι αστυνομικών με ανθρώπους της νύχτας». (Διαθέσιμο στο: <https://www.tovima.gr/2023/01/31/society/greek-mafia-oi-dialogoi-astynomikon-me-anthropous-tis-nyxtas/>).
- Τσαλδάρης, Μ., 6.2.2023. «Έως την ΕΥΠ τα πλοκάμια του οργανωμένου εγκλήματος». (Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/politiki/kybernisi/377385_eos-tin-eyp-ta-plokamiatoy-organomenoy-egklimatos).
- ATHENS VOICE. «Βίντεο-ντοκουμέντο από τα πρώτα λεπτά της πυρκαγιάς σε εστιατόριο στη Νέα Σμύρνη». 24.4.23. (Διαθέσιμο στο: <https://www.athensvoice.gr/epikairotita/ellada/794646/nea-smurni-video-apo-ta-prota-lepta-tis-purkagias-to-estiatorio/>).
- ATHENS VOICE. «Ο αρχαιολόγος Μανώλης Ψαρρός μιλά για πρώτη φορά μετά την επίθεση που δέχθηκε στη Μύκονο». 24.3.2023. (Διαθέσιμο στο: <https://www.athensvoice.gr/epikairotita/ellada/794763/mukonos-o-arhaiologos-manolis-psarros-mila-gia-proti-fora-meta-tin-epithesi/>).
- Capital. Gr., «Πώς και γιατί αθώωθηκαν όλοι οι κατηγορούμενοι στη δίκη της Greek Mafia. Τι συμβαίνει στην ΕΛΑΣ», 1.2.2023. (Διαθέσιμο στο: <https://www.capital.gr/epikairotita/3696144/pos-kai-giati-athootherikan-oloi-oi-katigoroumenoi-astynomikoi-sti-diki-tis-greek-mafia-ti-sumbainei-stin-el-as/>).
- «Greek Mafia: Η έρευνα των Αρχών για 20 δολοφονίες – Νεκροί ήδη 4 εκτελεστές». (Διαθέσιμο στο: <https://www.policenews.gr/97634/greek-mafia/>).
- Iefimerida, 18.1.2023. «Υπόθεση ζαρντινιέρα» - Αθώοι οι έξι Αστυνομικοί που χτύπησαν τον Κύπριο φοιτητή. (Διαθέσιμο στο: <https://www.iefimerida.gr/news/86545/«υπόθεση-ζαρντινιέρα»-αθώοι-οι-έξι-αστυνομικοί-που-χτύπησαν-τον-κύπριο-φοιτητή>).
- Kontra Channel, 23.2.2023. «Αποκάλυψη: Μέλη της Greek Mafia έχουν σχέση με την πολιτική ηγεσία του Υπουργείου Προστασίας Πολίτη». (Διαθέσιμο στο: <https://www.youtube.com/watch?v=S4NyrLgAXZw>).
- LIFO, «ΕΥΠ: Αποκαλύψεις για διαφθορά σε υψηλά κλιμάκια της ΕΛ.ΑΣ. – Αξιωματικοί με δικηγόρους και επιχειρηματίες», 14.6.2020. (Διαθέσιμο στο: <https://www.lifo.gr/nov/greece/eyp-apolypseis-gia-diafthora-se-ypsila-klimakia-tis-elas-axiomatikoi-medikigoroys-kai>).
- Newsroom, 1.2.2023, «“ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ”: Τα απόρρητα έγγραφα της ΕΥΠ για τη δίκη της Greek Mafia», Newsbreak. (Διαθέσιμο στο: <https://www.newsbreak.gr/politiki/439496/apolypsi-ta-aporrita-eggrafa-tis-eyp-gia-ti-diki-tis-greek-mafia/>).
- The Press Project, 9.5.2020. «Πάρτυ τρομοκρατίας και αστυνομικής αυθαιρεσίας στην Κυψέλη». (Διαθέσιμο στο: <https://thepressproject.gr/party-tromokratisis-ke-astynomikis-aftheresias-sta-stena-tis-kypselis/>).

Τεχνητή Νομοσύνη για ασφαλείς πολίτες ή για «ασφαλή» αστυνομία; Εννοιολόγηση, όρια και προτάσεις

Βασιλική Κ. Θεολόγη

Δρ. Εγκληματολογίας, Νομικής Σχολής ΔΠΘ

Artificial Intelligence for safe citizens or “safe” police? Conceptualization, limits and proposals

Vasiliki Theologi

Dr. in Criminology of Law School D U Thrace

Περίληψη

Η μελέτη εστιάζει στην επίδραση της Τεχνητής Νομοσύνης στην προληπτική αστυνομία. Εξετάζει τον ρόλο των μέσων και των προγραμμάτων που μετέχεται η αστυνομία για τη διασφάλιση της ευταξίας σε ένα κράτος. Ταυτόχρονα, επισημαίνονται οι στρεβλώσεις που προκαλούνται από τις αποφάσεις που λαμβάνονται με βάση τα αποτελέσματα των αλγορίθμων πρόβλεψης, χωρίς να προϋπάρχει επιστημονικό υπόβαθρο για τον σχεδιασμό τους. Επίσης, παρουσιάζονται ορισμένα βασικά νομικά ζητήματα του επικείμενου σχεδίου νόμου που επεξεργάζεται το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για την Τεχνητή Νομοσύνη. Στόχος της μελέτης είναι να αναδείξει τα προβλήματα που προκαλούνται από την τεχνολογική αστυνόμευση, εξαιτίας των μέτρων που λαμβάνονται στο πλαίσιο της κοινωνικής αντεγκληματικής πολιτικής.

Η μελέτη υποστηρίζει ότι η έννοια της ασφάλειας μιας κοινωνίας δεν συνδέεται με τα «ασφαλή» συστήματα πρόληψης του εγκλήματος (λόγω της συσχέτισης των δεδομένων) και κατ' επέκταση με την «ασφαλή» αστυνομία (λόγω της σύνδεσης αποτελεσμάτων – παρεμβάσεων), αλλά με μια βαθύτερη επεξεργασία των ζητημάτων της πρόληψης που προϋποθέτει εγκληματολογική προσέγγιση, όχι αυτοματοποίηση.

Abstract

The study focuses on the impact of Artificial Intelligence on predictive policing. It examines the role of the means and programs adopted by the police to ensure law and order in a state. At the same time, the distortions caused by the decisions made based on the results of the prediction algorithms, without any prior scientific background for their design, are pointed out. Also, some key legal issues of the upcoming draft law being worked out by the European Parliament on Artificial Intelligence are presented. The aim of the study is to highlight the problems caused by technological policing, due to the measures taken in the context of social anti-crime policy. The study argues that the concept of a society's safety is not linked to "safe" crime prevention systems (due to data correlation) and by extension to "safe" policing (due to outcome-intervention linkage), but to a deeper treatment of prevention issues that requires a forensic approach, not automation.

1. Εισαγωγή

Η επικυριαρχία της Τεχνητής Νοημοσύνης (εφεξής TN) σε όλους τους τομείς του δημόσιου και ιδιωτικού βίου αναβάπτισε τη σύγχρονη πόλη σε «έξυπνη πόλη» και άλλαξε το παράδειγμα στην αστυνόμευση (Caragliu & Del Bo, 2020: 154· Ferguson, 2020: 492). Απομάκρυνε τη συζήτηση σε σχέση με την ασκούμενη αντεγκληματική πολιτική από τις έννοιες της νομιμότητας, του κοινωνικού ελέγχου και της ευταξίας και επανέφερε στο επίκεντρο την αποτελεσματικότητα χωρίς προηγούμενη γνώση, όπως συμβαίνει με την εξαγωγή αποτελεσμάτων από αλγορίθμους μηχανικής μάθησης. Αυτή η αλλαγή υποκινήθηκε από δύο παράγοντες: την αλματώδη άνοδο των συστημάτων της Τεχνητής Νοημοσύνης και την επινοτικότητα των ιδιωτικών εταιρειών στον σχεδιασμό και την προσφορά προγραμμάτων αστυνόμευσης με διαφορετικά δεδομένα.

Οι στρατηγικές αστυνόμευσης που αναπτύχθηκαν από τα κράτη και εμπλουτίστηκαν από τα πολυάριθμα προγράμματα μηχανικής μάθησης, προκάλεσαν τριγμούς στο κοινωνικό κράτος δικαίου. Σοβαρές ανησυχίες διατυπώθηκαν στα αρμόδια Ευρωπαϊκά όργανα, ενώ το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ήδη σε σχετικό Ψήφισμά του στις 14.3.2017 («σχετικά με τις επιπτώσεις των μαζικών δεδομένων στα θεμελιώδη δικαιώματα: ιδιωτική ζωή, προστασία δεδομένων, μη διακριτική μεταχείριση, ασφάλεια και επιβολή του νόμου»), θέτει ως βασικό μέλημα στα αρμόδια όργανα τον εντοπισμό των αλγοριθμικών διακρίσεων και μεροληψιών και τα προτρέπει να λάβουν κάθε δυνατό μέτρο για να τις ελαχιστοποιήσουν (Ε.Ε. C 263, 25.7.2018 (άρθρο 20)).

Δεσπόζουσα θέση στην πρόταση που υπέβαλε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις 21.4.2023 για την Τεχνητή Νοημοσύνη έχουν τα δομικά χαρακτηριστικά της, αλλά και η έννοια του

κινδύνου που έως σήμερα επέιχε «αφετηριακή» θέση στον σχεδιασμό των συστημάτων προγνωστικής αστυνόμευσης. Τα συστήματα ανάπτυξης, στα οποία βασίστηκαν οι στρατηγικές αστυνόμευσης, παρήγαγαν γνώση μέσω των αλγοριθμικών αποτελεσμάτων χωρίς να βασίζονται σε κάποιο επιστημονικό – θεωρητικό υπόβαθρο. Παράλληλα, ενίσχυσαν την αστυνομία με νέα μέσα και νέα μέτρα (για παράδειγμα, τα συστήματα πρόβλεψης σημείων μελλοντικών εγκλημάτων και χώρων μελλοντικής τέλεσης του εγκλήματος, predpol). Οι καινοτόμες τεχνολογίες αστυνόμευσης και πρόληψης του εγκλήματος καλλιέργησαν, στους κόλπους της αστυνομίας, την ψευδαίσθηση της σύγχρονης και ταυτόχρονα «ασφαλούς» αστυνομίας λόγω του εκσυγχρονισμού της στα πεδία του εξοπλισμού, της παρέμβασης, της ανάλυσης των πληροφοριών, της εκτίμησης του κινδύνου (Harris, 2007, 181).

Το ερώτημα που εύλογα προκύπτει είναι πώς λαμβάνονται οι αποφάσεις για την προγνωστική αστυνόμευση –στο πλαίσιο της πρόληψης την οποία εξετάζουμε στην παρούσα ενότητα– από τις αστυνομικές αρχές; Υπάρχουν κάποιες συγκεκριμένες αρχές οι οποίες ακολουθούνται στις πρόσφατες στρατηγικές αστυνόμευσης (new policing strategies); Αν αυτό συμβαίνει, υπαγορεύονται από τις ανάγκες που δημιούργησαν οι νέες μορφές εγκλήματος και τα ζητήματα ασφάλειας σε σύνδεση με την αναδυόμενη τεχνολογία (Byrne and Marx, 2011: 17-20); Επιπρόσθετα, εφόσον οι πολιτικοί σχεδιασμοί συνδιαμορφώνονται από τα τεχνολογικά προγράμματα αστυνόμευσης, θα συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας δίκαιης αστυνόμευσης με επίκεντρο τον άνθρωπο; Ή απλώς θα μειώσουν το ποσοστό εγκληματικότητας, γεγονός που προβάλλεται ως επιτακτική ανάγκη σε μία περίοδο αστυνομικής βίας, χωρίς όμως να χτίσουν την εμπιστοσύνη με τους πολίτες; Θα κατορθώσει η Τεχνητή Νοημοσύνη να γεφυρώσει το κενό μεταξύ της αστυνομικής νομιμότητας, της εμπιστοσύνης του κοινού και του νομικού συστήματος; Κατά πόσο οι εφαρμογές μηχανικής μάθησης που υποστηρίζουν τεχνικά τις στρατηγικές πρόγνωσης του εγκλήματος (τεχνολογική αστυνόμευση) θα κατορθώσουν να δημιουργήσουν ένα συναινετικό μοντέλο που θα βασίζεται στη νομιμότητα και θα σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα (Tyler, Goff & MacCoun, 2015: 78-79);

Ένα μοντέλο άσκησης αντεγκληματικής πολιτικής για να γίνει αποδεκτό θα πρέπει προηγουμένως να βασίζεται σε θεωρίες και ερευνητικές μελέτες. Τα πορίσματα τα οποία θα προκύψουν από την παραπάνω συνδυαστική διαδρομή θα αποτελέσουν θεσμικές υποδείξεις για τον νομοθέτη που θα προχωρήσει στην τυποποίησή τους σε νομικούς κανόνες. Τους παραπάνω προβληματισμούς θα αποπειραθούμε να αναλύσουμε στη συνέχεια.

2. Η Τεχνητή Νοημοσύνη στον αγώνα κατά του εγκλήματος

2.1. Οι θετικές όψεις της Τεχνητής Νοημοσύνης στο έργο της αστυνομίας για την αντιμετώπιση του εγκλήματος

Στον αγώνα κατά του εγκλήματος επινοήθηκαν και λειτουργούν εφαρμογές μέσω των οποίων οι αστυνομικοί κατορθώνουν να προβλέψουν πιθανούς τόπους τέλεσης του εγκλήματος. Με τη βοήθεια της τεχνολογίας, εντοπίζουν πιθανές εγκληματικές δραστηριότητες, επιλύουν υποθέσεις, ενεργοποιώντας τους μηχανισμούς προστασίας της δημόσιας ασφάλειας (Manning, 1977: 3-4). Στα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης, τα οποία ξεδιπλώνονται με τη συμβολή των ιδιωτικών εταιρειών ως υπευθύνων για τον σχεδιασμό και την κατασκευή τους, έννοιες όπως ο τόπος του εγκλήματος, ο χρόνος τέλεσης και τα ιστορικά του δεδομένα επιτρέπουν στην αστυνομία να λειτουργήσει στην κατεύθυνση της πρόληψης/πρόγνωσης του εγκλήματος. Υπό το φως των παραπάνω, η ΤΝ νοείται ως ένα ισχυρό εργαλείο για την καταπολέμηση του εγκλήματος (Θεολόγη, 2022: 64). Οι ερευνητικές ικανότητες που αναπτύσσει μέσω της ανάλυσης πληροφοριών και της ταυτοποίησης μοτίβων αναδεικνύουν τον κυρίαρχο ρόλο της στην κοινωνία της πληροφορίας (Beck, 1992: 27).

Στην ενότητα αυτή θα καταδείξουμε βασικές όψεις της τεχνολογικής αστυνόμευσης, μιας σύνθετης πρακτικής που κατορθώνει μέσα από διαφορετικές αφετηρίες (αλγοριθμικά συστήματα) να παράγει γνώση και να κατευθύνει την ηγεσία της σε νέες στρατηγικές πρόληψης του εγκλήματος.

Οι τεχνολογικές καινοτομίες περιλαμβάνουν νέα μέσα άσκησης κοινωνικού ελέγχου (αναγνώριση προσώπου, ανάλυση των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης), στρατηγικές χρήσης πληροφοριών (εργαλεία εκτίμησης κινδύνου, αξιολόγησης απειλών, μείωσης της αστυνομικής βίας) (Viljoen, Cochrane & Johnson, 2018: 181-182). Τα στοιχεία που προκύπτουν εισφέρουν στην ανάλυση της πρόγνωσης του εγκλήματος, δημιουργώντας τη γνώση χωρίς τη θεωρία, όπως θα εξηγήσουμε στην επόμενη ενότητα. Αυτό άλλωστε προκύπτει από την ανάλυση της ίδιας της έννοιας της προληπτικής/προγνωστικής αστυνόμευσης, που χρησιμοποιεί τα ιστορικά δεδομένα του εγκλήματος, αλλά και τα κοινωνικά και δημογραφικά δεδομένα από διαφορετικές πηγές, προκειμένου να καταλήξει στην πρόβλεψη μελλοντικών εγκλημάτων με τη συμβολή σύγχρονων εφαρμογών υπολογιστή (Mugari and Obioha, 2021: 5). Τα ιστορικά δεδομένα ενός εγκλήματος συνιστούν το πλαίσιο ανάπτυξης ενός σχεδίου παρέμβασης της αστυνομίας με περιπολίες στις γειτονίες με αυξημένα ποσοστά εγκλημάτων βίας ή κατά της ιδιοκτησίας. Στοιχεία όπως η τοποθεσία, ο χρόνος τέλεσης του εγκλήματος, πληροφορίες για τους πιθανούς υπόπτους από προηγούμενα ποινικά μητρώα, καθίστανται αντικείμενα επεξεργασίας.

Ένα ακόμη εργαλείο τεχνολογικής καινοτομίας είναι η ανάλυση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (εφεξής ΜΚΔ) (Siriara et al., 2019: 568-571· Binder, 2016:

242-243). Τα πρότυπα επικοινωνίας που αναπτύσσονται στους ιστότοπους, αλλά και στην κωδικοποιημένη γλώσσα των αναρτήσεων στο διαδίκτυο, συνιστούν βασικό αντικείμενο διερεύνησης των εργαλείων που υποστηρίζονται από την ΤΝ. Οι αρμόδιες υπηρεσίες της αστυνομίας παρακολουθούν τις πλατφόρμες των ΜΚΔ, ώστε να εντοπίσουν τις πιθανές εγκληματικές δραστηριότητες και να παρέμβουν αποτελεσματικά.

Η υψηλότερη όμως απόδοση στη σύνθεση των δεδομένων και η ταχύτητα στη διεκπεραίωση των υποθέσεων παρουσιάζεται από τη χρήση των αυτοματοποιημένων συστημάτων ταυτοποίησης, κατηγορία στην οποία ανήκουν τα συστήματα αναγνώρισης προσώπου (Sugiura et al., 2012: 1.364-1.369).

Τα συστήματα αναγνώρισης προσώπου, αξιοποιώντας την ΤΝ, εντοπίζουν με ακρίβεια τους υπόπτους και αγνοουμένους μέσω της συλλογής υλικού από τις κάμερες ασφαλείας που έχουν τοποθετηθεί στους δημόσιους χώρους. Ως βασικό πλεονέκτημα του συγκεκριμένου συστήματος αναγορεύεται η επιτάχυνση της διαδικασίας της έρευνας, διότι η αστυνομία κατορθώνει πλέον με μεγαλύτερη ευκολία να εντοπίσει και να συλλάβει έναν ύποπτο.

Μία ακόμη εφαρμογή που αποκαλύπτει μοτίβα συμπεριφορών μέσα από τη λεκτική διατύπωση υπόπτων και δραστών στα δημόσια έγγραφα της αστυνομικής προανάκρισης είναι η επεξεργασία της φυσικής γλώσσας (NLP). Υπαισέρχεται και αναλύει ένα σημαντικό τμήμα του υλικού που προκύπτει από την προανακριτική διαδικασία, όπως είναι οι μαρτυρικές καταθέσεις, η απολογία, η εξέταση κατηγορουμένου κ.λπ. Με γνώμονα την ΤΝ, ανιχνεύει μοτίβα και συνδέσεις, όπως συγκεκριμένες φράσεις που αποκαλύπτουν το *modus operandi* των δραστών. Στο υπό ανάλυση αρχείο περιλαμβάνονται χιλιάδες υποθέσεις (Theologi, Amoiridi, 2023: 39-47).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα εργαλεία που συμβάλλουν στη διαχείριση της πληροφορίας και την πρόληψη των ατυχημάτων. Με τη συνδρομή της ΤΝ, πραγματοποιείται ανάλυση των αρχείων με περιεχόμενο τα ατυχήματα ή δυστυχήματα. Τα αποτελέσματά τους επιτρέπουν στην αστυνομία να εφαρμόσει στοχευμένα μέτρα ασφαλείας, περιορίζοντας τις περιοχές υψηλού κινδύνου. Συνέπεια της προσεκτικής ανάλυσης των δεδομένων είναι η εγκατάσταση καμερών για τον έλεγχο της κυκλοφορίας (The Indicator, 2023).

Στις πολιτικές παρέμβασης της αστυνομίας και τις σχεδιαζόμενες στρατηγικές πρόληψης σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν τα μέσα ανίχνευσης πυροβολισμών. Μέσα από την ανάλυση του ήχου, με τη συμβολή της ΤΝ, η αστυνομία έχει τη δυνατότητα να εντοπίσει τους πυροβολισμούς σε πραγματικό χρόνο και να παρέμβει άμεσα σε περιστατικά ένοπλης βίας.

Σημαντικές πληροφορίες προκύπτουν από λογισμικά που εντοπίζουν ύποπτες δραστηριότητες και άλλες απειλές στον κυβερνοχώρο, από τις αναλύσεις στιγμιότυπων μέσα από κάμερες ασφαλείας για ύποπτη ή ασυνήθιστη συμπεριφορά, ή από την κατόπτευση ή παρακολούθηση χώρων μέσω drone. Τα στοιχεία που συλλέγονται οδηγούν τις αρχές σε άμεση επέμβαση, ώστε να αποτραπούν πιθανές εγκληματικές δραστηριότητες.

Η έννοια του κινδύνου επέχει ξεχωριστή θέση στα αναπτυσσόμενα εργαλεία μηχανικής μάθησης. Ενδεικτικά αναφέρονται τα εργαλεία αξιολόγησης κινδύνου (risk assessments tools). Προβλέπουν πόσο πιθανόν είναι ο δράστης να επαναλάβει το έγκλημα τα επόμενα (δύο) χρόνια. Από τα αποτελέσματα που προκύπτουν καθορίζονται οι αποφάσεις των δικαστικών αρχών σε συνεργασία με τις αστυνομικές αρχές για την ανάπτυξη εξατομικευμένων σχεδίων θεραπείας ή σχεδίων ασφάλειας για τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας (Vuleta, 2022· Bonta, 2002: 357· Kemsal, 2001: 23, 39-40).

Η συμβολή της μηχανικής μάθησης ζητήθηκε από τις αστυνομικές αρχές στις Ηνωμένες Πολιτείες, σε μια προσπάθεια μείωσης της αστυνομικής βίας (Abrams, 2020). Ο σχεδιασμός των συγκεκριμένων εργαλείων προβλέπει την άμεση ανάλυση του υλικού από τις κάμερες που φέρουν στη στολή τους οι αστυνομικοί. Αντικείμενο επεξεργασίας είναι οι γλωσσικές διατυπώσεις των αστυνομικών (με τις καλές και τις κακές αλληλεπιδράσεις), που οδήγησαν σε μεροληπτικές συμπεριφορές και πράξεις βίας. Τελικός αποδέκτης των αποτελεσμάτων είναι οι επικεφαλής των αστυνομικών τμημάτων (National Institute of Justice, 2022). Το συγκεκριμένο λογισμικό επιχειρεί να συμβάλει στην αλλαγή της κουλτούρας των αστυνομικών. Τα μοτίβα συμπεριφοράς που εντοπίζονται λαμβάνονται υπόψη από τα ανώτερα στελέχη της αστυνομίας, στην εκπαίδευση και στις κατευθύνσεις που δίδουν καθημερινά (FRA, 2016).

Τα προσφερόμενα μέσα και συστήματα TN, μέρος των οποίων αναλύθηκε, άλλαξαν τον τρόπο χάραξης της αντεγκληματικής πολιτικής από τους κρατικούς λειτουργούς. Οι αλγοριθμικές προβλέψεις επεδίωξαν να αποδείξουν ότι η νομιμότητα των ενεργειών της αστυνομίας συνδέεται με την προβλεψιμότητα των αποτελεσμάτων της μηχανικής μάθησης (Laycock, 2004: 58).

Το ερώτημα που τίθεται, με βάση τα παραπάνω, είναι πώς μπορεί να σκιαγραφηθεί ένας χάρτης στρατηγικών πρόληψης του εγκλήματος όταν η αδιαφάνεια, η αμεροληψία, η έλλειψη λογοδοσίας σχετικά με τη χρήση αλγοριθμικών συστημάτων, κυριαρχούν στη λήψη αποφάσεων; Είναι πράγματι αναγκαίες οι συγκεκριμένες στρατηγικές δημόσιας αστυνόμευσης; Ή προσανατολίζουν την αστυνομία σε μία κατεύθυνση καταστολής και ρήξης με τους πολίτες; Σε μια εποχή που κυριαρχείται από την Τεχνητή Νοημοσύνη, οι πραγματικές ανάγκες για την ασφάλεια των πολιτών θα πρέπει να διερευνηθούν με επιστημονικά έγκυρο και πολιτικά αξιόπιστο τρόπο, όπως επισημαίνει ο Παπανικολάου. Επίσης, οι μεταρρυθμίσεις που θα ακολουθήσουν θα πρέπει να σχεδιάζονται σε μία προσοδευτική κατεύθυνση, προβάλλοντας, όπως σημειώνει ο Κουλούρης, μια αστυνομία με ανθρώπινο πρόσωπο που θα δρα προς όφελος του κοινωνικού συνόλου (Κουλούρης, Παπανικολάου, 2021).

2.2. Οι αρνητικές όψεις των εφαρμογών προγνωστικής αστυνόμευσης στη διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Η έννοια της ασφάλειας αποκτά διαφορετικό νόημα για την αστυνομία όταν οι κυβερνήσεις υιοθετούν προγράμματα έξυπνης αστυνόμευσης, «smart policing», όπου πρωταγωνιστεί η ΤΝ. Μέσω των εργαλείων προγνωστικής αστυνόμευσης που περιλαμβάνουν αλγορίθμους και ιστορικά δεδομένα (τοποθεσίας, υπόπτου κ.λπ.), η αστυνομία ανταποκρίνεται στο υψηλό της καθήκον, αξιοποιώντας τη δύναμη των δεδομένων και τις προκλήσεις της τεχνολογίας. Ταυτόχρονα, όμως, η αστυνομία ακροβατεί μεταξύ νομιμότητας και σκοπιμότητας, όταν για λόγους που υπαγορεύονται από την ανάγκη για την επικράτηση της ευταξίας σε ένα κράτος (Μανωλεδάκης, 1994: 18-24) λαμβάνει μέτρα που δεν είναι ανάλογα με τους κινδύνους που τα προκαλούν, προβάλλοντας το ισχυρό επιχείρημα της ασφάλειας. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η ασφάλεια συνιστά το άλλοθι για την παραβίαση βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Χλούπης, 2020: 196, 197). Στην παρούσα ενότητα θα αποπειραθούμε να καταγράψουμε ορισμένες από τις αρνητικές όψεις της προγνωστικής αστυνόμευσης. Σκοπός μας είναι να αναδείξουμε ότι οι πρακτικές παρακολούθησης καθώς και οι αρχές που διέπουν τη δομή τους οδηγούν σε υπεραστυνόμευση. Οι αναλυτικές ποσοτικές τεχνικές που εφαρμόζονται για τον εντοπισμό των πιθανών στόχων οδηγούν στη ρήξη των σχέσεων μεταξύ κοινωνίας (πολιτών) και αστυνομίας (κράτους) και τελικά στην κλιμάκωση της βίας (Purves, 2023). Ποιες όμως, τεχνολογικής φύσης, πρακτικές συμβάλλουν στις διακρίσεις και τις κοινωνικές ανισότητες;

Αρχικά, η δυνατότητα των αλγορίθμων να αναπαράγουν τις προκαταλήψεις, όταν κατευθύνουν τους αστυνομικούς σε περιοχές με δυσανάλογη αστυνόμευση, εδραιώνει τις διακρίσεις εναντίον συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων. Η πρακτική αυτή προκαλεί φόβο και ανησυχία για την ανάδειξη αποτελεσμάτων με ρατσιστικά χαρακτηριστικά. Τα συστήματα πρόγνωσης εισάγουν και επεξεργάζονται δεδομένα με προκατάληψη, γεγονός που αντικατοπτρίζει την ενίσχυση των φυλετικών διακρίσεων. Τα αποτελέσματα των αλγορίθμων μετατρέπονται σε έναν «οδικό και συμβουλευτικό χάρτη αστυνόμευσης» των περιοχών στις οποίες παρεμβαίνει προληπτικά η αστυνομία.

Δευτερευόντως, η χρήση και επεξεργασία των βιομετρικών δεδομένων. Εγείρει σημαντικά ερωτήματα σε σχέση με την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως τα προσωπικά δεδομένα και η ιδιωτικότητα (Wachter, Mittelstadt and Floridi, 2016: 78). Ενδεικτικά αναφέρουμε το –πολύτιμο για τις αρχές– σύστημα αναγνώρισης προσώπου, το οποίο εισφέρει σημαντικά στη διαδικασία της ταυτοποίησης των υπόπτων και των εγκληματιών (Best-Rowden et al., 2014: 2.144).

Βασικοί προβληματισμοί όμως διατυπώνονται αναφορικά με την έλλειψη διαφάνειας στη λειτουργία των αλγορίθμων πρόβλεψης αστυνόμευσης. Οι ιδιωτικές εταιρείες κατασκευής των σχετικών αλγοριθμικών προγραμμάτων προβάλλουν το δικαίωμα της πνευματικής ιδιοκτησίας, προκειμένου να αποφύγουν τη λογοδοσία για

τις μεθόδους που ακολούθησαν και τα στοιχεία που επέλεξαν. Υπό αυτή την έννοια, τα περισσότερα λογισμικά παραμένουν ένα «μαύρο κουτί» ως προς τη διαδικασία λήψης αποτελεσμάτων που οδήγησαν σε συγκεκριμένα μέτρα (Pasquale, 2015: 4).

Από τη συνοπτική παράθεση των αρνητικών όψεων των προβλέψεων τεχνολογικής κατεύθυνσης γίνεται αντιληπτό ότι η αστυνομία μπορεί συχνά να οδηγηθεί σε αμφιλεγόμενα αποτελέσματα. Σε αυτό συμβάλλει και η φύση της αλγοριθμικής διακυβέρνησης, η οποία, όπως ήδη υποστηρίχθηκε, δεν προσφέρει σαφείς εγγυήσεις για τη σύνδεση της τεχνολογίας με τη γεωγραφία του εγκλήματος.

3. Εγκληματολογία και Τεχνητή Νοημοσύνη. Το χρονικό μιας μετάβασης από την αιτιότητα των γεγονότων στη συσχέτιση των δεδομένων

Η προγνωστική αστυνόμευση, ως τμήμα της προληπτικής αστυνόμευσης, στηρίζεται στην Τεχνολογία των μεγάλων δεδομένων (Big Data) και της μηχανικής μάθησης (Θεολόγη, 2022: 72).¹ Μέρημά της είναι να αναλύει τα δεδομένα που προκύπτουν, ώστε να συμπληρώσει τις ήδη υπάρχουσες στρατηγικές και τεχνικές προληπτικής αστυνόμευσης. Τι αποτελούν όμως Big Data και από πού εκκινεί η αποτελεσματικότητά τους στον αγώνα κατά του εγκλήματος;

Ο Crawford, αξιολογώντας τα Μεγάλα Δεδομένα ως επιστημονικό φαινόμενο, υπομνηματίζει ότι βασίζονται στην αλληλεπίδραση τριών στοιχείων: της τεχνολογίας, της ανάλυσης και της μυθολογίας (Crawford, 2012: 665, 669). Η πιο βασική τους όμως συνδρομή εντοπίζεται στην «επαναπλαισίωση» της γνώσης σχετικά με τη διερεύνηση των εγκλημάτων, τη διαδικασία που εφαρμόζεται από την αστυνομία, την ενασχόληση με την πληροφορία (Boyd and Crawford, 2012: 665).

Πώς όμως αυτή η επαναπλαισίωση επιδρά στην Επιστήμη της Εγκληματολογίας; Πόσο διακριτή είναι στις περιπτώσεις χρήσης αλγορίθμων μηχανικής μάθησης που λειτουργούν ως εργαλεία πρόβλεψης για την καθοδήγηση των στρατηγικών αστυνόμευσης (Loveday, 2017: 101-102);

Ορισμένοι θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι τα Μεγάλα Δεδομένα θα οδηγήσουν στην απομάκρυνση της θεωρίας από την κοινωνική έρευνα, γεγονός που μπορεί να σημάνει και το οριστικό της τέλος (Clarke and Braun, 2013: 7, 32). Υπό την παραπάνω έννοια, βρίσκει εφαρμογή η μετάβαση από την αιτιότητα των γεγονότων στη συσχέτιση των δεδομένων (Chan & Bennett Moses, 2016: 28-29).

Όμως, στην Επιστήμη της Εγκληματολογίας, θεωρία και έρευνα –έστω κι αν προ-

1. Η μηχανική μάθηση διακρίνεται από ασαφή λογική, ηχητική δημιουργία τεχνητού νευρωνικού δικτύου –σε μια προσπάθεια μίμησης της ανθρώπινης λογικής– ώστε να επιτευχθούν συσχετισμοί και να προκύψουν συμπεράσματα (Θεολόγη, 2022: 72, παρ. 214).

έρχεται από τις εφαρμογές τεχνητής νοημοσύνης– δεν συνυπάρχουν απλώς, αλλά αλληλοσυνδέονται. Έρευνα χωρίς θεωρητικό-εγκληματολογικό υπόβαθρο δεν νοείται (Αλεξιάδης, 2011: 14· Πανούσης, 2010: 672· Δημόπουλος, 2022: 21-22) και αυταπόδεικτα τα ερευνητικά πορίσματα της Εγκληματολογίας καθίστανται θεσμικές της υποδείξεις (Δημόπουλος, 2012: 18).

Στην προκειμένη περίπτωση, οι αναλύσεις Μεγάλων Δεδομένων εκκινούν από θεωρητικές βάσεις. Ανάλογα με τις εγκληματολογικές θεωρίες που τέθηκαν στο επίκεντρο της ανάλυσης σε σχέση με το έγκλημα και την εγκληματική συμπεριφορά, επινοούνται και εφαρμόζονται οι διαφορετικοί τύποι αλγορίθμων (Θεωρία της δραστηριότητας, της ρουτίνας, της ορθολογικής επιλογής και αντίστοιχοι αλγόριθμοι σε σχέση με το προφίλ του εγκληματία, των hot spot (νευραλγικών σημείων εγκληματικότητας), των τοποθεσιών εγκληματικότητας).

Στην ίδια κατεύθυνση, της μετάβασης από την αιτιότητα στη συσχέτιση των δεδομένων, κινείται και η άποψη ότι οι εφαρμογές μηχανικής μάθησης δεν θα σχεδιάζονται με αφετηρία την εγκληματολογική θεωρία, αλλά οι γνώσεις θα αποκτηθούν από τα δεδομένα που θα προκύψουν. Κατά συνέπεια, δεν θα διαπιστώνεται αιτιότητα μεταξύ δεδομένων και αποτελεσμάτων, διότι η ακριβής γνώση που θα προκύψει από τις συσχετίσεις θα εξαλείψει την ανάγκη για θεωρητική επεξήγηση (Kitchin, 2014: 4).

Και αυτή η άποψη όμως φαίνεται να μην έχει ισχυρή βάση. Μια προσεκτική ανάλυση των αλγορίθμων προγνωστικής αστυνόμευσης καταδεικνύει ότι δεν παρέχουν επαρκείς εξηγήσεις για την πρόβλεψη που έγινε. Μόνο ειδικότερα στοιχεία, όπως ορισμένοι προγνωστικοί παράγοντες (π.χ. ηλικία), φανερώνουν τον βαθμό στον οποίο ανταποκρίνονται στην πρόγνωση του εγκλήματος (Chugh, 2022: 284-288).

Ένα ακόμη στοιχείο το οποίο θα πρέπει να ληφθεί υπόψη για τους αλγορίθμους πρόγνωσης, και ειδικότερα εκείνους που βασίζονται σε ιστορικά δεδομένα (εγκληματικότητα μιας περιοχής, καταγραφή αποφυλακισθέντων εγκληματιών κλοπής κ.λπ.), είναι ότι παρουσιάζουν μία σχετικότητα, καθώς λειτουργούν ως πεπερασμένο σύνολο. Αυτό σημαίνει ότι οι παράγοντες που σχετίζονται με την πρόγνωση μιας συμπεριφοράς στο παρελθόν δεν θα είναι ίδιοι και στο άμεσο μέλλον. Ενδεχομένως, να εμφανίσουν μια σχετικότητα λόγω αλλαγών, κοινωνικών, θεσμικών, ατομικών (Chan, & Bennett Moses, 2016: 30).

Από την αναλυτική παράθεση σημαντικών σημείων σχετικά με το «είδος» και το «περιεχόμενο» της παραγόμενης γνώσης από τις τεχνικές μηχανικής μάθησης, γίνεται κατανοητή η –κατά περίπτωση– χρησιμότητά τους και το περιορισμένο εύρος τους. Οι αλγόριθμοι πρόβλεψης, ενώ βασίζονται στους «παράγοντες κινδύνου», εντούτοις αποτυγχάνουν να αιτιολογήσουν την πρόγνωση μιας εγκληματικής συμπεριφοράς. Γι' αυτό τα προηγμένα συστήματα ανάλυσης προσομοιάζουν με τα χρώματα που αναζητούν το σχέδιο στον καμβά, για να το πλαισιώσουν. Κι όπως το σχέδιο γεννά την επιθυμία και προκαλεί την έμπνευση για τον περαιτέρω χρωματισμό, έτσι και η επιστήμη της Εγκληματολογίας παρέχει το θεωρητικό υπόβαθρο για τον σχεδιασμό των μέτρων

αντεγκληματικής πολιτικής που περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, και τα μέσα πρόγνωσης του εγκλήματος. Μέσα από ειδικότερες αναφορές σε αίτια και μηχανισμούς, η Εγκληματολογία θα εμπλουτίσει το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο στη συνέχεια θα στηριχθούν οι ιδιωτικές εταιρείες για την επινόηση ενός προγράμματος πρόγνωσης του εγκλήματος, όταν ζητηθεί από τους κρατικούς φορείς. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα θα συνεπικουρεί το έργο της που είναι η πρόληψη της εγκληματικότητας και θα σχεδιάζεται με σεβασμό στα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, την προστασία των προσωπικών δεδομένων, την ιδιωτική ζωή, το τεκμήριο της αθωότητας. Την εποχή της ΤΝ, η επιστήμη της Εγκληματολογίας δεν χρειάζεται επαναδιατύπωση των θεωριών της, διότι ως επιστήμη εξελίσσεται, αλλά επαναπροσδιορισμό των ορίων της, προβάλλοντας την ευελιξία της (Βιδάλη, 2007: 91· Clarke, 2004: 55-57).

Σε κάθε περίπτωση, αυτό που θα πρέπει να είναι σαφές είναι ότι τα προηγμένα συστήματα ανάλυσης –όσα συμβάλλουν στην αντιμετώπιση της εγκληματικότητας– δεν συνιστούν για την Επιστήμη της Εγκληματολογίας αυτοσκοπό, αλλά –κατά περίπτωση– εφαρμοζόμενο μέσο (Θεολόγη, 2022: 108).

4. Εγγυήσεις, εποπτεία και νομικά όρια

Η συστηματική χρήση της ΤΝ από τις αστυνομικές αρχές, με σκοπό την ασφάλεια των πολιτών και τον έλεγχο της μετανάστευσης, πιστοποιεί την καθιέρωση των εφαρμογών της στην κρατική επιτήρηση. Η χρήση των βιομετρικών στοιχείων αναγνώρισης, τα συστήματα πρόγνωσης της εγκληματικότητας καθοδηγούν τη λήψη των αποφάσεων των αστυνομικών αρχών, ρυθμίζουν τον επεμβατικό τους ρόλο και διεκδικούν μέρος των κρατικών πόρων που διατίθενται για τα μέσα πλαισίωσης των προγραμμάτων άσκησης αντεγκληματικής πολιτικής.

Από τη βιβλιογραφική επισκόπηση (Θεολόγη, 2022: 69-187) και την ερευνητική καταγραφή της περιόδου όπου εφαρμόζονται λογισμικά προγνωστικής αστυνόμευσης σε αρκετά κράτη ανά την υφήλιο, προκύπτει ότι τα συστήματα μηχανικής μάθησης:

(α) Συνήθως στοχεύουν στις κοινωνικά περιθωριοποιημένες κοινότητες (μετανάστες, Αφροαμερικανοί, Ρομά).

(β) Υπονομεύουν βασικά ανθρώπινα δικαιώματα, όπως η ιδιωτική οικογενειακή ζωή (άρθρο 8 της ΕΣΔΑ), το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια (άρθρο 5 της ΕΣΔΑ), η ελευθερία της έκφρασης (άρθρο 10 της ΕΣΔΑ) και η ελευθερία του συνέχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι (άρθρο 11 της ΕΣΔΑ).

(γ) Επιτρέπουν τη μαζική παρακολούθηση μέσω των κλειστών κυκλωμάτων καμερών που τοποθετούνται στους δημόσιους χώρους (αεροδρόμια, αυτοκινητόδρομοι, τράπεζες κ.λπ.).

Με βάση τις παραπάνω αναφορές, προκύπτει το συμπέρασμα ότι με το πρόσχημα της ασφάλειας –που απειλείται από την υψηλή εγκληματικότητα, τα τρομοκρατικά

χτυπήματα και την ανεξέλεγκτη μετανάστευση– βαθαίνει το χάσμα μεταξύ της ορθής λειτουργίας των αστυνομικών αρχών και της αδιαβάθμητης παρακολούθησης των ανυποψίαστων ιδιωτών (Doughty, 2014: 2-3). Το ερώτημα λοιπόν που τίθεται είναι αν, υπό την εγγύηση του κοινωνικού κράτους δικαίου (άρ. 25 του Συντάγματος), η αστυνομία προχωρά σε ενέργειες που παραβιάζουν θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και σε ποιον βαθμό συμβαίνει αυτό. Στην αναφορά μας, η αρχή του κράτους δικαίου λαμβάνεται υπόψη ως αρχή της νομιμότητας υπό την ευρύτερη έννοιά της, δηλαδή ως αρχή της τήρησης του νόμου και του δικαίου ευρύτερα (Σπυρόπουλος, 2018: 51). Με γνώμονα το ότι η αρχή του κράτους δικαίου λειτουργεί ως έννοια-ομπρέλα που περιλαμβάνει αρκετές ειδικότερες αρχές, όπως την αρχή της αναλογικότητας, της ισότητας, της νομιμότητας, της απαγόρευσης, της αυθαιρεσίας της εκτελεστικής της εξουσίας και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εύλογα αναζητούνται οι συμπεριφορές που εφαρμόζονται από την αστυνομία και καταστρατηγούν τις ως άνω αναφερόμενες, ειδικότερες αρχές. Εδώ εντάσσονται οι δράσεις ανεξέλεγκτων διακρίσεων και μαζικής παρακολούθησης.²

Συγκεκριμένοι κίνδυνοι ελλοχεύουν για την ελευθερία του συνέρχεσθαι, την προστασία της ιδιωτικής ζωής και των προσωπικών δεδομένων, το δικαίωμα στην κοινωνική προστασία και τη μη διάκριση, όταν οι αρχές χρησιμοποιούν εργαλεία της τεχνολογικής αστυνόμευσης³ χωρίς αιτιολόγηση.

Οι ανησυχίες για την εφαρμογή των σύγχρονων πρακτικών Τεχνητής Νοημοσύνης (Artificial Intelligence, AI) διατυπώνονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο σώμα του κειμένου που επέχει θέση ανακοίνωσης προς τα αρμόδια ευρωπαϊκά όργανα (COM (2021), 205 Final). Με ενάργεια επισημαίνονται οι δυνητικά υψηλοί κίνδυνοι για την ασφάλεια και τα ανθρώπινα δικαιώματα, που προκύπτουν από ορισμένα χαρακτηριστικά της ΤΝ, όπως η αδιαφάνεια των αλγορίθμων, διότι δυσχεραίνει τη διερεύνηση αιτιωδών σχέσεων. Στα πολλαπλά παραδείγματα των επιλήψιμων αστυνομικών συμπεριφορών εντάσσονται η δυσμενής μεταχείριση προσώπου λόγω των αποτελεσμάτων ή «αποφάσεων» των συστημάτων τεχνολογικής αστυνόμευσης. Η αναγνώριση προσώπου σε δημόσιους χώρους με τον παρεμβατικό της χαρακτήρα στην ιδιωτική ζωή, όπως άλλωστε και τα ρομπότ και τα συστήματα ασφαλείας με την αμφίβολη τήρηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, συγκαταλέγονται στα εμπειρικά παραδείγματα καταγραφής του κινδύνου στα οποία αναφέρεται η ανακοίνωση.

2. Το ΕΔΔΑ, στις υποθέσεις Ζαχάρωφ κατά Ρωσίας (Roman Zakharov v. Russia, 2015, προσφυγή αρ. 47143/06) και Szabó και Vissy κατά Ουγγαρίας (Szabó and Vissy v. Hungary, 2016, προσφυγή αρ. 37138/14), κατέθεσε συγκεκριμένες σκέψεις σχετικά με το παραδεκτό σε υποθέσεις μαζικής επιτήρησης, αποκαθιστώντας την ασάφεια σχετικά με τις εκτιμήσεις του Δικαστηρίου.
3. Η τεχνολογική αστυνόμευση έχει τα γενικά χαρακτηριστικά της αστυνόμευσης υπό την καθοδήγηση των πληροφοριών, οι οποίες συγκεντρώνονται πλέον στις βάσεις δεδομένων. Τα προγράμματα που αναπτύσσει –με την καθοδήγηση της ΤΝ– επιτρέπουν στην αστυνομία να καταφεύγει σε τεχνολογίες και τεχνικές παρακολούθησης.

Ακολουθώντας το ρυθμιστικό πλαίσιο που πρότεινε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ΤΝ, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο θέτει την έννοια του κινδύνου στο επίκεντρο του επικείμενου σχεδίου νόμου, το οποίο αναμένεται να ολοκληρωθεί έως το τέλος του 2023. Ανάλογες με τα επίπεδα κινδύνου που ενέχουν οι εφαρμογές μηχανικής μάθησης για τους χρήστες θα είναι οι νομοθετικές ρυθμίσεις που θα θεσμοθετηθούν (AI act, PE 698.792, June 2023). Στις βασικές προτεραιότητες του σχεδίου νόμου ανήκουν τα δομικά χαρακτηριστικά των συστημάτων ΤΝ, τα οποία για να είναι σύννομα θα πρέπει να είναι ασφαλή, διαφανή, ανιχνεύσιμα, χωρίς διακρίσεις. Επίσης, βασική προϋπόθεση για την ορθή λειτουργία των συστημάτων αυτών και την πρόληψη των επιβλαβών αποτελεσμάτων τίθεται η επίβλεψή τους από ανθρώπους και όχι από αυτοματισμούς.

Δεδομένου του γεγονότος ότι οι ανησυχίες για την εφαρμογή των σύγχρονων ΤΝ επικεντρώνονται στην έννοια του κινδύνου, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στην πρόταση Κανονισμού για την ΤΝ που υπέβαλε στις 21 Απριλίου 2021, προχώρησε στη διαβάθμιση του κινδύνου και διέκρινε τέσσερα επίπεδα. Οι προτάσεις της ενσωματώθηκαν στο σχέδιο νόμου για την ΤΝ. Σύμφωνα με όσα προτείνονται, ανάλογα με το επίπεδο κινδύνου ΤΝ, θεσπίζονται οι υποχρεώσεις για τους παρόχους και τους χρήστες. Ειδικότερα:

Τα επίπεδα κινδύνου που διατυπώνονται στο άρθρο 69 του σχεδίου νόμου για την Artificial Intelligence (Act AI), διακρίνονται:

- i) Στους απαράδεκτους κινδύνους (Τίτλος II). Πρόκειται για συστήματα που θεωρούνται απειλή για τους ανθρώπους και θα πρέπει να απαγορευθούν. Εδώ ανήκουν τα λογισμικά που εφαρμόζουν την κοινωνική βαθμολογία, γεγονός που συνεπάγεται την ταξινόμηση των ατόμων με βάση τη συμπεριφορά, την κοινωνικοοικονομική κατάσταση ή τα προσωπικά τους χαρακτηριστικά. Ομοίως, τα Συστήματα βιομετρικής αναγνώρισης σε πραγματικό χρόνο και εξ αποστάσεως, όπως συμβαίνει με την αναγνώριση προσώπου. Στο σχέδιο νόμου προβλέπονται εξαιρέσεις στα εξ αποστάσεως συστήματα βιομετρικής αναγνώρισης, για εκείνες τις περιπτώσεις όπου δίδονται σοβαρά εγκλήματα, αλλά μόνο μετά από έγκριση του δικαστηρίου.
- ii) Στους υψηλούς κινδύνους. Στο κεφάλαιο III του σχεδίου νόμου που διέπει το σύστημα της ΤΝ, περιγράφονται ως υψηλού κινδύνου τα συστήματα ΤΝ που επηρεάζουν αρνητικά την ασφάλεια και τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα. Διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: 1) Σε συστήματα ΤΝ που χρησιμοποιούνται για την ασφάλεια των προϊόντων που εμπίπτουν στη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΕΕ) σε σχέση με την υγεία και τα εξαρτήματα ασφαλείας (περιλαμβάνει προϊόντα όπως τα παιχνίδια, η αεροπορία, τα αυτοκίνητα, οι ιατρικές συσκευές και οι ανελκυστήρες). 2) Σε αυτόνομα συστήματα ΤΝ που χρησιμοποιούνται για την ασφάλεια και τα θεμελιώδη δικαιώματα και ορίζονται σε οκτώ τομείς.⁴ Μεταξύ

4. Εμπίπτουν σε οκτώ συγκεκριμένους τομείς που θα πρέπει να καταχωρηθούν σε μια βάση

αυτών αναφέρονται η βιομετρική ταυτοποίηση προσώπων, η επιβολή του νόμου, η διαχείριση της μετανάστευσης και του ασύλου, η απονομή της δικαιοσύνης (AI act, αιτιολογική σκέψη 43, άρθρο 7, παρ. 2).

iii) Στους περιορισμένους κινδύνους (Τίτλος IV).

iv) Στους ελάχιστους κινδύνους (Τίτλος IX).

Περαιτέρω, προβλέπονται ειδικότερες υποχρεώσεις διαφάνειας (Τίτλος IV), εκ των οποίων οι δύο αφορούν τους χρήστες TN (AI Act, άρθρο 17) και η μία τους παρόχους TN (AI Act, άρθρο 52). Αξιοσημείωτο είναι το ότι ο νομοθέτης δεν καταλείπει στην Επιτροπή καμία εξουσία να τροποποιήσει τον Τίτλο IV. Οι υποχρεώσεις αφορούν την ακρίβεια, τη στιβαρότητα και την ασφάλεια στον κυβερνοχώρο των ίδιων των συστημάτων, με ιδιαίτερη προσοχή στις διακρίσεις, καθώς τα συστήματα «μαθαίνουν» και μέσα από τις λανθασμένες επιλογές (AI Act, άρθρα 12 (4), 14 (5), 43 (4)).

Το σχέδιο νόμου για την TN καταγράφεται ως μια παγκόσμια, πρώτη προσπάθεια οριζόντιας ρύθμισης των συστημάτων TN (Veale, Borgesius, 2021: 101). Όπως αποδείξαμε στη συνοπτική μας ανάλυση, ρυθμίζει αρκετά σημαντικά στοιχεία τα οποία σχετίζονται με την τεχνολογική αστυνόμευση, όπως η διαφοροποίηση των απαιτήσεων ανά επίπεδο κινδύνου, η εισαγωγή απαγορεύσεων στους χρήστες και τους παρόχους TN.

Όλα τα παραπάνω ελήφθησαν υπόψη από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (Ιούνιος 2023), που ενέκρινε τη διαπραγματευτική του θέση σε σχέση με τους πρώτους κανόνες της ΕΕ για την TN (Lawspot, 14.6.2023). Σύμφωνα με όσα διημερίθησαν, αναμένεται να εφαρμοστεί η πλήρης απαγόρευση της χρήσης της τεχνητής νοημοσύνης για τη βιομετρική ταυτοποίηση, την αναγνώριση συναισθημάτων και την προληπτική αστυνόμευση (με βάση τη δημιουργία προφίλ, την τοποθεσία ή προηγούμενη εγκληματική συμπεριφορά ατόμων). Στην τελευταία αυτή κατηγορία της απαγόρευσης της προληπτικής αστυνόμευσης εντάσσεται και η αδιάκριτη απόσπαση βιομετρικών δεδομένων από τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης ή τα βίντεο από κάμερες κλειστού κυκλώματος παρακολούθησης (CCTV), με σκοπό τη δημιουργία βάσεων δεδομένων αναγνώρισης προσώπου. Η απαγόρευσή τους αιτιολογείται επειδή η δράση τους έχει ως αποτέλεσμα την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ειδικότερα του δικαιώματος στην προστασία της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 8 Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου) – (Lawspot, 16.5.2023).

Ζητούμενο παραμένει αν μετά την ολοκλήρωση του νόμου για την TN από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, η πρόληψη της εγκληματικότητας θα σταματήσει να βασίζεται σε συστήματα πρόγνωσης με βάση τη δημιουργία προφίλ. Ή με κάποιον τρόπο θα θυσιαστεί στον

δεδομένων της ΕΕ, όπως: Η Βιομετρική αναγνώριση και κατηγοριοποίηση φυσικών προσώπων. Η Διαχείριση και λειτουργία υποδομών ζωτικής σημασίας. Η Εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση. Η Απασχόληση, διαχείριση εργαζομένων και πρόσβαση στην αυτοαπασχόληση. Η Πρόσβαση και απόλαυση βασικών ιδιωτικών υπηρεσιών και δημόσιων υπηρεσιών και παροχών. Η Επιβολή του νόμου. Η Διαχείριση μετανάστευσης, ασύλου και ελέγχου των συνόρων. Η Βοήθεια στη νομική ερμηνεία και εφαρμογή του νόμου.

βωμό του διπόλου «κόστος – όφελος», το οποίο οι ιδιωτικές εταιρείες σχεδιασμού των συστημάτων πρόγνωσης προωθούν στις κυβερνήσεις λόγω του ότι επιθυμούν να εντάξουν την τεχνολογία στα εθνικά τους προγράμματα για τη μείωση της εγκληματικότητας.

5. Συμπέρασμα

Οι σημερινές προκλήσεις –που η ΤΝ δημιούργησε– ως απαντήσεις στις πολιτικές πρόληψης για ασφαλείς κοινωνίες, εμπεριέχουν σημαντικούς και κυρίως «υψηλούς κινδύνους», όπως καταγράφονται στο σχέδιο νόμου για την ΤΝ. Τα βιομετρικά συστήματα αναγνώρισης προσώπου (πρόγνωσης της εγκληματικότητας), που δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο της τεχνολογικής αστυνόμευσης, προκάλεσαν σημαντικά προβλήματα σε σχέση με τη νομιμότητα και τη σκοπιμότητά τους. Ανέδειξαν, παράλληλα, τις συγκρούσεις που σημειώνονται στο ψηφιακό πεδίο, όταν η ιδιωτικότητα υπερτερεί της ασφάλειας και η αυτονομία της αλληλεγγύης.

Εκείνο που θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας είναι ότι η αστυνομία ενδύθηκε την τεχνολογία λόγω της αυξανόμενης τεχνολογικής ώθησης και της διαρκούς προσφοράς σχετικών προγραμμάτων από τις ιδιωτικές εταιρείες, στο πλαίσιο ενός άκρατου ανταγωνισμού και όχι απαραίτητα μιας εσωτερικής ανάγκης για αστυνόμευση (Ferguson, 2017: 504). Ο νέος νόμος της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Τεχνητή Νομοσύνη οφείλει να λάβει υπόψη τις στρεβλώσεις που έχουν ήδη προκύψει και επισημάνθηκαν από ακαδημαϊκούς και κοινωνικές οργανώσεις (StateWatch, 2023).

Μπροστά σε αυτό το ζοφερό πεδίο, η επιστήμη της Εγκληματολογίας επαγρυπνεί μπροστά στον κίνδυνο και επισημαίνει τη φαλκίδευση των ατομικών ελευθεριών που περικλείουν οι τεχνολογίες πρόγνωσης του εγκλήματος, καθώς εξάγουν δεδομένα που λειτουργούν άκριτα ως αποφάσεις (για παράδειγμα, η σύλληψη ενός προσώπου βάσει του προφίλ του). Προβάλλει τα επιστημονικά της επιχειρήματα για τις αποφάσεις που λαμβάνονται από την επεξεργασία των Μεγάλων Δεδομένων, επικυρώνοντας τη βαρύνουσα σημασία του θεωρητικού υπόβαθρου για τον σχεδιασμό των ante delictum μέτρων, έναντι της μηχανικής μάθησης. Συστηματικά δε, με πειστικό τρόπο επισημαίνει τον καταναγκαστικό χαρακτήρα της Τεχνολογίας που «στρατιωτικοποιεί» την πρόληψη (Zedner, 2017: 272-273· Βιδάλη, 2012: 40). Αποτέλεσμα της στρατιωτικοποίησης της πρόληψης είναι αφενός η «ασφαλής» αστυνομία, καθώς παρουσιάζεται αποτελεσματική και ευέλικτη με τη συμβολή της τεχνολογίας, και αφετέρου οι «ανασφαλείς» πολίτες εξαιτίας της παραβίασης των θεμελιωδών τους δικαιωμάτων.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, γίνεται κατανοητή η ανάγκη χάραξης μιας μακροχρόνιας αντεγκληματικής πολιτικής από την Ευρωπαϊκή Ένωση με γνώμονα την ανθρώπινη ασφάλεια, η οποία θα θέτει στο επίκεντρο τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δηλαδή η άσκηση μιας «ανθρωπιστικής» αντεγκληματικής πολιτικής, όπως αναφέρεται από τον καθηγητή Αλεξιάδη (Αλεξιάδης, 2003: 71).

6. Προτάσεις

Η ανάπτυξη των συστημάτων μηχανικής μάθησης ως τεχνολογιών πρόληψης του εγκλήματος έχει δημιουργήσει ένα κλίμα έντονης δυσπιστίας, εξαιτίας των μορφών διακρίσεων και της μαζικής παρακολούθησης που παρατηρήθηκαν. Παράλληλα, καλλιεργήθηκαν σημαντικά ηθικά και νομικά ζητήματα, τα οποία συνδέονται με τη διαφάνεια, τον κοινωνικό έλεγχο, την πρόληψη, την ασφάλεια. Παρά τις αρνητικές όψεις της τεχνολογικής αστυνόμευσης, το θεσμικό πλαίσιο που διέπει τα μέτρα πρόληψης στην κοινωνία της ασφάλειας ενδέχεται να εντάσσει στρατηγικές πρόληψης που βασίζονται σε τεχνολογίες που αποσκοπούν στην πρόληψη του εγκλήματος (shot spotter, UAV, An-Bot) και όχι κατ' ανάγκη σε συστήματα TN. Υπό το φως των παραπάνω σκέψεων:

1. Οι έλεγχοι της αστυνομίας –μέρος των κρατικών ελέγχων– είναι κομβικής σημασίας για τη λειτουργία ενός κράτους δικαίου που σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα. Όταν οι έλεγχοι πραγματοποιούνται με τη συνδρομή της TN, τότε θα πρέπει να διερευνάται αν οι συγκεκριμένες περιπτώσεις ανήκουν στις εξαιρέσεις που περιγράφει το σχέδιο νόμου για την TN, στις κατηγορίες «υψηλού κινδύνου».
2. Απαίτηση για δημόσια διαφάνεια και άσκηση εποπτείας στις αστυνομικές αρχές που –υπό το πρίσμα του «υψηλού κινδύνου» – χρησιμοποιούν την TN και καταχωρούν στοιχεία στις βάσεις δεδομένων.
3. Σε κάθε περίπτωση, οι έννομες τάξεις δέον θα ήταν να ζητούν από την αστυνομία ενδελεχή έλεγχο, διαφάνεια και σαφή όρια για την τήρηση των συνταγματικά κατοχυρωμένων αρχών που προστατεύουν τα θεμελιώδη δικαιώματα.
4. Η δημόσια διαφάνεια, η λογοδοσία και οι λοιπές απαγορεύσεις για τις εταιρείες σχεδιασμού προγραμμάτων πρόγνωσης θα πρέπει να διατυπώνονται ρητά στον νέο νόμο για την TN, που επεξεργάζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση. Με αυτόν τον τρόπο θα αποφευχθούν οι διακρίσεις απέναντι στις ευάλωτες κοινωνικά ομάδες, μέσα από άστοχες και επιλήψιμες παρεμβάσεις της αστυνομίας.
5. Τα πρότυπα συστήματα τεχνολογικής αστυνόμευσης, οποιασδήποτε μορφής, που αναπτύσσονται από τις ιδιωτικές εταιρείες, θα πρέπει να διέπονται από δημόσια διαφάνεια. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα καθίστανται ευρύτερα κατανοητά τα αποτελέσματα των προγραμμάτων πρόληψης καθώς τα δεδομένα εισόδου θα είναι γνωστά («λευκό κουτί» της γνώσης των αλγορίθμων μηχανικής μάθησης).⁵ Ομοίως, θα πρέπει να κατατίθενται από τις ιδιωτικές εταιρείες εγγυήσεις για τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο κράτος που επέλεξε τις εφαρμογές μηχανικής μάθησης για την πρόληψη του εγκλήματος («λογοδοσία»).
6. Θα πρέπει να υιοθετηθεί η καθολική απαγόρευση όλων των μορφών/εκδοχών των συστημάτων πρόβλεψης και δημιουργίας προφίλ που εστιάζουν: (α) Σε άτομα,

5. Έως σήμερα, η λήψη αποφάσεων βασίζεται στο «μαύρο κουτί» της γνώσης αναφορικά με τα δεδομένα εισόδου και επεξεργασίας από τις εταιρείες σχεδιασμού προγραμμάτων πρόγνωσης του εγκλήματος.

ομάδες και τοποθεσίες ή περιοχές (άρ. 5 παρ. 1 στοιχ. δ) του σχεδίου νόμου. (β) Στη διενέργεια ατομικών αξιολογήσεων και προφίλ με βάση τα προσωπικά και ευαίσθητα δεδομένα, σε περιβάλλοντα μετανάστευσης.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αλεξιάδης, Σ. (2003). *Ανακριτική*, 5η έκδοση. Αθήνα-Κομοτηνή. Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Αλεξιάδης, Στ. (2011). *Εγκληματολογία*. Ε΄ Έκδοση. Θεσσαλονίκη. Σάκκουλας.
- Βιδάλη, Σ. (2007). «Η Εγκληματολογία: Μια επιστήμη προς επαναπροσδιορισμό ή προς εξάφάνιση;». Στο Στ. Γεωργούλας (επιμ.). *Η Εγκληματολογία στην Ελλάδα σήμερα. Τιμητικός Τόμος για τον Στέργιο Αλεξιάδη*, Αθήνα: ΚΨΜ: 79-95.
- Βιδάλη, Σ. (2012). *Αστυνομία : έλεγχος του εγκλήματος και ανθρώπινα δικαιώματα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Δημόπουλος, Χ. (2012). *Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας* (συνεργασία Β. Θεολόγη). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Δημόπουλος, Χ. (2022). *Εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, η Ευρωπαϊκή και Κοινωνική Επιτροπή και η Επιτροπή των Περιφερειών: Προώθηση μιας ευρωπαϊκής προσέγγισης της Τεχνητής Νοημοσύνης» (COM 3032, 205 Final, 21 April 2021).
- Θεολόγη, Β. (2022). *Τεχνητή Νοημοσύνη και Αντεγκληματική Πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κουλούρης, Ν., Παπανικολάου, Γ. (5.4.2021). «Αστυνόμευση και βία εν μέσω πανδημίας. Δύο αναλύσεις». ENA. (Διαθέσιμο στο: <https://www.enainstitute.org/publication/>).
- Lawspot (14.6.2023). «AI Act: Ξεκινάνε οι διαπραγματεύσεις για τους πρώτους κανόνες για την Τεχνητή Νοημοσύνη στον κόσμο». (Διαθέσιμο στο: <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/ai-act-xekinane-oi-diapragmateyseis-gia-toys-protouys-kanones-gia-tin-tehniti-noimosyni>).
- Lawspot (16.5.2023). «AI Act: Ένα βήμα πριν το πρώτο πλαίσιο κανόνων για την Τεχνητή Νοημοσύνη στην ΕΕ». (Διαθέσιμο στο: <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/ai-act-ena-vima-prin-pto-protio-plaisio-kanonon-gia-tin-tehniti-noimosyni-stin-ee>).
- Μανωλεδάκης, Ι. (1994). *Επιβουλή της δημόσιας τάξης*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Πανούσης, Γ. (2010). «Ο εγκληματίας ή ο εγκληματολόγος καθορίζουν τι είναι Εγκληματολογία;». Στο *Εγκληματολογικές Αναζητήσεις. Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Στέργιο Αλεξιάδη* (659-672). Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Ναυτεμπορική (10 Μαΐου 2017). «Τεχνητή νοημοσύνη – σύμβουλος για αστυνομικούς». (Διαθέσιμο στο: <https://www.naftemporiki.gr/techscience/288192/techniti-noimosyni-symvoulos-gia-astynomikous/#!>).
- Policenet (11.9.2023). «87η ΔΕΘ: Η τεχνητή νοημοσύνη σύμμαχος της Ελληνικής Αστυνομίας». (Διαθέσιμο στο: <https://www.policenet.gr/article/87i-deth-i-tehniti-noimosyni-symmachos-tis-ellinikis-astynomias>).
- Σπυρόπουλος, Φ. (2018). *Συνταγματικό Δίκαιο*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- The Indicator (21.9.2023). «Γ. Οικονομού: Άλλοι 1.500 αστυνομικοί σε περιπολίες και κάμερες στους δρόμους». (Διαθέσιμο στο: <https://indicator.gr/g-oikonomoy-alloi-1-500-astynomikoi-se-peripolies-kai-kameres-stoys-dromouys>).

FRA-Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2016). «Εκπαίδευση αστυνομικών σε θέματα θεμελιωδών δικαιωμάτων. Εγχειρίδιο για τους εκπαιδευτές της αστυνομίας». Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (Διαθέσιμο στο: https://www.google.com/url?esrc=s&q=&rct=j&sa=U&url=https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2013-fundamental-rights-based-police-training_el.pdf&ved=2ahUKEwi_zZa5lfqBAxWcywIHHeimCJcQFnoECAkQAg&usq=AovVaw2Rkej6NAxvV1qYb9Vaz56).

Χλούπης, Γ. (2020). «Η εκπλήρωση των σκοπών της ποινής». Στο: Λ. Κοτσάλης & Κ. Τσιμάρας (επιμ.). *Ποινικό Δίκαιο και Σωφρονιστικό Σύστημα. Νεώτερες Εξελίξεις*. Ημερίδα Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου, Λευκωσία 28.11.2019, Σειρά Ποινικά, αρ. 97, Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Ξενόγλωση

Abrams, Z. (2020). "What works to reduce police brutality. Psychologists' research is pinpointing the factors that lead to overly aggressive, biased policing – and intervention that can prevent it." *American Psychological Association*, 51(7). (Available in: <https://www.apa.org/monitor/2020/10/cover-police-brutality>).

Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. Sage.

Best-Rowden, L., Han, H., Otto, C., Klare, B. F. & Jain, A. K. (2014). "Unconstrained face recognition: identifying a person of interest from a media collection". *IEEE Transactions on Information Forensics and Security*, Vol. 9 (no12): 2144-2157.

Binder, C. (2016). "Happenings Foreseen: Social Media and the Predictive Policing of Riots". *Security and Peace*, 34(4). Thematic Focus: Digital Technology and Conflict: 242-247.

Bonta, J. (2002). "Offender Risk Assessment: Guidelines for Selection and Use". *Criminal Justice and Behavior*, 29(4): 355-379. (Available in: <https://doi.org/10.1177/0093854802029004002>).

Boyd, D. and Crawford, K. (2012). "Critical Questions for Big Data: Provocations for a Cultural, Technological, and Scholarly Phenomenon". *Information, Communication & Society*, vol. 15(5): 662-679.

Byrne, J. & Marx, G. (2011). "Technological innovations in crime prevention and policing. A review of the research on implementation and impact". *Journal of Police Studies*, 3(20): 17-40.

Caragliu, A. & Del Bo, C. (2020). "Do Smart City Policies Work?". In B. Daniotti, M. Gianinetta & S. Della Torre (eds.). *Digital Transformation of the Design, Construction and Management Processes of the Built Environment*. Research for Development" (149-159). Springer Cham.

Chan, J. & Bennett Moses, L. (2016). "Is Big Data challenging criminology"? *Theoretical Criminology*, 20(1): 21-39. (Available in: <https://doi.org/10.1177/1362480615586614>).

Chugh, A. (5.5.2022). "Risk assessment tools: An algorithmic solution to the due process problem in immigration". *Columbia Human Rights Law Review*, HRLR Online: 274-311.

Clarke, R. V. (2004). "Technology, Criminology and Crime Science". *European Journal on Criminal Policy and Research*, 10(1): 55-63.

Clarke, V., Braun, V. (2013). *Successful Qualitative Research: A Practical Guide for Beginners*. London, Thousand Oaks, New Delhi, Singapore: Sage.

Crawford, K. (2012). "Critical questions for big data: Provocations for a cultural, technological, and scholarly phenomenon". *Information, Communication & Society*, 15(2): 662-679.

- Doughty, H. A. (2014). "Surveillance, Big Data Analytics and the Death of Privacy", *College Quarterly*, 17(3): 1-20.
- EPRS | European Parliamentary Research Service/ Tambiama Madiega. June 2023. *Artificial Intelligence Act..* PE 698.792. (Available in: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698792/EPRS_BRI\(2021\)698792_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698792/EPRS_BRI(2021)698792_EN.pdf)).
- Ferguson, A. (2017). *The Rise of Big Data Policing: Surveillance, Race, and the Future of Law Enforcement*. New York, USA: New York University Press. (Available in: <https://doi.org/10.18574/nyu/9781479854608.001.0001>).
- Ferguson, A. G. (2020). "Predictive Policing Theory, American University Washington College of Law", *Research Paper No. 2020-10* (490-510).
- Harris, C. (2007). "Police and Soft Technology: How Information Technology Contributes to Police Decision Making". In J. Byrne & D. Rebovich (2007). *The New technology of Crime, Law and Social Control* (153-183). Monsey, NY: Criminal Justice Press.
- Kemshall, H. (2001). "Risk Assessment and Management of Known Sexual and Violent offenders: A review of current issues". *Police Research Series, Paper 140*. Home Office, Crown Copyright. (Available in: http://www.fsa.me.uk/uploads/7/6/5/6/7656227/home_office_article_on_risk_assessment.pdf).
- Kitchin, R. (2014). *The Data Revolution: Big Data, Open Data, Data Infrastructures and Their Consequences*. London, Thousand Oaks, New Delhi, Singapore: Sage.
- Laycock, G. (2004). "New Challenges for Law Enforcement". In E.U. Savona (ed.). *Crime and Technology* (55-67). Dordrecht: Springer. (Available in: https://doi.org/10.1007/978-1-4020-2924-0_5).
- Loveday, B. (2017). "Still Plodding along? The Police Response to the Changing Profile of Crime in England and Wales". *International Journal of Police Science & Management*, 19(2):101-109.
- Manning, P. K. (1977). *Police Work: The Social Organization of Policing*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Mugari, I., Obioha E. E. (2021). "Predictive Policing and Crime Control in The United States of America and Europe: Trends in a Decade of Research and the Future of Predictive Policing". *Social Sciences*, 10 (6): 234. (Available in: <https://doi.org/10.3390/socsci10060234>).
- National Institute of Justice (January, 7, 2022). "Research on Body-Worn Cameras and Law Enforcement". (Available in: <https://nij.ojp.gov/topics/articles/research-body-worn-cameras-and-law-enforcement>).
- Pasquale, F. (2015). *Black Box Society. The Secret Algorithms Behind Money and Information*. Harvard University Press.
- StateWatch (20 September 2023). "Police AI needs strict limits and controls, warn civil society organizations". (Available in: <https://www.statewatch.org/news/2023/sep-tember/police-ai-needs-strict-limits-and-controls-warn-civil-society-organisations/>).
- Purves, Duncan. (June 13, 2023). "What's Wrong with Predictive Policing?" (Available in: <https://www.publicethics.org/post/what-s-wrong-with-predictive-policing>).
- Siriaraya, P., Zhang, Y., Wang, Y., Kawai, Y., Mittal, M., Jeszszsky, P. & Jatowt, A. (2019). "Witnessing Crime through Tweets: A Crime Investigation Tool based on Social Media": 568-571. 10.1145/3347146.3359082.
- Sugiura, M., Sassa, Y., Jeong, H., Wakusawa, K., Horie, K., Sato, S. & Kawashima, R. (2012). "Self-face recognition in social context". *Human brain mapping*, 33(6): 1364-1374.
- Theologi, V., Amoiridi, S. (2023). "The role of forensic linguistics in the investigation of crime. The 'language' of police interrogation". In VII International Scientific and Practical Conference on Language, *Law and Society*. Penza, 16-19 May 2023.:39-47.

- Tyler, T. R., Goff, P. A. & MacCoun, R. J. (2015). "The Impact of Psychological Science on Policing in the United States: Procedural Justice, Legitimacy, and Effective Law Enforcement". *Psychological Science in the Public Interest*, 16(3): 75-109.
- Veale, M., Borgesius, F. (2021). "Demystifying the Draft EU Artificial Intelligence Act". *Computer Law Review International*, 22(4): 97-112.
- Viljoen, J. L., Cochrane, D. M. & Jonnson, M. R. (2018). "Do risk assessment tools help manage and reduce risk of violence and reoffending? A systematic review". *Law and Human Behavior*, 42(3): 181-214.
- Vuleta, B. (September, 18, 2022). "The Importance of Risk Assessment in Criminal Justice: How It Can Help Reduce Crime." (Available in: <https://legaljobs.io/blog/risk-assessment/>).
- Wachter, S., Mittelstadt, B. and Floridi, L. (2016). "Why a right to explanation of automated decision-making does not exist in the General Data Protection Regulation". *International Data Privacy Law*, 7(2):76-99.
- Zedner, L. (2007). "Pre-crime and post-criminology?". *Theoretical Criminology*, 11(2): 261-281.

Αποφάσεις ΕΔΔΑ

- Ζαχάρωφ κατά Ρωσίας (Roman Zakharov v. Russia, 2015, προσφυγή αρ. 47143/06).
Szabó και Vissy κατά Ουγγαρίας (Szabó and Vissy v. Hungary, 2016, προσφυγή αρ. 37138/14).

Εκφάνσεις της αστυνομικής αυθαιρεσίας: η αποτύπωσή τους από τον Εθνικό Μηχανισμό Διερεύνησης Αυθαιρεσίας και η λειτουργική τους αξία υπό την Κριτική Εγκληματολογία

Βίκυ Βασιλαντωνοπούλου

Δρ. Εγκληματολογίας, Ειδική Επιστήμονας Συνήγορου του Πολίτη

Aspects of police arbitrariness: their mapping by the National Arbitrariness Investigation Mechanism and their functional value in the context of Critical Criminology

Vicky Vasilantonopoulou

Dr. in Criminology, Special Investigator, Greek Ombudsman

Περίληψη

Παρουσιάζεται μια συσχέτιση των πορισμάτων από τις εκθέσεις του Εθνικού Μηχανισμού για τη Διερεύνηση της Αστυνομικής Αυθαιρεσίας με τις θέσεις και τα ζητήματα που αναδεικνύει η Κριτική Εγκληματολογία.

Abstract

In this study a correlation of the findings from the reports of the National Mechanism for the Investigation of Police Abuse with the positions and issues raised by Critical Criminology is presented.

1. Ο ρόλος του Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας

Ο Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας (Ε.ΜΗ.ΔΙ.Π.Α.) αποτελεί μια από τις ειδικές αρμοδιότητες του Συνηγόρου του Πολίτη και το επιστέγασμα πολυετών νομοθετικών πρωτοβουλιών για τη διασφάλιση της διαφάνειας και κατ' επέκταση της λογοδοσίας των σωμάτων ασφαλείας. Οι ιστορικές απαιτήσεις λόγω του μονοσήμαντου ρόλου που προσδόθηκε στην αστυνομία και ευρύτερα στα σώματα ασφαλείας, ιδιαίτερα σε περιόδους έντονων πολιτικών και κοινωνικών αναταραχών, παγιώνοντας μια κουλτούρα κοινωνικής καχυποψίας αλλά και γενικευμένου φόβου σε ό,τι αφορά τη δράση τους,¹ σε συνδυασμό με σύγχρονες πραγματικές απαιτήσεις, οι οποίες αντικατοπτρίζονται στις καταδίκες της χώρας για ελλειπείς μηχανισμούς και διαδικασίες ακόμη και στα μεταπολιτευτικά χρόνια, ακόμη και κατά τις μέρες μας,² αξίωσαν τη λήψη αναγκαίων μέτρων για τη διασφάλιση της δίκαιης και αποτελεσματικής διερεύνησης καταγγελιών αστυνομικής αυθαιρεσίας. Εντούτοις, για τη θεσμική μετουσίωσή τους, τελικός καταλύτης στάθηκε μια καθόλου κολακευτική για τη χώρα έκθεση από τον Ευρωπαϊκό Επίτροπο των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων.³

Κάπως έτσι ο Έλληνας νομοθέτης, μόλις το 2016 με τον Ν. 4443/2016, προχώρησε στη σύσταση του Ε.ΜΗ.ΔΙ.Π.Α., τη λειτουργία του οποίου ανέθεσε στη συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή του Συνηγόρου του Πολίτη, ενώ με τον πρόσφατο Ν. 4662/2020 εξόπλισε τον νεοπαγή θεσμό με μια σειρά από θεσμικά εργαλεία, υπεραμυνόμενος ότι η διερεύνηση περιστατικών αυθαιρεσίας είναι «*απόλυτα επιβεβλημένη σε ένα Κράτος Δικαίου, ώστε να μην υφίσταται οποιαδήποτε υπόνοια συγκάλυψης ή ατιμωρησίας*» (βλ. Αιτιολογική Έκθεση Ν. 4443/2016).

Στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του ως Ε.ΜΗ.ΔΙ.Π.Α., ο εγγυητικός υπέρ της νομιμότητας ρόλος του Συνηγόρου του Πολίτη ενισχύεται, αποκτώντας ελεγκτικές προεκτάσεις αναφορικά με την πληρότητα και τεκμηρίωση των πειθαρχικών ελέγχων, που αφορούν, μεταξύ άλλων, το ένστολο προσωπικό της ΕΛΑΣ. Είτε παρακολουθώντας και εποπτεύοντας τις εσωτερικές έρευνες είτε διεξάγοντας ίδια έρευνα, αναλαμβάνει την επί της ουσίας διερεύνηση καταγγελιών που αφορούν: α) βασανιστήρια ή/και άλλες προσβολές της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, κατά την έννοια του άρθρου 137Α του Π.Κ., β) παράνομες εκ προθέσεως προσβολές κατά της ζωής ή

1. Για μια αναλυτική παρουσίαση της δομής και λειτουργίας της Ελληνικής Αστυνομίας διαχρονικά, βλ. Βιδάλη, Σ. (2007). *Έλεγχος του Εγκλήματος και Δημόσια Αστυνομία – Τομές και συνέχειες στην Αντεγκληματική Πολιτική, Α' & Β' τόμος*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
2. Ενδεικτικά, βλ. επιλογή πρόσφατης νομολογίας και κατάλογο αποφάσεων περιόδου 28.12.2014 έως 27.12.2019 που επιμελήθηκε η Ε. Σταμούλη στο Ενημερωτικό Δελτίο της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου, *Εγκληματολόγοι*, τ. 5, Ιανουάριος 2020, σ. 1.214.
3. Διαθέσιμη στο: https://www.antigone.gr/wp-content/uploads/library/developments-in-human-rights-issues/gr/CommDH20136_Greek.pdf (ηροσπελάστηκε 16.12.2023).

της σωματικής ακεραιότητας ή υγείας ή της προσωπικής ή γενετήσιας ελευθερίας, γ) παράνομη χρήση πυροβόλου όπλου και, τέλος, δ) παράνομη συμπεριφορά για την οποία υπάρχουν ενδείξεις ότι διενεργήθηκε με ρατσιστικό κίνητρο ή ενέχει άλλου είδους διακριτική μεταχείριση, προκειμένου να διασφαλίσει την ανεξαρτησία, αξιοπιστία και αποτελεσματικότητα της διαδικασίας (βλ. άρ. 188 Ν. 4662/2020). Αυτό δεν σημαίνει ότι υποκαθιστά τον δικαστικό ή πειθαρχικό έλεγχο τέτοιων περιστατικών, αλλά λειτουργεί παράλληλα και συμπληρωματικά χωρίς να αποστερεί τους ελεγχόμενους από τον φυσικό δικαστή τους.

2. Οι διαδικαστικές διαπιστώσεις του Ε.ΜΗ.ΔΙ.Π.Α.

Διανύοντας τον έκτο σχεδόν χρόνο λειτουργίας του, η βασική διαπίστωση, στην οποία καταλήγει ο Ε.ΜΗ.ΔΙ.Π.Α. είναι η συντήρηση και αναπαραγωγή των ίδιων δυσλειτουργιών επί της πειθαρχικής διαδικασίας, σε βαθμό ώστε να προσδίδεται σχεδόν ομοιόμορφος χαρακτήρα στο περιεχόμενο των ετήσιων ειδικών εκθέσεων του (βλ. Ειδικές Ετήσιες Εκθέσεις Ε.ΜΗ.ΔΙ.Π.Α. 2017-2018, 2019, 2020, 2021 και 2022). Πέρα από τη δυσκολία ή τον χρόνο που απαιτεί η όποια θεσμική και πρακτική αναπροσαρμογή, μια τέτοια διαπίστωση καλλιεργεί εύλογες ανησυχίες περί διάστασης ανάμεσα στο γράμμα του νόμου και στον τρόπο ή τον βαθμό εφαρμογής του, προέκταση της οποίας συνιστά ο κίνδυνος διάκρισης ανάμεσα στον νόμο στην πράξη και στον νόμο στα χαρτιά (Chambliss, 1993).

Τα πλέον συνήθη ζητήματα κατά την πειθαρχική διαδικασία, στα οποία ο Ε.ΜΗ.ΔΙ.Π.Α. αν και επανέρχεται με μεγάλη επιμονή εντούτοις εξακολουθούν να τροφοδοτούν το περιεχόμενο των πορισμάτων του, διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες και αφορούν είτε τη συλλογή και αξιολόγηση του αποδεικτικού υλικού είτε την ίδια τη διαδικασία της έρευνας. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει όλες τις περιπτώσεις και όλες τις αποχρώσεις παραλείψεων συλλογής αποδεικτικού υλικού είτε αυτό σχετίζεται με την αναζήτηση αυτοπτών και άλλων ουσιαστικών μαρτύρων, είτε με τη λήψη οσισωδών μαρτυρικών καταθέσεων, είτε με τη συλλογή οπτικο-ακουστικού ή ηχητικού υλικού, ιατροδικαστικών εκθέσεων ή/και ιατρικών γνωματεύσεων, καθώς και λοιπών εκθέσεων πραγματογνωμοσύνης. Στην ίδια κατηγορία εντάσσεται και η επιλεκτική ή μονοσήμαντη αξιολόγηση του αποδεικτικού υλικού έναντι της συγκριτικής μελέτης που επιβάλλει η αρχή της διαφάνειας και της ισότητας των όπλων και οι αντίστοιχες νομολογιακές αποτυπώσεις της.⁴ Πολλές είναι και οι περιπτώσεις που το αποδεικτικό υλικό, αν και καθοριστικό, μοιάζει να μην παίζει κανένα ρόλο στην ανάγνωση των πραγματικών περιστατικών και κατ' επέκταση στην αναγνώριση πειθαρχικών ευθυνών (βλ. Ειδική Ετήσια Έκθεση Ε.ΜΗ.ΔΙ.Π.Α., 2022).

4. Απόφαση ΕΔΔΑ, *Baranin & Vukcevic κατά Μαυροβουνίου*, 11.3.2021.

Σε διαδικαστικό επίπεδο, η πιο σημαντική, τόσο ως προς τη συχνότητά της όσο και ως προς την ουσία της, πλημμέλεια που απασχολεί τον Ε.ΜΗ.ΔΙ.Π.Α., είναι η έλλειψη αυτοτέλειας και ανεξαρτησίας μεταξύ πειθαρχικής και ποινικής διαδικασίας σε αντίθεση με τις προβλεπόμενες διατάξεις (βλ. άρ. 48 Π.Δ. 120/2008). Οι εξελίξεις που δρομολογεί μια τέτοια τακτική διαμορφώνουν έναν διευρυμένο φαινότυπο σύμπτωσης των δύο διαδικασιών, ο οποίος, στην πλέον απλοποιημένη του μορφή, παραπέμπει σε πρακτικές ευθείας συνταύτισής τους, που σχηματικά θέλουν την πειθαρχική έρευνα να ακολουθεί την τύχη της ποινικής, προσδίδοντας στην πρώτη μάλλον προσχηματικό περιεχόμενο. Όσο οι πρακτικές περιπλέκονται, μετεξελίσσονται σε αναπόδραστα κυκλικά σχήματα, τα οποία δεν κατατείνουν μόνο υπέρ μιας εργαλειακής μεθόδευσης του διεξαχθέντος ποινικού ελέγχου, αλλά συμβάλλουν πρόσθετα στην καλλιέργεια αυτοαναφορικότητας ως προς τον τρόπο διεξαγωγής του πειθαρχικού ελέγχου (βλ. Ειδικές Ετήσιες Εκθέσεις Ε.ΜΗ.ΔΙ.Π.Α. 2019, 2020, 2021, 2022).

Η απουσία ουσιαστικής διερεύνησης ρατσιστικού κινήτρου είναι επίσης τόσο έντονη και συχνή ώστε η αποσιώπηση της παραμέτρου αυτής από τον πειθαρχικό έλεγχο να μεθοδεύεται τελικά με τον πιο κραυγαλέο τρόπο. Παρά τις σχετικές καταδίκες της χώρας από το ΕΔΔΑ⁵ και τις αστυνομικές εντολές ή εγκυκλίους που εκδόθηκαν στο πλαίσιο συμμόρφωσης της χώρας,⁶ η παράλειψη αυτοτελούς διερεύνησης του ρατσιστικού κινήτρου καταλήγει να μετριάζει τον απαξιωτικό και άδικο χαρακτήρα των διακρίσεων, επιφυλάσσοντάς τους τη θέση δευτερεύοντος ή παρεμπόδιοντος ζητήματος.

3. Οι διαχρονικές εκτιμήσεις του Ε.ΜΗ.ΔΙ.Π.Α.

Πέραν της ανακύκλωσης των ανωτέρω διαδικαστικών ελλείψεων και πλημμελειών, εξίσου σημαντική κρίνεται και η αναφορά σε μια σειρά εκτιμήσεων και συμπερασμάτων, στα οποία ο Ε.ΜΗ.ΔΙ.Π.Α. επανέρχεται ομοίως με ευλαβική συνέπεια σε ετήσια βάση, επεξεργαζόμενος το περιεχόμενο των πειθαρχικών υποθέσεων που χειρίζεται.

Έτσι, ένας σημαντικός αριθμός υποθέσεων, που τροφοδοτούν την ύλη του Μηχανισμού όλα αυτά τα χρόνια, έχει ως κύριο αποδέκτη αστυνομικής αυθαιρεσίας νεαρά άτομα, πολλές φορές δε και ανήλικα. Αν η συγκεκριμένη διαπίστωση εκτός από ποσοτικά διαβαστεί και ποιοτικά, τότε εύκολα καταγράφεται η τάση εκφοβισμού ή και καταπίεσης του πλέον ανήσυχου και διεκδικητικού τμήματος του πληθυσμού καθώς και αυτή της ανακύκλωσης στερεοτύπων, η οποία τροφοδοτείται με την υιοθέτηση αντιδεοντολογικών ή/και βίαιων συμπεριφορών εκ μέρους των σωμάτων ασφαλείας. Η συνδρομή των ΜΜΕ με ρεπορτάζ και αφιερώματα στους επί σειρά ετών «γνωστούς – άγνωστους», οι οποίοι παρά τη διαχρονικά προβεβλημένη εγκληματική δράση τους

5. Απόφαση ΕΔΔΑ, Μπέκος & Κουτρόπουλος κατά Ελλάδας, 13.12.2005.

6. Βλ. την υπ' αριθμ. πρωτ. 7100/4/3/24.5.2006, την υπ' αριθμ. πρωτ. 4803/22/210-κ'/26.6.2006 και την υπ' αριθμ. πρωτ. 6004/12/35/27.12.2007, 7100/25/14-δ'/8.11.2014.

παραμένουν ασύλληπτοι και αόρατοι, ανανεώνει το θεωρητικό σχήμα των ηθικών πανικών (Καρύδης, Χουλιάρας 2013), αναζωπυρώνει τον φόβο του εγκλήματος (Box, Hale and Andrews, 1988: 340-356) και συμβάλλει στην παγίωση στρατιωτικοποιημένων αντιλήψεων περί ασφάλειας, απεκδυόμενων κάθε δικαιωματικής ή εγγυητικής περιβολής (Barratta, 1999: 239-257).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός τέτοιου σχήματος αποτέλεσαν οι καταγγελίες για παράνομη αστυνομική βία και παράτυπες προσαγωγές ή/και συλλήψεις, στο πλαίσιο αστυνομικών ελέγχων για την τήρηση των επιβαλλόμενων μέτρων προς αντιμετώπιση της πανδημίας, οι οποίες σε αρκετές περιπτώσεις πήραν διαστάσεις κοινωνικής αντιπαράθεσης, όπως για παράδειγμα συνέβη σε πλατείες της Νέας Σμύρνης ή της Κυψέλης (βλ. Ετήσια Ειδική έκθεση Ε.ΜΗ.ΔΙ.Π.Α., 2021). Το γεγονός ότι οι εν λόγω καταγγελίες αφορούσαν σε έναν μεγάλο βαθμό νέους πολίτες, σε συνδυασμό με την ειδησεογραφική προβολή των τελευταίων ως δημόσια απειλή,⁷ επιχειρηματολογούν υπέρ του ισχυρισμού περί γενικευμένης στοχοποίησής τους (βλ. Ειδική Ετήσια Έκθεση Ε.ΜΗ.ΔΙ.Π.Α., 2020 & 2021). Προέκταση μιας τέτοιας διαπίστωσης αποτελεί το συμπέρασμα ότι οι έλεγχοι για την πανδημία λειτούργησαν ομοίως σε μεγάλο βαθμό ως όχημα για την εντατικοποίηση της αστυνομικής καταστολής, στρώνοντας το έδαφος σε διαδικασίες εγκληματοποίησης του δημόσιου βίου. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, δεν κρίνεται μόνο ο δόκιμος χαρακτήρας της αστυνόμευσης, αλλά και της επιλογής να ανατεθεί ο έλεγχος διοικητικών μέτρων στην πλέον αρμόδια δικαστική αρχή για την πρόληψη και πάταξη της εγκληματικότητας, εξομοιώνοντάς τον με στόχο αντεγκληματικής πολιτικής. Εν προκειμένω, τα ζητήματα που προκύπτουν δεν αφορούν μόνο τη διεύρυνση της διακριτικής ευχέρειας ή και της εξουσίας με την οποία εξοπλίστηκαν πρόσθετα οι αστυνομικές αρχές, θολώνοντας τα όρια της νομιμότητας, αλλά κυρίως την καλλιέργεια και εδραίωση κοινωνικών συνειρμών που εξισώνουν τη διοικητική παράβαση με το έγκλημα, ανάγοντας αυτομάτως συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες σε δυνάμει εγκληματίες.

Πρακτικές αντιμετάθεσης των ευθυνών, μέσω της επίκλησης της εύπλαστης όσο και πλασματικής έννοιας της επικινδυνότητας των φερόμενων θυμάτων (Αλεξιάδης, 1986: 131-144), που συχνά συνοδεύεται και από κατηγορίες για αντίσταση ή απείθεια, αφενός δρομολογεί μια παράλληλη προσπάθεια ηθικής ουδετεροποίησης της πειθαρχικής ευθύνης των ελεγχόμενων αστυνομικών (Sykes & Matza, 1957: 664-670) και αφετέρου συμβάλλει στον αποχρωματισμό ή και την εξάλειψη της θυματοποίησης (Ruggiero, 2010). Κοινός, δε, τύπος όλων αυτών είναι η ενίσχυση του σκοτεινού αριθμού των περιστατικών αυθαιρεσίας, για τα οποία ο φόβος των

7. Πολλαπλά δημοσιογραφικά άρθρα προειδοποιούσαν για «νύχτες συνωστισμού» σε πλατείες και «κορωνοπάρτι», βλ. ενδεικτικά: <https://www.tovima.gr/2021/04/19/vimatv/eksaplonontaita-koronoparti-triti-nyxta-synostismou-stis-plateies/>, <https://www.iefimerida.gr/ellada/koronoparti-kai-synostismo-i-nearoi-se-kypseli-kai-peristeri>, <https://www.protothema.gr/greece/article/1116394/lockdown-i-mahi-tis-plateias-psahnoun-tous-diorganotes-ton-koronopartios-shediazei-na-to-adimetopisei-i-astnomia/>.

θυμάτων να εμπλακούν σε επίσημες διαδικασίες ή να στοχοποιηθούν περαιτέρω αποτελεί καθοριστικό ανασταλτικό παράγοντα του δικαιώματος του αναφέρεσθαι. Προς την ίδια κατεύθυνση συντείνει και ο ελλιπής και ως εκ τούτου αναποτελεσματικός έλεγχος που διεξάγεται σε τέτοιες περιπτώσεις. Η ευρεία τάση αρχειοθέτησης των πειθαρχικών υποθέσεων βασίζεται κατά κύριο λόγο είτε στην άρνηση ότι έγινε αυτό που καταγγέλλεται, είτε στην άρνηση ότι αυτό που καταγγέλλεται δεν συνιστά πειθαρχικό παράπτωμα, είτε ότι αυτό που έγινε είναι κάτι άλλο, υπενθυμίζοντας τα αντίστοιχα θεωρητικά προτάγματα (Cohen, 1993: 97-115).

Η εικόνα σκοτεινιάζει ακόμη περισσότερο όταν το νεαρό της ηλικίας συνοδεύεται με την εθνική, εθνοτική ή φυλετική παράμετρο και ακόμη περισσότερο όταν προστίθεται και η συντεταγμένη του φύλου, υπερθεματίζοντας του θεωρητικού σχήματος, κατά το οποίο το μέγεθος της κοινωνικής ευαλωτότητας ενός ατόμου λειτουργεί ανάλογα των πιθανοτήτων θυματοποίησής του (Young, 1986). Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, οι αλλοδαποί εξακολουθούν να συγκροτούν διακριτή ομάδα μεταξύ των φερόμενων αποδεκτών αστυνομικής αυθαιρεσίας. Η θεσμική εχθρότητα, όπως καταγράφεται μέσω της άρνησης διασφάλισης καλών και δίκαιων συνθηκών για τους αλλοδαπούς, η οποία συνεπάγεται τον υποβιβασμό τους ως υποκείμενα θεμελιωδών δικαιωμάτων, εκκινεί από αντιλήψεις περί υπανάπτυκτου ή αδιόρατα απειλητικού (Καρύδης, 2010), που, καθώς φαίνεται, ήρθαν για να μείνουν, τροφοδοτώντας ακόμα και καταγγελίες για παράνομες επαναπροωθήσεις (βλ. Ειδικές Ετήσιες Εκθέσεις Ε.ΜΗ.ΔΙ.Π.Α., 2020, 2021 και 2022).

Παρ' όλα αυτά, ο τύπος πειθαρχικού ελέγχου, που μονοπωλεί σχεδόν τη διερεύνηση των καταγγελιών, αντιστοιχεί στην προκαταρκτική διοικητική εξέταση (ΠΔΕ), επιφυλάσσοντας για τις ένορκες διοικητικές εξετάσεις (ΕΔΕ) τον χαρακτήρα της εξαίρεσης. Το έωλο μιας τέτοιας επιλογής, όπως επανειλημμένα υπογραμμίζουν οι ειδικές εκθέσεις του Συνηγόρου του Πολίτη, συνίσταται κατά βάση στο γεγονός ότι η πλειοψηφία των ελεγχόμενων περιστατικών απαρτίζεται σταθερά από καταγγελίες περί αστυνομικής κακομεταχείρισης σε συνδυασμό με τον απόλυτο χαρακτήρα της απαγόρευσης του άρ. 3 της ΕΣΔΑ, που έχει αναγνωρίσει η νομολογία του ΕΔΔΑ ακόμη και στις πιο περίπλοκες περιπτώσεις, στις οποίες εντάσσει τα φαινόμενα της τρομοκρατίας και του οργανωμένου εγκλήματος, συγκροτώντας *δικαίως τον εγγυητικό πυρήνα της Σύμβασης* (βλ. *Απόφαση ΕΔΔΑ Ramirez Sanchez κατά Γαλλίας* 4.7.2006). Ακόμη όμως κι αν παραμεριστεί η βασική αυτή αρχή, η επίμονη άρνηση διαταγής ΕΔΕ και κατ' επέκταση η αποφυγή άσκησης πειθαρχικής δίωξης, ιδιαίτερα σε πολύ σοβαρές περιπτώσεις, δεν συνάδει ούτε με τη σπουδαιότητα των παραβιάσεων, ούτε με την απαξίωση ισχυρών αποδεικτικών στοιχείων, που επέρχεται με τη μη αναγνώρισή τους ως σαφών ενδείξεων, η συνδρομή των οποίων θα σήμαινε αυτόματα τη διεξαγωγή ΕΔΕ σύμφωνα με τις οικείες διατάξεις (βλ. άρ. 26 Π.Δ. 120/2008). Εν προκειμένω, δεν είναι μόνο η αρχή της νομιμότητας που υποσκάπτεται, αλλά πολύ περισσότερο αυτή της ουσιαστικής δικαιοσύνης, ιδιαιτέρως όταν η βαρύτητα των καταγγελιών επηρεάζει αναπόφευκτα και το βάρος της άρνησης.

Μία από τις παραμέτρους της συγκεκριμένης τακτικής εγείρει ζητήματα διασφάλισης ανάλογων, και ικανά αποτρεπτικών, πειθαρχικών ποινών. Δεδομένου ότι το είδος της πειθαρχικής διαδικασίας προκαταβάλλει και ως προς το πλαίσιο των προβλεπόμενων ποινών, η αποκλειστικότητα της προκαταρκτικής διερεύνησης ακόμη και σοβαρών καταγγελιών μοιραία συνεπάγεται την επιβολή κατώτερων πειθαρχικών ποινών. Αυτό περαιτέρω σημαίνει ότι η σταθερή επιλογή διαταγής ΠΔΕ ακόμη και για βασανιστήρια, προδιαγράφει το εύρος της πειθαρχικής ευθύνης, όταν και άμα αυτή φτάσει στο σημείο να αναγνωρισθεί. Το δεύτερο αποτέλεσμα που ενέχει η προτίμηση υπέρ της προκαταρκτικής διαδικασίας είναι ο κίνδυνος της μη ανάθεσης του πειθαρχικού ελέγχου σε αξιωματικό άλλης, ομόλογης Διεύθυνσης ή Υπηρεσίας από αυτήν που υπάγονται οι ελεγχόμενοι αστυνομικοί, όπως υποχρεώνει ο νόμος στις περιπτώσεις βασανιστηρίων και σοβαρών σωματικών βλαβών (βλ. αρ. 1 Π.Δ. 111/2019). Το ενδεχόμενο αυτό κατάργησης της απόστασης ασφαλείας μεταξύ ελεγχόντων και ελεγχομένων παραπέμπει προκαταβολικά στην κατάλυση της απαιτούμενης αμεροληψίας και ανεξαρτησίας του ελέγχου και μάλιστα στις πλέον σοβαρές υποθέσεις.

Η επανάληψη όμοιων ή έστω παρόμοιων εκτιμήσεων και συμπερασμάτων αναφορικά με την αστυνομική δράση, πέραν της ποδηγέτησης των διοικητικών ελέγχων και της ματαίωσης του προβλεπόμενου κανονιστικού πλαισίου, αποκαλύπτει και το μέγεθος της θεσμικής άρνησης τελικά να αναγνωρισθεί και να ελεγχθεί η αστυνομική αυθαιρεσία. Τούτο δεν σημαίνει ότι τα περιστατικά αυθαιρεσίας τελούνται ή εξετάζονται σε καθεστώς μυστικότητας, με την έννοια της μη πρόσβασης στην πληροφορία, αλλά καταγράφει την απροθυμία να αναγνωριστούν οι συνέπειές τους (Cohen, 1993: ό.π.). Στον βαθμό δε που η αιτιακή σχέση μεταξύ άσκησης εξουσίας και θυματοποίησης σε επίπεδο ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτυπώνεται με όρους κατάχρησης εξουσίας, οι συνέπειες της αστυνομικής καταχρηστικής βίας ή αστυνομικής αυθαιρεσίας υπογραμμίζουν το εύρος της δομικής βίας (Χουλιάρας, 2021: 82) και κατ' επέκταση της κοινωνικής αδικίας, της διαφοροποιημένης δηλαδή πρόσβασης σε θεσμούς και πόρους (Galtung & Hoivic, 1971: 73-76).

4. Η λειτουργική αποτίμηση της καταγραφόμενης αστυνομικής αυθαιρεσίας

Την ίδια σταθερότητα και ανθεκτικότητα ως προς τα ανωτέρω συμπεράσματα έρχεται να επιβεβαιώσει και το ΕΔΔΑ, κυρίως μέσω των σχετικών καταδικαστικών αποφάσεων που έχει ήδη εκδώσει σε βάρος της χώρας, αλλά και μέσω των εκκρεμών σε αυτό προσφυγών, με την αστυνομική βία να καταλαμβάνει ένα σημαντικό ποσοστό.⁸

8. Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρουσίασε στη Βουλή, στην Ειδική Μόνιμη Επιτροπή Παρακολούθησης των Αποφάσεων του ΕΔΔΑ το προηγούμενο έτος ο Έλληνας δικαστής του ΕΔΔΑ, Ι. Κτιστάκης, η Χώρα, με χρονική αφετηρία το 1991, μετρά 984 καταδικαστικές αποφάσεις, ενώ ενώπιον του Δικαστηρίου εκκρεμούν 2.214 ατομικές προσφυγές κατά της Ελλάδας. Αρκεί μια γρήγορη επισκόπηση

Θέτοντας τη διαπίστωση αυτή υπό το πρίσμα της θεωρητικής επεξεργασίας, η συντήρηση και η συστηματική όσο και διαχρονική ανακύκλωση των ίδιων δυσλειτουργιών καλλιεργεί εύλογες ανησυχίες που σχετίζονται είτε με την πραγματική βούληση είτε με ενδεχόμενες λανθάνουσες λειτουργίες. Οι ανησυχίες αυτές εντείνονται ακόμη περισσότερο από το γεγονός της περαιτέρω κλιμάκωσης της αστυνομικής καταστολής –όπως μαρτυρούν η διαρκής θεσμοθέτηση ειδικών αστυνομικών σωμάτων αλλά και οι εικόνες, καθώς και οι πολλαπλές εκθέσεις που βγήκαν στο φως της δημοσιότητας κατά το τελευταίο χρονικό διάστημα⁹– σε συνδυασμό με το ότι στόχος της παραμένουν οι πλέον αδύναμοι κρίκοι της κοινωνικής δομής και τα «σημεία αιχμής» της (Young, 2009: 4-16), ως κινούμενα εκτός αγοράς εργασίας ή παγιδευμένα σε καθεστώς πρόχειρης απασχόλησης, κεφαλαιοποιούν το κοινωνικό αίσθημα αδικίας.

Ο ισχυρισμός που διατυπώνεται εν προκειμένω, ακολουθώντας τον μερτονικό συλλογισμό, υπαγορεύει ότι στον βαθμό που οι καταγεγραμμένες αυτές δυσλειτουργικές πρακτικές δεν αλλάζουν ούτε εγκαταλείπονται, εξυπηρετούν άλλες λανθάνουσες λειτουργίες (Merton, 1968). Για τον εντοπισμό τους, σύμφωνα με το διαλεκτικό σχήμα που προέταξαν οι κριτικοί εγκληματολόγοι (Van Swaaningen, 1997), είναι αναγκαία η μεταφορά μας στη βάση και, ως εκ τούτου, στις παραγωγικές μεταβολές, που συμπαρέσυρε η μετάβαση στον μετα-φορδισμό, στη μετα-νεωτερικότητα και στην παγκοσμιοποιημένη όσο και απελευθερωμένη αγορά. Ο πλέον κομβικός μετασχηματισμός, που επήλθε μέσω των προαναφερόμενων αλλαγών, σχετίζεται με την υποχώρηση της εργασίας ως δικαίωμα, ως κοινωνική ηθική και, ως εκ τούτου, ως πειθαρχική πρακτική (Standing, 2002). Ιδωμένος με ποσοτικά κριτήρια, ένας τέτοιος μετασχηματισμός παραπέμπει στην αύξηση του κοινωνικού πλεονάσματος, δηλαδή ενός παραπανήσιου σε σχέση με τη δυνατότητα αξιοποίησης του πληθυσμού, στο πλαίσιο του κεφαλαιοκρατικού μοντέλου παραγωγής (Agier, 2002). Η ποιοτική του διάσταση, ωστόσο, παραπέμπει σε έναν ευέλικτο, κινητικό και κινούμενο διαρκώς στα όρια μεταξύ ένταξης και αποκλεισμού πληθυσμό, που αδυνατεί να αποτελέσει αντικείμενο σταθερής παρατήρησης, άντλησης γνώσης και άρα «κανονικοποίησης», εφόσον

σε βάθος δεκαετίας για να διαπιστώσει κανείς ότι η συχνότητα με την οποία η χώρα καταδικάζεται για παραβιάσεις του αρ. 3 της ΕΣΔΑ, μόνο ως προς τη διαδικαστική του ισχύ, αντιστοιχούν με μία περίπου καταδίκη ανά έτος: *N.Z. κατά Ελλάδα*, 17.1.2012, *Σιδηρόπουλος και Παπακώστας κατά Ελλάδα*, 25.4.2018, *Andersen κατά Ελλάδα*, 26.4.2018, Απόφαση ΕΔΔΑ, *Λαζαρίδου κατά Ελλάδα*, 28.6.2018, *Κωνσταντινόπουλος κατά Ελλάδα*, 22.11.2018, *Πατσάκης και λοιποί κατά Ελλάδα*, 7.2.2019, *Φούντας κατά Ελλάδα*, 3.10.2019, *Torosian κατά Ελλάδα*, 7.7.2022, *Safi κ.ά. κατά Ελλάδα*, 7.7.2022, *B.Y. κατά Ελλάδα*, 26.1.2023.

9. Βλ. ενδεικτικά: 1. Έκθεση της ΕΛΕΔΑ, διαθέσιμη σε: <https://www.hlhr.gr/αστυνομική-βία-ατιμωρησία/>, 2. Έκθεση Διεθνούς Αμνηστίας, διαθέσιμη σε: https://www.amnesty.gr/sites/default/files/greece_freedom_of_assembly_at_risk_and_unlawful_use_of_force_in_the_era_of_covid-19.pdf, 3. Έκθεση του State Department των ΗΠΑ, διαθέσιμη σε: https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/03/415610_GREECE-2022-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf (προσπελάστηκαν 16.12.2023).

έχουν υποχωρήσει όλες εκείνες οι δομές – μηχανισμοί παραγωγής επί των οποίων ήταν προσαρμοσμένες οι πειθαρχικές τεχνικές ρύθμισης και χειραγώγησης των κοινωνικών σχέσεων, οι τεχνικές διακυβέρνησης των ανθρώπων (Foucault, 2002). Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, όπως παρατηρεί ο Γ. Πανούσης, «τα παιδιά του κινδύνου εύκολα μετατρέπονται σε επικίνδυνα παιδιά» (Πανούσης, 2002: 31).

Με αυτά τα δεδομένα, οι πρόσθετες αλλαγές που δρομολογούνται, υπαγορεύονται από τις νέες θεωρίες ελέγχου, οι οποίες απομακρύνονται από προσεγγίσεις περί ατομικών και πολύ περισσότερο περί κοινωνικών προβληματικών καταστάσεων, ενστερνιζόμενες το γενικευμένο κριτήριο περί μιας διάχυτης επικινδυνότητας. Έτσι, τα σύγχρονα μοντέλα αντεγκληματικής πολιτικής εγκαταλείπουν το μεταπολεμικό «σχέδιο της νεωτερικότητας» (“*modernist project*”), το οποίο ακόμη και στην ποινική του διάσταση ήταν εμποτισμένο, τουλάχιστον σε επίπεδο διακηρύξεων, με τις αρχές του κοινωνικού κράτους πρόνοιας (“*penal welfarism*”) (Garland, 2001). Οι νέες στρατηγικές ελέγχου, προτάσσοντας άλλες θεωρήσεις ως προς την ποινή¹⁰ και τον εγκληματία,¹¹ δεν προσανατολίζονται στη διάγνωση του άδικου χαρακτήρα της πράξης, του δόλου του δράστη ή στην απόδοση ευθυνών· αυτό που ενδιαφέρει εδώ είναι η τεχνική εφαρμογή για τον εντοπισμό, τον υπολογισμό, την κατηγοριοποίηση και τη διαχείριση της επικινδυνότητας, όπως αυτή κατανέμεται στο σύνολο του πληθυσμού (risk assessment projects).¹² Προς την κατεύθυνση αυτή επιστρατεύεται ένας αθροί-

10. Η ακριστευτική στερεοτική της ελευθερίας ποινή (μοντέλο των just deserts) κυριαρχεί τα τελευταία χρόνια στις ΗΠΑ και στις αγγλοσαξονικές χώρες. Η συγκεκριμένη άποψη για τον ρόλο της ποινής επικράτησε μετά την κατάρρευση του αναμορφωτικού ιδεώδους. Στόχος της ακρήστευσης (“incapacitation”) είναι η προστασία της κοινωνίας. Επειδή πιθανολογείται ότι ο δράστης θα τελέσει και άλλα σοβαρά εγκλήματα εάν αφεθεί ελεύθερος, κλείνεται στη φυλακή, χωρίς να ενδιαφέρει πλέον η κοινωνική του επανένταξη μέσω βελτιωτικών προγραμμάτων, αλλά το να μη συνεχίσει την εγκληματική δραστηριότητά του». Βλ. Λαμπροπούλου, Ε. (1999). *Κοινωνιολογία του Ποινικού Δικαίου και των Θεσμών της Ποινικής Δικαιοσύνης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 217.
11. Με τον όρο «εγκληματολογία του ρεβανσιισμού» (“*revanche criminology*”), ο Melossi αποτυπώνει εύστοχα τη διαδρομή των σύγχρονων κυρίαρχων αντιλήψεων περί εγκληματικού φαινομένου από το μακρινό παρελθόν. «Το συστατικό της εγκληματολογίας αυτής της περιόδου, αυτό που εδώ ονομάζω εγκληματολογία του ρεβανσιισμού, επομένως, έγκειται στην ιδεολογική αποσύνδεση του εγκληματικού ζητήματος από τέτοιες [κοινωνικές] συνθήκες, στην επικέντρωση στο τελικό-προϊόν του εγκλήματος και των εγκληματιών, “φυσικοποιώντας” το με τρόπους όχι και τόσο διαφορετικούς απ’ ό,τι είχε κάνει ο Lombroso σχεδόν έναν αιώνα νωρίτερα, χωρίς να ρίχνει φως στις διαδικασίες με τις οποίες τέτοια τελικά προϊόντα στην ουσία παράχθηκαν κοινωνικά... Από τη στιγμή που ξεριζώθηκε από την ένταξή του στην πολυπλοκότητα των κοινωνικών σχέσεων, το ζήτημα του εγκλήματος μετατράπηκε απλώς σε ζήτημα ηθικής προσαρμογής. Εξ ου και η ρεβάνς: το πλέον κύριο θέμα ήταν η καταπολέμηση της «κακής» ηθικής της δεκαετίας του 1960 με τα μέσα μιας νέας “καλής” ηθικής». Βλ. Melossi, D. (2000). “Changing Representations of the Criminal”. In *British Journal of Criminology*, τ. 40: 310-311.
12. Η Τ. Pitch επιδιώκει να περικλείει τις ποιοτικές διαφορές που αναγνωρίζει στο αναγεννημένο ενδιαφέρον ως προς την έννοια της επικινδυνότητας με τον όρο «κοινωνική επικινδυνότητα». Pitch, Τ. (1995). *Limited Responsibilities. Social Movements and Criminal Justice*, Routledge, London.

στικός λόγος, ο οποίος δανείζεται την πιθανολόγηση και ποσοτικοποίηση ως μέθοδο αντίληψης των πληθυσμών και βρίσκει την ορθολογιστική του βάση στην απόλυτη εμπειριοκρατία, και, ως εκ τούτου, στη «στατιστικοποίηση» της καθημερινότητας και των υποκειμένων της.

Η ουσία μιας τέτοιας εξέλιξης συνοψίζεται λιγότερο στην έννοια της δικαιοσύνης/δικαίου και περισσότερο στον μετριάσμο του ρίσκου/κινδύνου, χωρίς ωστόσο τα αίτια του εγκληματικού φαινομένου να διαδραματίζουν ουσιαστικό ρόλο στις λύσεις που προτείνονται για τη διευθέτησή του. Η ίδια αντίληψη εξυπηρετεί σύμφωνα με τον L. Wacquant, και την καλλιέργεια «*όρων – φετίχ*» (Bourdieu & Wacquant, 1998: 109-118), όπως κατεξοχήν αποτελούν «η παραβατικότητα των νέων», «η βία των πόλεων» ή «οι ασύμμετρες απειλές», οι οποίες, παρά τη ρευστότητα του περιεχομένου τους, καταλήγουν να γίνονται «*σημασιολογικοί κοινοί τόποι*» (Wacquant, 2001), στους οποίους συγκλίνει μια μεγάλη και ετερογενής πλειοψηφία του σύγχρονου παγκόσμιου χωριού, που με τη σειρά της επικροτεί τις νεοφιλελεύθερες αντεγκληματικές προτάσεις. Έτσι, η έννοια της επικινδυνότητας ομογενοποιείται και παγκοσμιοποιείται, ακολουθώντας κατά πόδας την πορεία και διακίνηση του παγκόσμιου κεφαλαίου.

Σε θεσμικό επίπεδο, στυλοβάτης τέτοιων προτάσεων «αναλογιστικού» περιεχομένου προβάλλεται το περιεχόμενο της «νέας ποινολογίας» (“*new penology*”) (Feeley & Simon, 1992: 449-474). Με την καθιέρωση της παρέκκλισης ως «σημασιολογικό κοινό τόπο» και άρα ως μια αναμφισβήτητα παγιωμένης κατάστασης, στο στόχαστρο της «νέας ποινολογίας» τίθενται οι χαρακτηριζόμενες ως «απείθαρκες» και γι’ αυτό επικίνδυνες ομάδες κατ’ εφαρμογή, όπως ήδη ειπώθηκε, του νόμου των πιθανοτήτων, και με απώτερο σκοπό τη διαχείρισή τους. Αν και το ποινικό δίκαιο, όπως διευκρινίζει ο N. Παρασκευόπουλος, πάντα περιέκλειε στο εσωτερικό του την απειλή και πάντα απευθυνόταν στις υπό διαχείριση πλειοψηφίες πολιτών, «*η διαφορά είναι ότι τώρα η ποινική απειλή μπορεί να πραγματώνεται απροϋπόθετα: γίνεται δυνατή η επιβολή επαχθών μέτρων σε όλους ακόμη και πριν πράξουν άδικα, ή για ασήμαντες μικροπαραβάσεις*» (Παρασκευόπουλος, 2003). Επί της ουσίας, σύμφωνα με τον σχολιασμό του J. Young, υλοποιείται ένα κοινωνικό «ξεδιάλεγμα» των ασφαλών και σίγουρων κοινωνικών τμημάτων (“*safe*”) από τα επικίνδυνα και κακοποιά κοινωνικά στοιχεία (“*risky*”) επί τη βάσει όχι μιας τεκμηριωμένης, αλλά, αντίθετα, μιας πιθανολογούμενης και κυρίως επιλεκτικής μεθοδολογίας (Young, 1999). Ο αυθαίρετος χαρακτήρας που ελλοχεύει στους κόλπους μιας τέτοιας προσέγγισης, η οποία με όρους στρατηγικής αποκαλείται «*επιλεκτική ουδετεροποίηση*» (“*selective incapacitation*”), αποτυπώνεται απερίφραστα από τον Ulrich Beck, όταν υπογραμμίζει ότι η έννοια του κινδύνου ενέχει μια συγκρουσιακή πολλαπλότητα αναφορών (Beck, 1992). «*Δηλαδή το πώς και από ποιον ορίζεται ο εκάστοτε κίνδυνος εξαρτάται από το συμφέρον αυτού που δίνει τον ορισμό [...]*» (Τάτσης, 2004: 152-153).

Με άλλα λόγια, η εργαλειοποίηση και η εντατικοποίηση της ποινικής πίεσης δεν ασκείται τόσο πάνω στις επικίνδυνες τάξεις *stricto sensu* όσο πάνω στα περιθωριοποιημένα στοιχεία της αγοράς (Godefroy, 1998: 16-17). Ακολουθώντας την ίδια συλλογιστική, η

«νέα ποινολογία» αποτελεί το κοινωνιολογικό αντιστάθμισμα της φιλελευθεροποίησης της αγοράς· τα συνθήματα περί «μηδενικής ανοχής», «νόμου και τάξης» και περί «πολέμου κατά του εγκλήματος» απευθύνονται προς αυτούς οι οποίοι, τοποθετημένοι στις παρυφές ή στο περιθώριο της ελεύθερης αγοράς, αδυνατούν να συμβαδίσουν στον δρόμο προς τη νεο-φιλελεύθερη ανάπτυξη και γι' αυτό συνιστούν κοινωνική απειλή για το ίδιο το σύστημα και τους εκφραστές του, ενσαρκώνοντας το απόλυτο πρότυπο του «βολικού εχθρού» (Cristie, 1986: 42-54), άλλοτε εσωτερικού και άλλοτε εξωτερικού. Σε ένα τέτοιο πεδίο, η επίκληση του εγκλήματος ως «όριο» λειτουργεί υπερασπιστικά για τη διάρθρωση ενός αντίστοιχα «οριακού» δημόσιου διαλόγου, που με τη σειρά του συμβάλλει ανελλιπώς στην ανατροφοδότηση ενός κύκλου κοινωνικής αποστέρησης και στην παγίωση σεκταριστικών αντιλήψεων. Η έννοια του εγκλήματος αποδεικνύεται προσοδοφόρα για τη δημόσια ρητορική περί επικράτησης του καλού έναντι του κακού και υπέρ της προάσπισης ενός ασαφούς «ημείς» έναντι των αποδιοπομπαίων «υμών», συνοψίζοντας την πολιτική επιλογή της διακυβέρνησης μέσω του εγκλήματος (Simon, 2007: 17).

Υπό αυτή την οπτική, το έγκλημα δεν συνοψίζεται απλώς στη λεγόμενη «εγκληματικότητα του δρόμου», αλλά παίρνει το πρόσωπο των «νέων ατίθασων» και πολύ περισσότερο των «βάρβαρων – άλλων» (Καρύδης, 2010: ό.π.). Έτσι, η γενικευμένη οικονομική ανασφάλεια και η οικονομική τρομοκρατία, που γεννά η ανεξέλεγκτη πορεία της ελεύθερης αγοράς, αντί να μετεξελιχθούν, ακολουθώντας τη φυσική ροή των πραγμάτων σε κοινωνική αντίσταση και αντιπαράθεση απέναντι στο ισχύον οικονομικό σύστημα, υπερκαλύπτονται και τελικά εξουδετερώνονται μέσω της κοινωνικής απειλής που αναπαριστά η εγκληματικότητα, άλλοτε στην απλή και άλλοτε στην οργανωμένη της διάσταση. Την ίδια στιγμή, η έννοια της συλλογικότητας, ως στοιχείο του κοινωνικού, αλλάζει σκέπη και συσπειρώνεται όχι κάτω από το κοινό στοιχείο της εργασίας και της εκμετάλλευσης, ως αναγνωρισμένος δεσμός του εργαζόμενου κόσμου, αλλά μέσω της κοινωνικοποίησης του φόβου και της ανασφάλειας. Απέναντι σε τέτοια συναισθήματα, η νέα τιμωρητικότητα και ο ποινικός λαϊκισμός που υπόσχεται η «νέα ποινολογία», η άμεσα δηλ. συνδεδεμένη με την τρέχουσα οικονομία, άγρια κατασταλτική και αντ-εγγυητική, χρήση του ποινικού δικαίου, όπως εξηγεί ο L. Ferrajoli, προβάλλεται ως μοναδική, λογική και ρεαλιστική λύση του προβλήματος (Ferrajoli, 2008).

Το αξιολογούμενο εδώ εντοπίζεται κυρίως στη μεγάλη επιστροφή, που η σύγχρονη πραγματικότητα επιφυλάσσει στην έννοια του κράτους. Εξοστρακισμένο κατ' ουσίαν από την παγκοσμιοποιημένη οικονομία, το εθνικό κράτος επανέρχεται στο προσκήνιο των εξελίξεων, με ένα ανακατασκευασμένο "*raison d'état*", τροφοδοτούμενο από το εσωτερικό της «νέας ποινολογίας», που του χαρίζει εκ νέου τη χαμένη του αίγλη. Έτσι, ο ποινικός μιθριδατισμός συμβάλλει καθοριστικά στην επανανομιμοποίηση στα μάτια της λαϊκής βάσης ενός απονομιμοποιημένου κράτους, τόσο χάριν της απελευθερωμένης αγοράς όσο και εξαιτίας της ακμάζουσας οικονομικής ανασφάλειας, της κοινωνικής ανισότητας, της οπισθοχώρησης των δημόσιων θεσμών, που με τη σειρά τους ξαναζωντανεύουν τις φυλετικές διακρίσεις και αναζωπυρώνουν την εγκληματικότητα εν

τω μέσω μιας ξανακερδισμένης ευημερίας και τεχνολογικής προόδου (Simon, 2001: 15-27). Στο πλαίσιο αυτό, το αίτημα για την επιβολή της τάξης και του σεβασμού προς τους θεσμούς γίνεται πιο αδιάλλακτο από ποτέ, συμβάλλοντας έτσι αποφασιστικά στην επανίδρυση της ηθικής αυθεντίας ενός αυταρχικού κράτους.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αιτιολογική Έκθεση του Ν. 4443/2016, διαθέσιμη σε: <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/e-odew-eis.pdf>, (προσπελάστηκε 16.12.2023).
- Αλεξιάδης, Σ. (1986). «Η επικινδυνότητα του εγκληματία: ένα στοιχείο πλαστό» σε *ΜΝΗΜΗΝ Ν. Χωραφά, Η. Γάφου, Κ. Γαρδίκια*, τ. Β', σσ. 131-144. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Βιδάλη, Σ. (2007). *Έλεγχος του Εγκλήματος και Δημόσια Αστυνομία – Τομές και συνέχειες στην Αντεγκληματική Πολιτική*, Α' & Β' τόμος, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Ειδικές Ετήσιες Εκθέσεις Ε.ΜΗ.ΔΙ.Π.Α. 2017-2018, 2019, 2020, 2021 και 2022, διαθέσιμες σε: <https://www.synigoros.gr/el/category/ethsies-ektheseis>, (προσπελάστηκε 16.12.2023).
- Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, ΕΛ.ΑΣ. Ζητήματα Υπέρμετρης Αστυνομικής Βίας και Αυθαιρεσίας, διαθέσιμη σε: <https://www.hlhr.gr/αστυνομική-βία-ατιμωρησία/>, (προσπελάστηκε 16.12.2023).
- Focusault, M. (2002). *Για την υπεράσπιση της κοινωνίας*, μτφρ. Τ. Δημητρούλια. Αθήνα: Ψυχογιός.
- Καρύδης, Β. & Χουλιάρης, Α. (επιμ.) (2013). *Ηθικοί Πανικοί, Εξουσία και Δικαιώματα – Σύγχρονες Προσεγγίσεις*. Αθήνα-Θεσ/νίκη: Σάκκουλας.
- Καρύδης, Β. (2010). *Όψεις κοινωνικού ελέγχου στην Ελλάδα – Ηθικοί πανικοί, Ποινική Δικαιοσύνη* Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Λαμπροπούλου, Ε. (1999). *Κοινωνιολογία του Ποινικού Δικαίου και των Θεσμών της Ποινικής Δικαιοσύνης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Πανούσης, Γ. (2002). *Το έγκλημα του φτωχού και η φτώχεια ως έγκλημα σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης*. Στη σειρά Εγκληματο-Λογικά, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας.
- Παρασκευόπουλος, Ν. (2003). *Οι πλειοψηφίες στο στόχαστρο – Τρομοκρατία και κράτος δικαίου*. Αθήνα: Πατάκης.
- Σταμούλη, Ε. (2020). «Ενδεικτικά περιστατικά παράνομης αστυνομικής βίας: πρόσφατη νομολογία των Ελληνικών δικαστηρίων», *Ενημερωτικό Δελτίο της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου, Εγκληματολόγοι*, τ. 5, Ιανουάριος 2020, σσ. 11-14, διαθέσιμο σε: <https://eemeke.org/423164179> (προσπελάστηκε 16.12.2023).
- Τάτσης, Ν. (2004). *Νεωτερικότητα και Κοινωνική Αλλαγή – Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Νήσος.
- Χουλιάρης, Α. (2021), «Το φαινόμενο της «ατιμωρησίας»: εννοιολόγηση, αίτια και σύγχρονες εκδηλώσεις του στην Ελλάδα». *Art of Crime*, τ. 11: 54-98, διαθέσιμο σε: https://theartofcrime.gr/wp-content/uploads/2021/11/5_XOULIARAS_TEYXOS_11.pdf, (προσπελάστηκε 16.12.2023).
- Wacquant, L. (2001), *Οι φυλακές της μιζέριας*, Αθήνα: Πατάκης.

Ξενόγλωσση

- Agier, M. (2002). *Aux bords du monde, les refugies*. Flammarion.
- Amnesty International Report, "Greece Freedom of assembly at risk and unlawful use of force in the era of covid", available in: https://www.amnesty.gr/sites/default/files/greece_freedom_of_assembly_at_risk_and_unlawful_use_of_force_in_the_era_of_covid-19.pdf (προσπελάστηκε 16.12.2023).
- Baratta, A. (1999). "Droits de l'Homme et Politique Criminelle". *Déviance et Société*, τ. 23(3): 239-257.
- Beck, U. (1992). *Risk Society – Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (1998). "Les ruse de la raison imperialiste". *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, v. 121-122: 109-118.
- Box, S., Hale, C. and Andrews, G. (1988). "Explaining Fear of Crime". *British Journal of Criminology*, v. 28(3): 340-356.
- Chambliss, W. (1993). "On Lawmaking". In W. Chambliss & M. Zatz (eds.). *Making Law – The State, the Law and the Structural Contradictions*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
- Cohen, S. (1993). "Human Rights and Crimes of the State: The Culture of Denial". *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, v. 26: 97-115.
- Cristie, N. (1986). "Suitable Enemies". In Herman Bianchi & René Van Swaaningen (eds.). *Abolitionism – Towards a non-repressive approach to crime*. Amsterdam: Free University Press.
- Feeley, M. & Simon, J. (1992). "The new penology: notes on the emerging strategy of corrections and its implications". *Criminology*, v. 30: 44-474.
- Ferrajoli, L. (2008). *L'illusione della sicurezza*, αδημοσίευτη παρουσίαση στο πλαίσιο της συνδιάσκεψης "Festival del Diritto", που διοργανώθηκε από το πανεπιστήμιο της Ιταλίας Roma Tre – Piacenza, στις 25-28 Σεπτεμβρίου 2008. (Available in: www.festivaldeldiritto.it/2008/pdf/interventi/ferrajoli.pdf).
- Galtung, J. & Hoivic, T. (1971). "Structural and Direct Violence: A Note on Operationalization". *Journal of Peace Research*, v. 8: 73-76.
- Garland, D. (2001). *The Culture of Control – Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Godefroy, T. (1998). *Mutation de l'emploi et recomposition pénale*. Paris: Cesdip.
- Melossi, D. (2000). "Changing Representations of the Criminal". *British Journal of Criminology*, v. 40: 296-320.
- Merton, R. (1968). *Social Theory & Social Structure*. Enlarged Edition, The Free Press.
- Pitch, T. (1995). *Limited Responsibilities. Social Movements and Criminal Justice*. London: Routledge.
- Ruggiero, V. (2010). "Victims of economic crime". *Journal International de Victimology*, v. 8(2). (Available in: <http://www.jidv.com>).
- Simon, J. (2001). "Fear and loathing in late modernity. Reflections on the cultural sources of mass imprisonment". D. Garland (2001). *Mass Imprisonment. Social causes and consequences*. London: Sage: 15-27.
- Simon, J. (2007). *Governing Through Crime – How the war on Crime Transformed American Democracy and Created a Culture of Fear*. Oxford: Oxford University Press.
- Standing, G. (2002). *Beyond the new paternalism. Basic security as equality*. London: Verso.
- State Department (2022). Greece 2022, Human Rights Report. Available in: <https://www>

state.gov/wp-content/uploads/2023/03/415610_GREECE-2022-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf , (προσπελάστηκε 16.12.2023).

- Sykes, G. & Matza, D. (1957). "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency". *American Sociological Review*, v. 22: 664-670.
- Van Swaaningen, R. (1997). *Critical Criminology – Visions from Europe*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Young, J. (1986). "The failure of criminology: The need for radical realism". In J. Young & R. Matthews. *Confronting Crime*. London: Sage Publications.
- Young, J. (1999). *The Exclusive Society*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Young, J. (2009). "Moral Panic – Its Origins in Resistance, Resentment and the Translation of Fantasy into Reality". *British Journal of Criminology*, v. 46: 4-16.

Αποφάσεις ΕΔΔΑ

- Απόφαση ΕΔΔΑ, *Baranin & Vukcevic κατά Μαυροβουνίου*, 11.3.2021.
- Απόφαση ΕΔΔΑ, *Μπέκος & Κουτρόπουλος κατά Ελλάδας*, 13.12.2005.
- Απόφαση ΕΔΔΑ, *Ramirez Sanchez κατά Γαλλίας*, 4.7.2006.
- Απόφαση ΕΔΔΑ, *N.Z. κατά Ελλάδας*, 17.1.2012.
- Απόφαση ΕΔΔΑ, *Σιδηρόπουλος και Παπακώστας κατά Ελλάδας*, 25.4.2018.
- Απόφαση ΕΔΔΑ, *Andersen κατά Ελλάδας*, 26.4.2018.
- Απόφαση ΕΔΔΑ, *Λαζαρίδου κατά Ελλάδας*, 28.6.2018.
- Απόφαση ΕΔΔΑ, *Κωνσταντινόπουλος κατά Ελλάδας*, 22.11.2018.
- Απόφαση ΕΔΔΑ, *Πατσάκης και λοιποί κατά Ελλάδας*, 7.2.2019.
- Απόφαση ΕΔΔΑ, *Φούντας κατά Ελλάδας*, 3.10.2019.
- Απόφαση ΕΔΔΑ, *Torosian κατά Ελλάδας*, 7.7.2022.
- Απόφαση ΕΔΔΑ, *Safi κ.ά. κατά Ελλάδας*, 7.7.2022.
- Απόφαση ΕΔΔΑ, *B.Y. κατά Ελλάδας*, 26.1.2023.

Αντεγκληματική πολιτική, αστυνομία και κράτος δικαίου¹

Βασίλης Παπαστεργίου

Δικηγόρος Αθηνών

Anti-crime policy, police and rule of law

Vasilis Papastergiou

Lawyer of Athens

Αγαπητές φίλες και φίλοι,

Σας ευχαριστώ πολύ για την τιμητική πρόσκληση.

1. Η εισήγησή μου δεν διεκδικεί δάφνες σε σχέση με τη θεωρητική της τεκμηρίωση. Επ' αυτού είναι άλλοι και άλλες αρμοδιότεροι εμού. Γίνεται όμως από τη σκοπιά του επί 26 χρόνια ενεργού δικηγόρου και από αυτή τη σκοπιά θα μπορούσε να είναι χρήσιμη.

Δεν χωρά αμφιβολία ότι είναι αναγκαίο να υπάρχει ένας επαγγελματικός μηχανισμός προστασίας της κοινωνίας από το έγκλημα. Εξίσου βέβαια αυτονόητη είναι η ανάγκη αυτός ο μηχανισμός να υπάγεται στις αρχές του κράτους δικαίου και στην αρχή της νομιμότητας, δηλαδή σε κανόνες, σε νόμους.

Σε αυτό το πλαίσιο και παρακάμπτοντας την –πολύ σημαντική ωστόσο– θεωρητική συζήτηση, μπαίνω στα καθ' ημάς ζητήματα, δηλαδή στην αστυνομία στην Ελλάδα σήμερα.

2. Η Ελληνική Αστυνομία (ΕΛΑΣ) έχει παθογένειες που είναι σε όλους μας γνωστές. Η ΕΛΑΣ είναι ταυτόχρονα:

- Υπέρμετρα βίαιη απέναντι στους πολίτες που διαδηλώνουν, αλλά και εν γένει απέναντι σε κάθε πολίτη.
- Εχθρική απέναντι στους πολίτες τρίτων χωρών, ιδίως δε απέναντι στους πρόσφυγες και τους οικονομικούς μετανάστες, αλλά και απέναντι στις μειονότητες, τη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα και τους Ρομά.
- Παραβιαστική των δικαιωμάτων των κατηγορουμένων κατά την αστυνομική προανάκριση.

---

1. Εισήγηση στην εκδήλωση της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου με θέμα: «Αντεγκληματική πολιτική, αστυνομία, κράτος δικαίου». Πέμπτη 6 Απριλίου 2023. Πάντειο Πανεπιστήμιο.

- Παραβιαστική στο επίπεδο των ελέγχων των πολιτών στον δρόμο και των προσαγωγών.
- Αυταρχική και ανεκτική σε καταχρηστικές συμπεριφορές των οργάνων της, καθώς ο εσωτερικός πειθαρχικός της έλεγχος δεν λειτουργεί.

Απέναντι σε αυτά τα πολύ σημαντικά προβλήματα, θα πρέπει να προσθέσουμε και μια σειρά από άλλα ζητήματα που παραμένουν διαχρονικά προβληματικά, όπως την οπλοφορία των αστυνομικών εκτός υπηρεσίας, που έχει ως αποτέλεσμα τη διάπραξη πολλών εγκλημάτων ή ατυχημάτων με τα υπηρεσιακά όπλα.

Και επιπλέον, σε αυτά θα πρέπει να προστεθεί το υπαρκτό ζήτημα της διαφθοράς εντός της αστυνομίας, δηλαδή της επικοινωνίας που φαίνεται να υπάρχει μεταξύ της υψηλότερης βαθμίδας του οργανωμένου εγκλήματος και κάποιων –όχι και τόσο περιορισμένων– θυλάκων εντός της αστυνομίας.

Όλα αυτά μάς θέτουν ενώπιον του ζητήματος της στάσης απέναντι στην αστυνομία όλων των πυλώνων του συστήματος εξουσίας, δηλαδή τόσο της εκτελεστικής εξουσίας, του αρμόδιου υπουργείου και των υπολοίπων πολιτικών προϊσταμένων της αστυνομίας, αλλά και του δικαστικού σώματος.

3. Όλα αυτά μοιάζουν ενδεχομένως να είναι ασύνδετα μεταξύ τους, διαπιστώσεις ατάκτως ερριμμένες. Ωστόσο, νομίζω ότι δεν είναι έτσι. Τις συνέχει μια κοινή αντίληψη: ότι στη χώρα μας σήμερα η αστυνομική δράση πολύ συχνά δεν διέπεται από την αρχή της νομιμότητας.

Επ' αυτών λοιπόν θα κάνω κάποιες –αναγκαστικά συνοπτικές– επισημάνσεις από τη σκοπιά του νομικού υπερασπιστή, όπως θα επαναλάβω.

Θα ξεκινήσω με δύο ανεκδοτολογικές αναφορές.

Η πρώτη: πριν περίπου δύο δεκαετίες διαπιστώθηκε από συνήγορο υπεράσπισης ότι σε αστυνομικό τμήμα της Θεσσαλονίκης, στο σχετικό έντυπο που χρησιμοποιείτο για την απολογία του κατηγορουμένου στο πλαίσιο της αστυνομικής προανάκρισης, ως απάντηση στην προεκτυπωμένη ερώτηση αν ο κατηγορούμενος επιθυμεί να κάνει χρήση των δικαιωμάτων του, ήταν επίσης προεκτυπωμένη η απάντηση «Όχι». Πόσο μακριά ή πόσο κοντά βρισκόμαστε από αυτό το σημείο;

Η δεύτερη: πριν όχι πολλά χρόνια –λιγότερα από πέντε– σε μια ημερίδα σχετική με τη διερεύνηση περιστατικών αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας, ανώτατος δικαστικός θεώρησε καλή ιδέα να αναφέρει στο πλαίσιο μιας συζήτησης για τη μεταχείριση των κρατουμένων στο πλαίσιο της αστυνομικής προανάκρισης ότι «όπως λένε και στο χωριό μου, αν δεν πέσει και καμιά ψιλή, δεν μιλά ο άλλος». Η φράση –ακραίο δείγμα απόκλισης από τις αρχές του κράτους δικαίου– απηχεί ωστόσο, πιστεύω, μια ενδόμυχη αντίληψη πολλών λειτουργών της δικαιοσύνης, ότι η υπαγωγή της αστυνομίας στις αρχές του κράτους δικαίου την αφοπλίζει.

4. Ας πούμε όμως κάποια ειδικότερα πράγματα σχετικά με τις συμπεριφορές που αναφέραμε προηγουμένως ως γενικές διαπιστώσεις. Αρχής γενομένης από μια επαναλαμβανόμενη και ορατή εκδήλωση: την υπέρμετρη βία.

Βία στις διαδηλώσεις. Εκτεταμένη χρήση χημικών και επικίνδυνων ουσιών και μέσων (χειροβομβίδες κρότου-λάμψης, αύρες). Πόσο συχνά υπήρξε έλεγχος από την ιεραρχία, αλλά και από τη δικαστική εξουσία, σε σχέση με τη νομιμότητα και τη σκοπιμότητα της χρήσης σωματικής βίας και χημικών σε βάρος διαδηλωτών;

Είναι πολύ χαρακτηριστική η επαναλαμβανόμενη εικόνα των πολιτών που προσάγονται από αστυνομικά όργανα ενώπιον δικαστών και εισαγγελέων με μπλαβιασμένα μάτια, σπασμένα χέρια και πόδια. Η αστυνομία σε αυτές τις περιπτώσεις αναφέρει ότι τα άτομα αυτά τραυματίστηκαν αντιστεκόμενα στη σύλληψή τους.

Επ' αυτού αξίζει να επισημανθεί κάτι που αναφέρεται στο πρόσφατα εκδοθέν (από τις εκδόσεις Θεμέλιο) βιβλίο του Αχιλλέα Φωτάκη *Αστυνομία Πόλεων. Τα Πρώτα Βήματα στην Ελλάδα του μεσοπολέμου*. Σύμφωνα με όσα αναφέρονται στο βιβλίο, ο Αριστοτέλης Κουτσομάρης, Διευθυντής της Γενικής Ασφάλειας Αθηνών κατά τα έτη 1928-1932, εντοπίζει μέσα σε κρατητήριο του Δ' Αστυνομικού Τμήματος Αθηνών στις τρεις το πρωί έναν σοφέρ κλειδωμένο εκεί με ματωμένο το πρόσωπο, μελανασμένα τα μάτια από γροθιές και το σακάκι του ξεσχιασμένο. Όπως ενημερώθηκε, η κατηγορία που τον βάραινε ήταν η «αντίσταση κατά της αρχής». Ο σοφέρ ισχυρίστηκε ότι κακοποιήθηκε αδικαιολόγητα εξαιτίας παράνομης στάθμευσης στη συμβολή των οδών Πατησίων και Πανεπιστημίου. «Πάντα, στις περιπτώσεις της αντιστάσεως είχα την αντίληψη», γράφει ο Κουτσομάρης, «ότι συνήθως αυτά τα αδικήματα επροκαλούντο από τους αστυνομικούς». Άλλη κοινή πρακτική που αποτελούσε μέρος της αστυνομικής κουλτούρας για τον Κουτσομάρη ήταν η συγκάλυψη παραβάσεων συναδέλφων. Αυτά συνέβαιναν περίπου πριν 100 χρόνια, αλλά δυστυχώς επιβιώνουν ως τις ημέρες μας.

Πόσες φορές ένας δικαστικός λειτουργός διερεύνησε το πώς και γιατί αυτοί οι άνθρωποι περιήλθαν σε αυτή τη θέση; Δυστυχώς, αυτή η αδράνεια επεκτείνεται ακόμα και σε περιπτώσεις όπου ο τραυματισμός είναι τόσο σοβαρός ώστε το θύμα περιάγεται σε κατάσταση αναπηρίας.

Πόσο αποτελεσματική υπήρξε, για παράδειγμα, η διερεύνηση περιστατικών, όπως ο τραυματισμός του Μανόλη Κυπραίου από χειροβομβίδα κρότου-λάμψης; Πόσο αποτελεσματικά διερευνήθηκε η υπόθεση του πολύ σοβαρού τραυματισμού το 2011 του διαδηλωτή Γιάννη Καυκά από ρίψη από αστυνομικό πυροσβεστήρα στο κεφάλι του, πράγμα που του προκάλεσε άμεσο κίνδυνο ζωής; Ας σημειωθεί ότι στην υπόθεση αυτή ο φυσικός αυτουργός δεν εντοπίστηκε ποτέ, ενώ η απόφαση του Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών, που επιδίκασε αποζημίωση στο θύμα, εκδόθηκε το 2021, δηλαδή 10 χρόνια μετά το συμβάν. Κι ακόμα –σε μια ακόμα υπόθεση που απασχόλησε το Πανελλήνιο– πόσο ευχαριστημένοι θα πρέπει να είμαστε από το γεγονός ότι η υπόθεση της κακομεταχείρισης (το λιγότερο) της οικογένειας Ινδάρε αρχειοθετήθηκε χωρίς την παραπομπή σε δίκη των εμπλεκόμενων αστυνομικών;

Συχνά, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) έχει επιληφθεί περιστατικών κακομεταχείρισης πολιτών που προσάγονται ή συλλαμβάνονται στην Ελλάδα. Πολύ σημαντικές από αυτή τη σκοπιά είναι οι υποθέσεις *Sidiropoulos and*

Parakostas v Greece και *Zontul v Greece*, όπου το Δικαστήριο διαπιστώνει παραβίαση του άρθρου 3 (απαγόρευση βασανιστηρίων), αλλά και διατυπώνει κρίσεις σε σχέση με την αναποτελεσματικότητα του πειθαρχικού αλλά και του ποινικού συστήματος στην Ελλάδα σε σχέση με τη διερεύνηση των περιστατικών αυτών.

Μια άλλη κατηγορία αποφάσεων του ΕΔΔΑ αφορά την παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή (άρθρο 2 της ΕΣΔΑ) από τα όργανα του Ελληνικού Κράτους, συγκεκριμένα δε από την ΕΛΑΣ, κυρίως με τη μορφή πυροβολισμών κατά την καταδίωξη (υπόθεση *Makaratzis v Greece*). Πρόσφατες εκδηλώσεις της αδικαιολόγητης και άσκοπης χρήσης των πυροβολισμών από την πλευρά της ΕΛΑΣ κατά τη διάρκεια καταδίωξης αποτελεί και η πολύ γνωστή στο πανελλήνιο υπόθεση του φόνου του ανήλικου Ρομά Νίκου Σαμπάνη.

Τα παραδείγματα δυστυχώς θα μπορούσαν να είναι πολλά. Η Ελληνική Αστυνομία ενεργεί κατά πολιτών στον δημόσιο χώρο ανεξέλεγκτα, χωρίς κανόνες, χωρίς εκτίμηση αναγκαιότητας και χωρίς καμία στάθμιση αναλογικότητας σε σχέση με τη χρήση βίας. Ενίοτε προβαίνει σε καταδίωξεις χωρίς την τήρηση κανόνων και θέτοντας σε κίνδυνο τη ζωή των καταδιωκόμενων αλλά και αμέτοχων πολιτών. Τέλος, μεταχειρίζεται τους συλληφθέντες με αδικαιολόγητη βία. Δυστυχώς, ο έλεγχος της ποινικής και πειθαρχικής εξουσίας σε αυτές τις συμπεριφορές είναι εντελώς ανεπαρκής.

Κομβικό ζήτημα σε σχέση με την κλιμάκωση αυτών των πρακτικών αποτελεί η συνεχής, τα τελευταία χρόνια, ίδρυση νέων ειδικών σωμάτων (ΔΕΛΤΑ, ΔΙΑΣ, ΔΡΑΣΗ) που διακρίνονται για τη συχνή βίαιη συμπεριφορά τους και για τη στελέχωσή τους χωρίς επαρκή εκπαίδευση.

Ας επισημανθεί τέλος –αναγκαστικά τηλεγραφικά– και η εκθρόνιση των οργάνων της ΕΛΑΣ απέναντι σε κάθε πολίτη που ζητά εξηγήσεις για το ζήτημα της συμπεριφοράς της ΕΛΑΣ απέναντι σε άλλους πολίτες. Συνηθέστατα, ο διαμαρτυρούμενος και ελέγχων πολίτης θα προσαχθεί, ενώ συχνά θα βρεθεί εν τέλει κατηγορούμενος, αλλά και χτυπημένος.

5. Μια ΕΛΑΣ εχθρική απέναντι σε μετανάστες, πρόσφυγες, μειονότητες, Ρομά, ΛΟΑΤΚΙ+.

Η κοινή εμπειρία είναι αρκετά δεδομένη και μάλλον δεν επιδέχεται διάψευση. Άλλωστε, εξ όνυχος τον λέοντα. Οι έλεγχοι των αστυνομικών στον δρόμο πολύ συχνά είναι προσανατολισμένοι μονομερώς προς πολίτες που διακρίνονται από το χρώμα του δέρματός τους (μαύροι, μελαχρinoί). Σε άλλες χώρες μια τέτοια συμπεριφορά θα θεωρούνταν εξ ορισμού ρατσιστική, διακριτική. Στη χώρα μας αποτελεί έναν μη αμφισβητούμενο κανόνα.

Ο χρόνος που έχει περάσει, μας έχει κάνει να λησμονήσουμε χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτών των πρακτικών, όπως την επιχείρηση «Ξένιος Δίας», που υλοποίησε η ΕΛΑΣ κατά τα έτη 2012-2013. Σύμφωνα με στοιχεία από τον Τύπο της εποχής, προκύπτει ότι κατά τη διάρκεια της επιχείρησης στην Αττική μέσα σε ένα εξάμηνο προσήχθησαν 77.526 αλλοδαποί, εκ των οποίων συνελήφθησαν 4.435 (ποσοστό

μικρότερο του 6%), γιατί δεν πληρούσαν τις νόμιμες προϋποθέσεις παραμονής στη χώρα και μόλις 59 άτομα (δηλαδή ποσοστό μικρότερο του 0,1%) για άλλου τύπου αδικήματα, δηλαδή για παράνομη οπλοκατοχή, κατοχή ναρκωτικών ουσιών, διακίνηση μη νόμιμων μεταναστών, διακίνηση πλαστών ταξιδιωτικών εγγράφων, παροχή καταλύματος σε μεγάλο αριθμό ατόμων και διευκόλυνση της παραμονής τους, κατοχή λαθραίων τσιγάρων, λαθρεμπόριο, παρεμπόριο, παρακώλυση κυκλοφορίας οχημάτων σε φωτεινούς σηματοδότες, καταδικαστικά έγγραφα, κλοπές, καθώς και για πολεοδομικές παραβάσεις.

Είναι προφανές ότι η προσαγωγή και κράτηση –έστω και κάποιες ώρες– χιλιάδων αλλοδαπών που κατά 99,9% δεν είχαν παραβιάσει κανένα ποινικό νόμο, με μόνο κριτήριο την καταγωγή τους, είναι μια ξεκάθαρα ρατσιστική πρακτική. Κι όμως δεν ζεσήκωσε παρά μόνο μικρές διαμαρτυρίες.

Δυστυχώς, τα τελευταία χρόνια, η ΕΛΑΣ φαίνεται –με βάση πολλές μαρτυρίες– να εμπλέκεται και στο άγος των επαναπροωθήσεων προσφύγων. Έτσι, η ΕΛΑΣ πρωταγωνιστεί σε μια μείζονα παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τη χώρα μας. Ας σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι οι επαναπροωθήσεις έχουν πιστοποιηθεί και καταγγεληθεί από θεσμούς όπως ο Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα των Μεταναστών, η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, όλες οι βασικές ανθρωπιστικές διεθνείς οργανώσεις, ενώ και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει επισημάνει την απουσία αποτελεσματικής και ανεξάρτητης έρευνας των καταγγελιών.

Σε σχέση με τους Ρομά, είναι χαρακτηριστική η συμπεριφορά της ΕΛΑΣ σε περιστατικά όπως αυτό του φόνου του Νίκου Σαμπάνη, κατά τη διάρκεια της καταδίωξής του για μια κλοπή ευτελούς αξίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι η παραπομπή της χώρας μας ενώπιον του ΕΔΔΑ για παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή αφορά σε μεγάλο βαθμό περιστατικά καταδίωξης Ρομά. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί και η –παντελώς ξένη προς το κράτος δικαίου και το καθήκον ουδετερότητας που όφειλε να τηρεί ιδίως η εκτελεστική εξουσία σε τέτοιες υποθέσεις– συμπεριφορά του τότε Υπουργού Προστασίας του Πολίτη, που επισκέφθηκε τους εμπλεκόμενους στον φόνο αστυνομικούς στο κρατητήριο, συνηγορώντας υπέρ της αθωότητάς τους. Είναι μια συμπεριφορά πολύ χαρακτηριστική της στάσης των θεσμικών οργάνων της ελληνικής πολιτείας απέναντι στους Ρομά.

Τέλος, σε σχέση με τη συμπεριφορά της ΕΛΑΣ απέναντι σε ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, είναι κοινή διαπίστωση ότι η προκατάληψη και η απαξιοτική συμπεριφορά αποτελεί κι εδώ τον κανόνα. Η (ατιμώρητη) συμπεριφορά των οργάνων της ΕΛΑΣ στην εμβληματική υπόθεση του θανάτου του Ζακ Κωστόπουλου, η ακινητοποίηση, χειροπέδηση και κακομεταχείριση ενός ετοιμοθάνατου βαριά τραυματία, αποτελεί μια απτή απόδειξη αυτής της προκατάληψης.

6. Η αστυνομική προανάκριση παραμένει το βασικό πεδίο παραβίασης των δικαιωμάτων κατηγορουμένων. Ο κρατούμενος συχνά αποκόπτεται από τον συνήγορό του έως ότου απολογηθεί. Αναφέρονται ακόμα και σήμερα συχνά και με αξιόπιστο τρόπο

περιστατικά χρήσης βίας και απειλών για την απόσπαση ομολογίας, ιδίως δε προς τον σκοπό της απόδοσης του συνόλου των ανεξιχνίαστων υποθέσεων στους συλληφθέντες, με σκοπό την αύξηση των ποσοστών των εξιχνιασθέντων εγκλημάτων. Επίσης, οι αλλοδαποί κρατούμενοι συχνά αποστερούνται πλήρως από το δικαίωμα να τους εξηγηθεί η κατηγορία και να έχουν διερμηνεία.

7. Οι εκτεταμένες προσαγωγές αποτελούν ένα ακόμα παράδειγμα κατάχρησης των σχετικών κείμενων διατάξεων. Όπως είναι γνωστό, ο νόμος (Π.Δ. 141/99) επιβάλλει, προκειμένου να είναι νόμιμη μια προσαγωγή, να υφίστανται βάσιμες υπόνοιες διάπραξης αξιόποινης πράξης ή να μην είναι δυνατή η διακρίβωση της ταυτότητας του προσαγόμενου. Στην πράξη, η ΕΛΑΣ επικαλείται τον νόμο προσχηματικά, προκειμένου να προβεί σε αδιάκριτες προσαγωγές. Συχνά στην πράξη, οι προσαγωγές μπορεί να είναι εκτεταμένες και φρονηματικές (όπως π.χ. πριν και μετά από συναθροίσεις). Στην τελευταία περίπτωση, είναι επίσης χαρακτηριστική η παρά τον νόμο πολύωρη στέρηση της ελευθερίας των προσαγομένων (ενώ η προσαγωγή εξ ορισμού οφείλει να είναι σύντομη), καθώς και η παράτυπη απομόνωσή τους και αποστέρωση της επικοινωνίας τους με συνήγορο.

Σε σχέση με όλα τα παραπάνω, ο ανεπαρκής πειθαρχικός έλεγχος, οι συνεχείς σκανδαλωδώς επαναλαμβανόμενες απαλλακτικές ΕΔΕ, συμπληρώνουν το σκηνικό.

8. Σχετικά πρόσφατα, η Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΛΕΔΑ), ένα ιστορικό σωματείο, του οποίου είμαι μέλος και είχα την τιμή να είμαι αντιπρόεδρος του για κάποια χρόνια, εξέδωσε μια σχετικά εκτενή –και προσβάσιμη στο διαδίκτυο– έκθεση σχετικά με τα ζητήματα που συζητάμε σήμερα.

Θα δανειστώ για το κλείσιμο αυτής της σύντομης εισήγησης κάποιες από τις προτάσεις αυτής της έκθεσης:

- Τήρηση του νόμου σχετικά με την υποχρέωση των αστυνομικών να φέρουν διακριτικά.
- Θέσπιση υποχρέωσης βιντεοσκόπησης της δράσης των ειδικών δυνάμεων και τοποθέτηση καμερών σε περιπολικά και αστυνομικά τμήματα.
- Αναμόρφωση του νομοθετικού πλαισίου για τις προσαγωγές με τη θέσπιση εγγυήσεων, όπως μέγιστη διάρκεια προσαγωγής.
- Ανάθεση των ΕΔΕ σε μη υπηρεσιακούς παράγοντες, δηλαδή σε δημόσιους υπαλλήλους εκτός αστυνομίας.

Όλα αυτά –και πολλά άλλα– έχει νόημα και είναι επείγον να θεσπιστούν. Και επιπλέον, το μήνυμα μιας εκτεταμένης νομοθέτησης θα ήταν να καταστεί σαφές ότι η αστυνομία υπάγεται τελεσίδικα και αποφασιστικά στον νόμο και το κράτος δικαίου. Ήδη αυτό θα ήταν ένα μεγάλο βήμα.

Παράνομες επαναπροωθήσεις: η συνεχής τεκμηρίωση και οι στρατηγικές άρνησης. Σύντομη παρουσίαση της Ετήσιας Έκθεσης 2022 του Μηχανισμού Καταγραφής Περιστατικών Άτυπων Αναγκαστικών Επιστροφών

Δημήτρης Κόρος

Δρ. Σωφρονιστικής Πολιτικής, Εντεταλμένος Διδάσκων Νομικής ΔΠΘ, Διδάσκων ΣΕΠ, ΕΑΠ

Illegal Refoulements: the constant documentation and the strategies of denial. Brief presentation of the Annual Report of the Recording Mechanism of Incidents of Informal Forced Returns for 2022

Dimitris Koros

Adjunct Lecturer, School of Law DUTH, Teaching Staff Hellenic Open University

Περίληψη

Το παρόν κείμενο επιδιώκει να παρουσιάσει με συντομία τις παρατηρήσεις και τις συστάσεις της Ετήσιας Έκθεσης 2022 του Μηχανισμού Καταγραφής Περιστατικών Άτυπων Αναγκαστικών Επιστροφών σχετικά με τις συστηματικές παραβιάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων στα ελληνοτουρκικά σύνορα. Πραγματοποιείται μια σύντομη εισαγωγή στις πρακτικές των παράνομων επαναπροωθήσεων και στην τεκμηρίωση της παράνομης αυτής πολιτικής, που αντιμετωπίζεται ως κρατικό έγκλημα και έχει καταστεί το πρώτο εργαλείο για τη διαχείριση των ροών στα χερσαία και τα θαλάσσια σύνορα της Ελλάδας με την Τουρκία, ακολουθεί η παρουσίαση των βασικών συμπερασμάτων και συστάσεων του φορέα, ενώ το κείμενο κλείνει με μια κριτική αποτίμηση της σημασίας της τεκμηρίωσης των παράνομων επαναπροωθήσεων, ως σημαντικό εργαλείο για την παύση των παράνομων πρακτικών σε βάρος προσφύγων και μεταναστών στα σύνορα της Ευρώπης.

Abstract

The paper attempts to briefly present the basic observations and recommendations made by the Recording Mechanism of Incidents of Informal Forced Returns in its Annual Report for 2022, regarding the systematic violations of fundamental rights at the Greek-Turkish borders. In the first section I introduce the subject of illegal refoulements and the documentation of this illegal policy, which constitutes state crime and has been rendered the first tool for the management of the migratory flows at the land and sea borders of Greece with Turkey, then a brief exposition of the basic conclusions and recommendations of the Recording Mechanism follows; the paper concludes with a critical assessment of the importance of documentation of illegal refoulements as an important tool for the end in illegal practices against migrants at Europe's borders.

1. Η κανονικότητα των παράνομων επαναπροωθήσεων

Έχει πλέον επαρκώς και πολλαπλώς τεκμηριωθεί ότι η πολιτική των παράνομων επαναπροωθήσεων είναι μια κανονικοποιημένη πρακτική διαχείρισης των προσφυγικών-μεταναστευτικών ροών, ως επί το πλείστον στα χερσαία σύνορα του Έβρου και στα θαλάσσια σύνορα των νησιών του νοτιοανατολικού Αιγαίου. Κεντρική επιλογή της ασκούμενης μεταναστευτικής πολιτικής, από το 2016 και έπειτα, και το πρώτο εργαλείο για την αντιμετώπιση της ανθρώπινης κινητικότητας και των προσπαθειών διάσχισης των συνόρων από άτομα που επιθυμούν να ζητήσουν διεθνή προστασία, είναι οι βίαιες, αναγκαστικές επιστροφές στη συνορεύουσα Τουρκία – από την οποία προέρχεται η συντριπτική πλειοψηφία των εισερχόμενων. Οι δράστες των παράνομων αυτών επιχειρήσεων είναι τόσο η αστυνομία, ο στρατός και το λιμενικό σώμα όσο και άλλοι φορείς που εμπλέκονται στη φύλαξη των συνόρων (συνοριοφύλακες, εθνοφύλακες), ο FRONTEX, αλλά –σύμφωνα με πολλές τεκμηριωμένες μαρτυρίες– και ιδιώτες, πολλοί από τους οποίους, μάλιστα, δεν μιλούν ελληνικά, αλλά τις γλώσσες των θυμάτων. Η εμπλοκή πλήθους εκπροσώπων του κράτους και της ΕΕ, η συστηματικότητά του και η μεθοδικότητα των επιχειρήσεων καθιστούν την πολιτική των παράνομων επαναπροωθήσεων κρατικό έγκλημα (Koros, 2021).

Η ρητορική των κυβερνήσεων επί των οποίων έλαβαν και λαμβάνουν χώρα συστηματικά βίαιες παράνομες επαναπροωθήσεις είναι αυτή της αποποίησης οποιασδήποτε κατηγορίας περί πολιτικής κανονικοποιημένων παραβιάσεων θεμελιωδών δικαιωμάτων, ακόμη και όταν προέρχονται από διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς εγνωσμένου κύρους και αμεροληψίας, ή και (επανελημμένα) από την Επίτροπο Εσωτερικών Υποθέσεων της ΕΕ (Politico, 2023). Οι ρητορικές και πρακτικές αρνήσεις του φαινομένου ποικίλλουν από την απλή αποποίηση οποιασδήποτε καταγγελίας μέχρι

τη δυσφήμιση των καταγγελλόντων αλλά και την ποινικοποίηση της δράσης τους (Agrafioti & Nikolopoulou, 2023).

Η τεκμηρίωση και καταγραφή των περιστατικών παράνομων επαναπροωθήσεων που αποδεικνύουν τον συστημικό χαρακτήρα της πρακτικής είναι προϊόν ερευνών της αδέσμευτης και αντικειμενικής δημοσιογραφίας, έγκριτων Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων –ελληνικών (μεταξύ άλλων Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, 2018· Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, ΑΡΣΙΣ & HumanRights360, 2020· Agrafioti & Nikolopoulou, 2023), αλλά και διεθνούς κύρους (Human Rights Watch, 2022)–, όσο εθνικών φορέων προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου (Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2018, 2020), περιφερειακών (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 2020) και Διεθνών Οργανισμών (International Organization for Migration, 2022· United Nations High Commissioner on Refugees, 2022).

Όσον αφορά τον ρόλο του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής (FRONTEX), σκόπιμο είναι να αναφερθεί η έκθεση της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας για την Καταπολέμηση της Απάτης (OLAF), η οποία καταλογίζει στη διοίκησή του Οργανισμού πως επανειλημμένα απέκρυψε υποθέσεις πιθανών παραβιάσεων θεμελιωδών δικαιωμάτων από τον Υπεύθυνο Προστασίας Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ανέστειλε τις εναέριες παρακολουθήσεις για να σταματήσει να καταγράφει παραβιάσεις του νόμου, συγχρηματοδότησε ελληνικές μονάδες που διεξήγαν επιχειρήσεις επαναπροωθήσεων και παραπλάνησε τα όργανα που επιβλέπουν τον Οργανισμό (Der Spiegel, 2022). Η έκθεση προκάλεσε την παραίτηση του Διοικητή του, ο οποίος, λίγο καιρό πριν, είχε βραβευτεί από τον Υπουργό Μετανάστευσης και Ασύλου (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2022). Μάλιστα, στις 14 Δεκεμβρίου 2023 εγκρίθηκε ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, με ευρύτατη πλειοψηφία, το οποίο τάσσεται υπέρ του περιορισμού της παρουσίας του FRONTEX στην Ελλάδα, εξαιτίας των σοβαρών καταγγελιών για συστηματικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2023).

Επίσης, είναι πλέον διαθέσιμο πλήθος οπτικοακουστικού υλικού στο οποίο καταγράφονται λεπτομερώς επιχειρήσεις παράνομων επαναπροωθήσεων, όπου μπορούμε να παρακολουθήσουμε με ευκρίνεια τους ένστολους εκπροσώπους της πολιτείας να συλλαμβάνουν και να επαναπροωθούν παρατύπως εισερχόμενους πρόσφυγες, ένα εκ των οποίων, μάλιστα, ήταν τόσο ξεκάθαρο, ώστε προκάλεσε την απόσπαση δήλωσης του Πρωθυπουργού σε δημοσιογράφο του CNN ότι έχει δοθεί εντολή διερεύνησης, για την οποία, όμως, δεν έχει σημειωθεί οποιαδήποτε εξέλιξη (Εφημερίδα των Συντακτών, 2023).

2. Ο Μηχανισμός Καταγραφής Περιστατικών Άτυπων Αναγκαστικών Επιστροφών

Η καταγραφή και τεκμηρίωση του φαινομένου των παράνομων επαναπροωθήσεων είναι ένα δύσκολο και απαιτητικό έργο –καθώς αναπόσπαστο στοιχείο του *modus operandi* των επιχειρήσεων είναι η αφαίρεση των προσωπικών αντικειμένων των θυμάτων, μεταξύ των οποίων και οι συσκευές που θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην καταγραφή των παράνομων σε βάρος τους πράξεων (κινητά τηλέφωνα, κάμερες κ.ο.κ)– και ταυτόχρονα μια απαραίτητη εργασία για την ανάδειξη μιας πολιτικής ακραίας συνοριακής βίας και συστηματικών παραβιάσεων θεμελιωδών δικαιωμάτων, με σκοπό την επιδίωξη της παύσης των παράνομων πρακτικών σε βάρος προσφύγων και μεταναστών στα σύνορα της Ευρώπης.

Στην κατεύθυνση της παρακολούθησης, τεκμηρίωσης, ανάδειξης και συνηγορίας σχετικά με την πολιτική των παράνομων επαναπροωθήσεων κινείται η δουλειά του Μηχανισμού Καταγραφής Περιστατικών Άτυπων Αναγκαστικών Επιστροφών (στο εξής: Μηχανισμός Καταγραφής), ο οποίος ιδρύθηκε από την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ – το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της πολιτείας σε θέματα προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου και Εθνικός Θεσμός Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Ν. 2667/1998) τον Σεπτέμβριο του 2021, έπειτα από έντεκα παρεμβάσεις του φορέα σχετικά με την ανάγκη σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων στα σύνορα και με σκοπό την καλύτερη δυνατή αποτύπωση του φαινομένου –καθώς δεν υπάρχει ένα επίσημο και αποτελεσματικό σύστημα καταγραφής των καταγγελιών–, για τη διεκδίκηση του σεβασμού της θεμελιώδους αρχής της μη επαναπροώθησης μέσω των παρεμβάσεων του και της διασύνδεσης των οργανώσεων και των φορέων που καταγράφουν περιστατικά σε βάρος προσώπων στα οποία παρέχουν υπηρεσίες.

Μέλη του Μηχανισμού είναι δώδεκα οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, οι οποίες ακολουθούν πολύ αυστηρές προδιαγραφές ποιότητας σχετικά με τη λειτουργία τους και τις υπηρεσίες που παρέχουν στους πολίτες τρίτων χωρών που προσφεύγουν σε αυτές, και ως εκ τούτου έχει αξιολογηθεί η δυνατότητα συνεισφοράς τους στην αξιόπιστη και αντικειμενική καταγραφή μαρτυριών από εκπαιδευμένο προς τούτο προσωπικό, με εμπειρία στο πεδίο της υπεράσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Μηχανισμός Καταγραφής 2023α: 12-13).

Ο Μηχανισμός Καταγραφής δεν έχει ως αποστολή τη διερεύνηση των καταγγελλόμενων περιστατικών –άλλωστε για τούτο είναι αρμόδιες άλλες κρατικές αρχές– αλλά τη συλλογή και καταγραφή μαρτυριών χρησιμοποιώντας συγκεκριμένη εναρμονισμένη μεθοδολογία, με σκοπό την παραγωγή συνεκτικών αφηγήσεων που θα αναδείξουν τις πτυχές του φαινομένου που φανερώνουν «μοτίβα και επαναλαμβανόμενες πρακτικές». Κατά συνέπεια, δεν πρόκειται περί μιας διαδικασίας συλλογής μαζικών δεδομένων, αλλά –καθώς δεν είναι εύκολο μια μαρτυρία να μπορέσει να καταγραφεί σύμφωνα με τις υψηλές απαιτήσεις του Μηχανισμού– για την παροχή επιπλέον εργαλείων στις δράσεις συνηγορίας κατά των παράνομων επαναπροωθήσεων, με επαγγελματικές προδιαγραφές υψηλής εγκυρότητας (Μηχανισμός Καταγραφής, 2023α: 13).

3. Η Ετήσια Έκθεση 2022: Βασικές παρατηρήσεις

Τον Ιανουάριο του 2023, ο Μηχανισμός Καταγραφής Περιστατικών Άτυπων Αναγκαστικών Επιστροφών εξέδωσε την Ενδιάμεση Έκθεσή του, η οποία παρουσιάστηκε σε Συνέντευξη Τύπου με συμμετοχή τόσο της Προέδρου της ΕΕΔΑ και του Επόπτη του Μηχανισμού Καταγραφής όσο και άλλων ανθρωπιστικών οργανισμών (Μηχανισμός Καταγραφής, 2023β), όπου και κατατέθηκαν τα πρώτα συμπεράσματα του φορέα για την πολιτική συστηματικών παραβιάσεων των θεμελιωδών δικαιωμάτων στα ελληνοτουρκικά σύνορα. Η ορολογία που χρησιμοποιεί ο Μηχανισμός για την περιγραφή αυτών που έχει επικρατήσει να ονομάζονται επαναπροωθήσεις ή, στα αγγλικά, push-backs (ζήτημα το οποίο δεν είναι σκόπιμο να αναλυθεί στο παρόν σημείωμα) είναι οι «Άτυπες Αναγκαστικές Επιστροφές» (στο εξής: ΑΑΕ), με τις οποίες αναφέρεται «στις επαναπροωθήσεις αιτούντων άσυλο και προσφύγων, αλλά και σε κάθε άλλη μορφή αναγκαστικής απομάκρυνσης πολιτών τρίτων χωρών από την ελληνική επικράτεια, η οποία γίνεται παράτυπα, δηλαδή κατά παρέκκλιση των νόμιμων διαδικασιών για τις απομακρύνσεις πολιτών τρίτων χωρών» (Μηχανισμός Καταγραφής 2023α: 2).

Στις 13 Δεκεμβρίου 2023, ο Μηχανισμός εξέδωσε την πρώτη του Ετήσια Έκθεση, που αφορά το έτος 2022, με ποιοτικά και ποσοτικά δεδομένα σχετικά με τα περιστατικά που συνέλεξαν οι καταγραφείς των οργανώσεων που συμμετέχουν σε αυτόν. Παρακάτω συνοψίζονται βασικά στοιχεία από τα συμπεράσματα του φορέα (Μηχανισμός Καταγραφής, 2023: 5-8, 51-53):

Ο Μηχανισμός Καταγραφής κατέγραψε 50 περιστατικά ΑΑΕ με 43 θύματα που, κατά τις συλλεγείσες μαρτυρίες, έλαβαν χώρα μεταξύ του Απριλίου 2020 και του Οκτωβρίου 2022· τα περιστατικά αφορούν κατ' ελάχιστο 2.157 άτομα, προερχόμενα από χώρες με μεγάλα ποσοστά αναγνώρισης προσφυγικού καθεστώτος (Συρία, Παλαιστίνη, Τουρκία, Αφγανιστάν, Ιράκ, Ιράν, Σομαλία, Καμερούν, Μάλι και Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό). Τα περισσότερα θύματα καταγγέλλουν πως δεν καταγράφηκαν από τις αρμόδιες αρχές πριν την απομάκρυνσή τους· μάλιστα, 6 από αυτά είναι πολίτες Τουρκίας, που σημαίνει πως επιστράφηκαν παράνομα απευθείας στη χώρα από την οποία διέφυγαν συνεπεία λόγων σοβαρής δίωξης –που σχετίζονται, σύμφωνα με τα λεγόμενά τους, με τις πολιτικές τους πεποιθήσεις–, κατά πλήρη παράβαση των διαδικαστικών εγγυήσεων για τα πρόσωπα που διασχίζουν παράτυπα τα σύνορα· επιπλέον, τα περισσότερα εξέφρασαν τη βούλησή τους για κατάθεση αιτήματος διεθνούς προστασίας, χωρίς έπειτα να λάβουν χώρα οι διαδικασίες που προβλέπει ο νόμος. Ακόμη, 5 θύματα ήταν ήδη αιτούντες άσυλο στη χώρα μας, διαθέτοντας σχετικό δελτίο από τις ελληνικές αρχές (πολίτες Συρίας, Ιράκ και Τουρκίας), και, τέλος, 5 θύματα (από τη Συρία και την Παλαιστίνη) ήταν ήδη κάτοχοι προσφυγικού καθεστώτος.

Στα περισσότερα καταγεγραμμένα περιστατικά ο εντοπισμός των καταγελλόντων φέρεται να έχει λάβει χώρα πλησίον συνοριακής περιοχής της ηπειρωτικής ή της θαλάσσιας επικράτειας, ενώ σε άλλες περιπτώσεις καταγγέλλεται πως η παράτυπη σύλληψη

πραγματοποιήθηκε στην ενδοχώρα. Τα στοιχεία που συνέλεξε ο Μηχανισμός Καταγραφής δείχνουν προς την κατεύθυνση ενός συστηματικού και οργανωμένου φαινομένου και όχι περιστασιακών «παρεκκλίσεων» – καθώς οι δράστες επιστρατεύουν ανθρώπινο δυναμικό, κτίρια, οχήματα, σκάφη και άλλα υλικοτεχνικά μέσα· οι επιχειρήσεις, επίσης, έχουν χαρακτηριστικά σταδιακότητας, αφού προηγείται ο εντοπισμός των θυμάτων από ένστολα ή μη ένστολα άτομα, έπειτα ακολουθεί η παράτυπη μεταφορά σε κάποιον χώρο όπου κρατούνται (σε πολλές περιπτώσεις, πλην των επιχειρήσεων επαναπροώθησης στη θάλασσα) μέχρι τη μεταφορά τους στο σημείο όπου πραγματοποιείται η αναγκαστική απομάκρυνση. Φυσικά, διαφορετικά χαρακτηριστικά εντοπίζονται ανάλογα με τη γεωγραφική περιοχή στην οποία λαμβάνουν χώρα οι καταγγελλόμενες πράξεις (συνοριακή περιοχή του Έβρου και θάλασσα).

Όσον αφορά τους δράστες των επιχειρήσεων, καταγράφηκε η παρουσία και η δράση τόσο ένστολων ατόμων όσο και μη ένστολων, με πολιτικά ρούχα, τα οποία δρούσαν σε συντονισμό με τις αρχές, χωρίς να αποκλείεται τα πρόσωπα αυτά να είναι ιδιώτες, ειδικά δε εφόσον πολλές μαρτυρίες κάνουν λόγο για συμμετοχή ατόμων στο στάδιο της φυσικής απομάκρυνσης τα οποία μιλούσαν τις γλώσσες των θυμάτων.¹

Οι πρακτικές των κανονικοποιημένων παράνομων επαναπροωθήσεων επιφέρουν τη σοβαρή παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων, σε πολλές δε περιπτώσεις ενάντια σε παιδιά, έγκυες γυναίκες, υπερήλικες και άλλα ευάλωτα άτομα (θύματα βασανιστηρίων, ψυχικά πάσχοντα άτομα, άτομα με σοβαρά προβλήματα υγείας κ.ο.κ.) και την υποβολή τους σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση (άρ. 3 ΕΣΔΑ) και παράνομη προσβολή της προσωπικής τους ελευθερίας (άρ. 5 ΕΣΔΑ)· οι επιχειρήσεις επαναπροωθήσεων συνεπάγονται, επίσης, την παραβίαση πληθώρας κατά περίπτωση διατάξεων της ποινικής νομοθεσίας: απειλή (άρ. 333 ΠΚ), παράνομη βία (άρ. 330 ΠΚ), προσβολή της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας (άρ. 137Α παρ. 4 ΠΚ), αρπαγή (άρ. 322 παρ. 1 ΠΚ), αναγκαστική εξαφάνιση (άρ. 322 παρ. 2 ΠΚ), έκθεση σε κίνδυνο (άρ. 306 ΠΚ), παράλειψη προσφοράς βοήθειας (άρ. 307 ΠΚ), πρόκληση ναυαγίου (άρ. 277 ΠΚ), σωματικές βλάβες (άρ. 308 ΠΚ έως 312 ΠΚ, και 314 ΠΚ) και ανθρωποκτονία (άρ. 302 ή 299 ΠΚ).

Σε 9 περιπτώσεις, τα θύματα προσέφυγαν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (2 από τις προσφυγές έχουν κοινοποιηθεί στην Κυβέρνηση από το Δικαστήριο) αφού, πρώτα, για να αποφύγουν την αυθαίρετη απομάκρυνσή τους, είχαν απευθύνει έκκληση στις αρμόδιες αρχές, προκειμένου να διασωθούν και να λάβουν χώρα οι νόμιμες διαδικασίες (σύλληψη, υποβολή σε διαδικασία υποδοχής και ταυτοποίησης, καταγραφή αιτήματος ασύλου)· επίσης, για άλλα 4 περιστατικά έχουν κατατεθεί μηνύσεις στις αρμόδιες εισαγγελικές αρχές, ενώ σε μία περίπτωση διατάχθηκε αυτεπάγγελτη εισαγγελική έρευνα, η οποία εν τέλει έθεσε τη δικογραφία στο αρχείο αγνώστων δραστών· τέλος, σε 4 περιπτώσεις τα θύματα κατήγγειλαν την παράνομη μεταχείριση που υπέστησαν στον Συνήγορο του Πολίτη.

1. Αυτά τα δύο χαρακτηριστικά εντοπίζονται στα περιστατικά που λαμβάνουν χώρα στα σύνορα του Έβρου.

4. Οι συστάσεις του Μηχανισμού Καταγραφής προς τις ελληνικές αρχές

Τα συμπεράσματα του Μηχανισμού Καταγραφής από την ενδελεχή καταγραφή των περιστατικών άτυπων αναγκαστικών επιστροφών και τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τόσο των επιχειρήσεων και της διαχείρισης των περιστατικών από τις αρχές όσο και της διερεύνησης των καταγγελιών για παράνομες επαναπροωθήσεις, οδηγούν σε 16 συμπεράσματα (Μηχανισμός Καταγραφής, 2023: 53-55), τα οποία θα μπορούσαν να ομαδοποιηθούν ως εξής:

Ο Μηχανισμός επισημαίνει την ανάγκη για αποτελεσματική διερεύνηση των καταγγελιών, την τήρηση των διαδικασιών και την παραπομπή των υπευθύνων στη δικαιοσύνη, την εξασφάλιση –μέσω τεχνολογικού εξοπλισμού και άλλων επιχειρησιακών πόρων– της συλλογής αντικειμενικών στοιχείων για τη διερεύνηση των καταγγελιών, την αποτελεσματική συνεργασία της διοίκησης με τις δικαστικές αρχές κατά τη διερεύνηση των καταγγελιών, την ενεργοποίηση μηχανισμών αμοιβαίας δικαστικής συνδρομής και την πρόσβαση των θυμάτων στη δικαιοσύνη.

Ακόμη, γίνεται λόγος για τη σημασία της διασφάλισης της τήρησης της αρχής της μη επαναπροώθησης και της έγκαιρης διεξαγωγής επιχειρήσεων διάσωσης από όλους τους εκπροσώπους της πολιτείας, της διασφάλισης της πρόσβασης όλων στις διαδικασίες ασύλου και της προστασίας από παράνομη απομάκρυνση, της παροχής πληροφοριών σχετικά με τη δυνατότητα υποβολής αιτήματος ασύλου, της παροχής επαρκούς διερμηνείας, της διευκόλυνσης της πρόσβασης εκπροσώπων της κοινωνίας των πολιτών στα άτομα που αιτούνται διεθνή προστασία, της παύσης των άτυπων αναγκαστικών επιστροφών κατά παιδιών, της προστασίας αυτών και της επαρκούς πρόσβασής τους στις διαδικασίες διεθνούς προστασίας και σε δωρεάν υπηρεσίες νομικής και ανθρωπιστικής βοήθειας, και της εκπαίδευσης του προσωπικού των υπηρεσιών και των σωμάτων που εργάζονται στα σύνορα σχετικά με τους δεσμευτικούς κώδικες συμπεριφοράς.

Τέλος, τονίζει την αναγκαιότητα της δημιουργίας ενός ανεξάρτητου και αποτελεσματικού εθνικού μηχανισμού για την παρακολούθηση της συμμόρφωσης της χώρας με τα θεμελιώδη δικαιώματα στα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ, της αναμόρφωσης του νομικού πλαισίου για τη σύνθεση της Ειδικής Επιτροπής για τη Συμμόρφωση με τα Θεμελιώδη Δικαιώματα του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου –ώστε η συμμετοχή της ΕΕΔΑ σε αυτή να εναρμονίζεται με τον ανεξάρτητο συμβουλευτικό της ρόλο σε θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου– της διευκόλυνσης της ανάπτυξης των δράσεων της κοινωνίας των πολιτών, της απλοποίησης των διαδικασιών σχετικά με την πιστοποίηση των ΜΚΟ και των εργαζομένων σε αυτές και της παύσης της ποινικοποίησης και του στιγματισμού των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδίως των δικηγόρων, των ιατρών και των διασωστών.

5. Συμπέρασμα: οι στρατηγικές άρνησης ενάντια στη συνεχή τεκμηρίωση και ο ρόλος της δικαιοσύνης

Η παραπάνω σύντομη παρουσίαση των συμπερασμάτων της Ετήσιας Έκθεσης του Μηχανισμού Καταγραφής Περιστατικών Άτυπων Αναγκαστικών Επιστροφών για το 2022 επιβεβαιώνει τη συνθήκη μιας κανονικοποιημένης πρακτικής συστηματικών παραβιάσεων των θεμελιωδών δικαιωμάτων στα σύνορα της χώρας με την Τουρκία ως κεντρικό εργαλείο για τη διαχείριση των ροών με όρους ακραίας βίας. Η πολιτική των παράνομων επαναπροωθήσεων είναι κεντρικά οργανωμένη, όπως αποδεικνύεται από την εμπλοκή πλήθους δραστών από όλα τα σώματα και τις υπηρεσίες που σχετίζονται με τη διαχείριση των συνόρων, τη συμμετοχή ιδιωτών –Ελλήνων και αλλοδαπών– που δρουν σε συνεργασία με τις επίσημες αρχές, την παρατήρηση κοινών χαρακτηριστικών στη συντριπτική πλειοψηφία των επιχειρήσεων άτυπων αναγκαστικών επιστροφών και την ανάδειξη της σταδιακότητας των επιχειρήσεων (όσον αφορά τις διαδικασίες εντοπισμού, κράτησης και υλοποίησης της φυσικής απομάκρυνσης).

Οι παρατηρήσεις του Μηχανισμού Καταγραφής αποτυπώνουν με ακρίβεια, μέσω της πολύ προσεκτικά σχεδιασμένης μεθοδολογίας καταγραφής μαρτυριών επαναπροωθήσεων, τον κεντρικό ρόλο της παράνομης (από άποψη εθνικού, ενωσιακού και διεθνούς δικαίου) πολιτικής μαζικών αναγκαστικών επιστροφών των παρατύπως εισερχόμενων προσώπων που αναζητούν διεθνή προστασία ή και αυτών που έχουν ζητήσει ή ακόμα και λάβει καθεστώς προστασίας στη χώρα.

Είναι σαφές από τα παραπάνω πως η συστηματική αυτή πολιτική παραβίασης θεμελιωδών δικαιωμάτων που συνεπάγεται την παραβίαση σωρείας ποινικών διατάξεων είναι, από τη σκοπιά της κριτικής εγκληματολογίας, κρατικό έγκλημα. Η χαρακτηριστική ατιμωρησία των δραστών σοβαρών εγκλημάτων με την ταυτόχρονη ποινικοποίηση της αλληλεγγύης και της δράσης των ανθρωπιστικών οργανώσεων και δράσεων (παροχή νομικής υποστήριξης, επιχειρήσεις εντοπισμού και διάσωσης κ.ο.κ.) συνηγορούν προς τούτο.

Η αντίδραση της ελληνικής Πολιτείας και των εκπροσώπων της στις καταγγελίες κατά της τεκμηριωμένης από τόσες πηγές πολιτικής των παράνομων επαναπροωθήσεων, η οποία μόνο ενδεικτικά θίχτηκε στην εισαγωγική ενότητα του σημειώματος, έχουν τα χαρακτηριστικά άρνησης και αντιστροφής των κατηγοριών (Cohen, 2021): όσοι μιλούν για επαναπροωθήσεις διασπείρουν ψευδείς ειδήσεις, παίζουν το παιχνίδι των διακινητών (ή και συνεργάζονται με αυτούς), υιοθετούν τη ρητορική της Τουρκίας (ή και συνεργάζονται με αυτήν). Πέρα από τη ρητορική άρνησης και τις πρακτικές ποινικοποίησης, έχει σημασία να γίνει μια μικρή αναφορά στην έκθεση της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας (ΕΑΔ), από την οποία παραγγέλθηκε να διερευνηθεί συγκεκριμένα περιστατικά επαναπροωθήσεων (Εθνική Αρχή Διαφάνειας, 2023). Είναι τουλάχιστον εντυπωσιακό πως η ΕΑΔ είναι ο μοναδικός φορέας ο οποίος αρνείται την ύπαρξη μιας συστηματικής πολιτικής άτυπων αναγκαστικών επιστροφών, χωρίς να λαμβάνει

υπόψη το σύνολο των τεκμηριωμένων εκθέσεων που κάνουν λόγο εδώ και πολλά χρόνια αποδεδειγμένα για το αντίθετο. Η κριτική που ασκήθηκε στη μεθοδολογία της έρευνας που κατέληξε στο συμπέρασμα αυτό (Solomon, 2022) –αφού είχε γίνει πρώτα έκκληση από οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών για τη δημοσίευση ολόκληρης της έκθεσης και όχι ενός απλού δελτίου Τύπου (Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, 2022)– καταδεικνύει πως αυτή κατ’ ουσίαν απηχεί τις απόψεις και τη στρατηγική της κυβέρνησης, με σκοπό τη νομιμοποίηση και συνέχιση της πολιτικής των επαναπροωθήσεων.

Οι συστάσεις του Μηχανισμού Καταγραφής σχετικά με την επιτακτική ανάγκη διεξαγωγής αμερόληπτων ερευνών για τη διακρίβωση της αλήθειας των καταγγελλόμενων περιστατικών προκύπτουν από τους πλημμελείς ελέγχους σχετικών καταγγελιών, κάποιες από τις οποίες έχουν εν τέλει αχθεί ενώπιον του ΕΔΔΑ τόσο σχετικά με τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων των προσφευγόντων στα σύνορα όσο και σχετικά με τη μη διεξαγωγή ενδεδειγμένης ποινικής διερεύνησης. Είναι χαρακτηριστική η συχνότητα με την οποία καταδικάζεται η Ελλάδα από το Δικαστήριο του Στρασβούργου τόσο για την παραβίαση του ουσιαστικού σκέλους άρθρων της ΕΣΔΑ που κατοχυρώνουν θεμελιώδη δικαιώματα όσο και για την παραβίαση του διαδικαστικού τους σκέλους, σχετικά δηλαδή με την πληρότητα των ερευνών των καταγγελιών που εξετάζει το εθνικό νομικό σύστημα. Επ’ αυτού, η πρόσφατη απόφαση για το έγκλημα στο Φαρμακονήσι (που καταδικάζει την Ελλάδα για τις ενέργειες των κρατικών οργάνων που επέφεραν τον θάνατο 11 ατόμων, παραβιάζοντας το διαδικαστικό και το ουσιαστικό σκέλος του άρ. 2 της ΕΣΔΑ, για το δικαίωμα στη ζωή, και το άρ. 3 της ΕΣΔΑ, για την απαγόρευση βασανιστηρίων και απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας) στα πλαίσια περιστατικού επαναπροώθησης, είναι ενδεικτική της ασκούμενης εγκληματικής συνοριακής πολιτικής και της τεράστιας σημασίας της διεξαγωγής αμερόληπτων ερευνών των καταγγελιών των θυμάτων.

Δυστυχώς, οι μέχρι τώρα χειρισμοί των αρχών σχετικά με τη διερεύνηση των συνθηκών του ναυαγίου στην Πύλο, το οποίο στέρησε τη ζωή σε περισσότερους από 600 ανθρώπους, δεν επιτρέπουν μεγάλη αισιοδοξία για την παύση της πολιτικής των συστηματικών επικίνδυνων επαναπροωθήσεων, που συνεπάγονται καθημερινά θανάτους στα σύνορα της χώρας. Σύμφωνα με την Judith Sunderland, αναπληρώτρια διευθύντρια Ευρώπης και Κεντρικής Ασίας του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, «Το ναυαγίο της Πύλου φαίνεται να αποτελεί άλλο ένα τραγικό παράδειγμα της αποποίησης ευθυνών από μέρους των ελληνικών αρχών για τη διάσωση ατόμων που κινδυνεύουν στη θάλασσα» (Πρωτοβουλία Δικηγόρων και Νομικών για το Ναυαγίο της Πύλου, 2023). Το μοναδικό, βέβαια, συμπέρασμα που θα πρέπει να επιτρέψουμε να βγει από τα συνεχή εμπόδια στον αγώνα ενάντια στη συνοριακή βία είναι ότι ο λόγος για τον οποίο αυτός διεξάγεται (η υπεράσπιση της ζωής και της αξιοπρέπειας) καθιστά πολυτέλεια οποιαδήποτε σκέψη για παραίτηση.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Εθνική Αρχή Διαφάνειας (2023). *Έκθεση Έρευνας (Αρ. Έκθεσης: ΟΜ3/4). Αντικείμενο Έρευνας: (Μεταναστευτικές Ροές – Διαδικασίες – Περιστατικά επαναπροωθήσεων στην Ελλάδα)*. Αθήνα: ΕΑΔ.
- Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2018). *Δήλωση της ΕΕΔΑ σχετικά με τις καταγγελίες για άτυπες επαναπροωθήσεις στον Έβρο*. (Διαθέσιμο στο: http://www.nchr.gr/images/pdf/nea_epikairothta/Dilosi_EEDA_Evros.pdf).
- Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2020). *Δήλωση σχετικά με τις αναφερόμενες πρακτικές επαναπροωθήσεων*. (Διαθέσιμο στο: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/prosfuges_metanastes/Dilosi%20EEDA_Anaferomenes%20praktikes%20epanaproothiseon.pdf).
- Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (2018). *Αναφορές και μαρτυρίες συστηματικών επαναπροωθήσεων στον Έβρο*. (Διαθέσιμο στο: [στο https://www.gcr.gr/media/k2/attachments/martiries_1.pdf](https://www.gcr.gr/media/k2/attachments/martiries_1.pdf)).
- Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, ΑΡΣΙΣ & HumanRights360 (2020). *Η νέα κανονικότητα στον Έβρο: αμείωτες συνεχίζονται οι παράνομες επαναπροωθήσεις πολιτών τρίτων χωρών*. (Διαθέσιμο στο: <https://www.gcr.gr/el/news/press-releases-announcements/item/1028-i-nea-kanonikotita-ston-evro-ameiotes-synexizontai-oi-paranomes-epanaproothiseis-politon-triton-xoron>).
- Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (2022). *Να δημοσιευθεί η έρευνα της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας για τις επαναπροωθήσεις σε συμμόρφωση με την αρχή της διαφάνειας*. (Διαθέσιμο στο: <https://www.gcr.gr/el/news/press-releases-announcements/item/1940-na-dimosiefthei-i-erevna-tis-ethnikis-arxis-diafaneias-gia-tis-epanaproothiseis-sesymmorfosi-me-tin-arxi-tis-diafaneias>).
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2023). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 14ης Δεκεμβρίου 2023 σχετικά με τον Frontex με βάση τη διερευνητική έρευνα της ομάδας εργασίας της επιτροπής LIBE για τον έλεγχο του Frontex (2023/2729(RSP))*. (Διαθέσιμο στο: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0483_EL.html).
- Εφημερίδα των Συντακτών (2023). «Αγνοείται η εντολή Μητσοτάκη για την έρευνα». (Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/391141_agnoeitai-i-entoli-mitsotaki-gia-tin-erevna).
- Μηχανισμός Καταγραφής Περιστατικών Άτυπων Αναγκαστικών Επιστροφών (2023α). *Ετήσια Έκθεση 2022*. Αθήνα: Εθνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.
- Μηχανισμός Καταγραφής Περιστατικών Άτυπων Αναγκαστικών Επιστροφών (2023β). *Ενδιάμεση Έκθεση*. Αθήνα: Εθνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.
- Πρωτοβουλία Δικηγόρων και Νομικών για το Ναυάγιο της Πύλου (2023). *6 μήνες μετά: Καμιά δικαιοσύνη για το ναυάγιο της Πύλου (Η νέα έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας και του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων)*. (Διαθέσιμο στο: <https://justice4pylos.org/2023/12/6-%ce%bc%ce%ae%ce%bd%ce%b5%cf%82-%ce%bc%ce%b5%cf%84%ce%ac%ce%ba%ce%b1%ce%bc%ce%b9%ce%ac-%ce%b4%ce%b9%ce%ba%ce%b1%ce%b9%ce%bf%cf%83%cf%8d%ce%bd%ce%b7-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%bf%ce%bd%ce%b1/>).
- Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2022). *Απονομή Διαμνημόνευσης στον Εκτελεστικό Διευθυντή της FRONTEX, Fabrice Leggeri*. (Διαθέσιμο στο: <https://migration.gov.gr/aronomi-diamnimoneyisis-ston-ektelestiko-dieythynti-tis-frontex-fabrice-leggeri/>).

- Cohen, S. (2021). *Καταστάσεις άρνησης. Μαθαίνοντας για τις θηριωδίες και τον πόνο* (μτφρ. Σοφία Σπυρέα). Αθήνα: Τόπος.
- Solomon (2022). «200 νέες παράνομες επαναπροωθήσεις προσφύγων ερευνά η Εθνική Αρχή Διαφάνειας – 32 υποθέσεις δικάζονται στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο». (Διαθέσιμο στο: <https://wearesolomon.com/el/mag/thematikh/metanasteush/200-nees-paranomes-epanaproothiseis-prosfygon-ereyna-ead/>).

Ξενόγλωσσον

- Agrafioti, A. & Nikolopoulou, K. (2023). “The Organised Illegal Practice of Pushbacks and the Criminalisation of Organisations Defending Victims. Presentation of the report ‘At Europe’s Borders: Between Impunity and Criminalization’”, © Greek Council for Refugees (GCR) 2023. *Αντιγόνη: The Question. Journal for Critical Criminology, the Penal Problem and Social Control*, 3(5): 83-95.
- Der Spiegel (2022). “Why DER SPIEGEL Is Publishing the EU Investigative Report on Pushbacks”. (Available in: <https://www.spiegel.de/international/europe/why-der-spiegel-is-publishing-the-eu-investigative-report-on-pushbacks-a-5218398a-5c1e-414e-a477-b26515353fce>).
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman and Degrading Treatment (2020). *Report to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 13 to 17 March 2020*. Strasbourg: Council of Europe.
- Human Rights Watch (2022). “‘Their Faces Were Covered’. Greece’s Use of Migrants as Police Auxiliaries in Pushbacks”. (Available in: <https://www.hrw.org/report/2022/04/07/their-faces-were-covered/greeces-use-migrants-police-auxiliaries-pushbacks>).
- International Organization for Migration (2022). “IOM Concerned about Increasing Deaths on Greece-Turkey Border”. (Available in: <https://greece.iom.int/news/iom-concerned-about-increasing-deaths-greece-turkey-border>).
- Koros, D. (2021). “The Normalization of Pushbacks in Greece: Biopolitics and Racist State Crime”. *State Crime Journal*, 10(2): 238-256.
- Politico (2023). *EU’s Johansson slams Greece over ‘deportation’ of migrants*. (Available in: <https://www.politico.eu/article/commission-ylva-johansson-greece-migrant-deportation/>).
- United Nations High Commissioner on Refugees (2022). *News Comment: UNHCR warns of increasing violence and human rights violations at European borders*. (Available in: <https://www.unhcr.org/news/news-releases/news-comment-unhcr-warns-increasing-violence-and-human-rights-violations>).

